



SONet  BOTNIA

ARKEA KOTIRINTAMALLA 2

Tutkimusprojektipintojen seminaari
Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Lv 2003-2004

Irene Roivainen



Vastuun Naiset ry



Etelä-Pohjanmaan maakuntamu seo

Johdanto

Tämä julkaisu on jatkoa vuosi sitten päivänvalon nähneelle Arkea kotirintamalla – julkaisulle (Jokiranta & Roivainen 2003). Kun sosiaalityön aineopinnoissa harjoitellaan tutkimusentekoa ”oikeilla aineistoilla”, on erityisen arvokasta, että laitoksellamme on ollut tilaisuus käyttää kurssillani etelä-pohjalaisten naisten keräämää tutkimusaineistoa. Yhteisöjen tutkimukseen suuntautuneena opettajana arvostan tätä aineistoa paitsi sisältönsä, myös yhteisöllisen aineistonkeruutapansa vuoksi. Kiitos Vastuun Naiset ja Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo!

Opiskelijoille vuosi aineiston parissa on ollut myös aikamatka isovanhempiensa nuoruuteen. Jotkut kurssilaiset kiinnostuivat keräämään tämän aineiston lisäksi myös omien sukulaistensa omakohtaista muistitietoa sota-ajalta. Sukupolvien välinen kuilu ylittyi naisvaltaisella kurssilla helposti: ruuanvalmistus, synnytykset ja erilaiset kriisit ovat naisten arkea tänäänkin. Ääneen hämmästeltiin sitä, kuinka naiset jaksoivat sota-ajan kovissa olosuhteissa, kun tänään koemme olevamme niin lujilla paljon helpommissa tilanteissa. Erityisen koskettavaa on ollut seurata pohjalaistaustaisten opiskelijoiden hakeutumista kurssille. Tällä aineistolla on ollut heille selvästi omaa paikallisidentiteettiä vahvistava merkitys. Meille muille paikallisasiantuntemusta omaavat opiskelijat ovat puolestaan olleet avuksi esimerkiksi hankalimpien murreilmaisujen tulkitsijoina.

Seminaaritöiden aiheet kuvaavat hyvin rikasta ja monipuolista tutkimusaineistoa:

”Lähiyhteisön muutos ja merkitys talvi- ja jatkosodan aikana”

”Sota-aika ja pula

- Kuinka kansa ravitsi itsensä sodan aikana”

”Äitien arjesta selviytyminen sota-aikana vuosina 1939-1945”

”Ikääntyvien naisten ja vanhusten elämää sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla”

”Sota-ajan kriisit ja selviytyminen kotirintamalla”

Seminaaritöiden kautta avautuu näkymä naisten elinkaaren eri vaiheisiin sota ja pula-ajan Suomessa. Lähes poikkeuksetta opiskelijoiden töissä rakentuu vertailuasetelma entisajan ja nykyisyyden välille. ”Terveystieteiden kehityksen myötä me emme menetä lapsiamme synnytyksissä tai sairauksiin samalla lailla kuin vielä sota-aikana. Lapset syntyvät toivottuina, kun naiset voivat päättää lastensa lukumäärän itse”, kirjoittaa Satu Väättä seminaarityössään. Toisaalta nykyperheet voivat kadehtia entisaikojen yhteisöjen tukiverkostoa: ”Nykyiset perheet ovat pieniä ja monet asuvat

kaukana sukulaisistaan, ei ole mummoja ja muita sukulaisia auttamassa pienten lasten kanssa” (Väätäinen 2004, 25–26). ”Sodan aikana vanhusten täytyi tehdä töitä lähes kuolemaan asti”, toteaa puolestaan Anne Meskanen. Mutta ”vanhusten arvostaminen ei ehkä ole nykyään yhtä korkealla kuin sota-aikana”, hän päättelee toisaalta. Sota-ajasta myös vanhusväestön sosiaaliturva ja sosiaalipalvelut ovat kehittyneet voimakkaasti. Tämä on merkinnyt vanhusten itsenäisyyden lisääntymistä. Toisaalta ennen perhe ja suku asuivat yleensä myös lähempänä, jolloin perheenjäsenten välit pääsivät muodostumaan kiinteämmiksi kuin nykyään. (Meskanen 2004, 29–30)

Nykypäivään verrattuna myös lähiyhteisön, ennen muuta naapureiden tarjoama tuki on ollut keskeisessä asemassa. Naapureiden kesken jaettiin ilon ja surun aiheet, mutta heihin saatettiin turvautua myös aineellisen avun tarpeessakin. ”Siinä on niin paljon köyhtynyt kulttuuri, ku sitä pitää haastaa ja sitä pitää trahteerata sitte ... laittaa pöytä niin koriaksi ja ... Silloin otettiin ja mentihin kutimen kans naapurihin ja jos sielä oli kahvia, niin kyllä vierahallekki kupillinen annettiin ja se oli siinä./.../ Sitä tarjottiin mitä oli.” (Heikkinen & Helin 2004, 13–14, 17).

Sota-ajan erityisyys (selviytyminen arjesta pula-aikana ja sota-ajan kriisitilanteissa) kiinnosti myös seminaarilaisia. Sota-ajan ruokataloutta selvittänyt Milja Markkanen selvitteli ostoskorteilla saatujen päiväannosten kalorimääriä ja totesi, että sota-aikana taisteltiin usein kirjaimellisesti inhimillisen selviämisen rajamailla. Suomalaiset elivät pula-aikana pitkälle perunan voimin. ”Perunoota oli, ja sitä meni hehtaarikaupalla /.../ kun sitä kolme kertaa päiväs syötiin, niin se oli se peruna joka aterialla. Oli koko perunoona, sitte oli perunakeittoa /.../ muusia ja silakkalaatikkoa ja perunakropsua”. (Markkanen 2004, 3, 14, 31)

Siviiliväestö kohtasi kotirintamalla monia järkyttäviä kokemuksia: läheisten menetyksiä ja heistä muuten eroon joutumista. Yhteisö tarjosi kuitenkin myös tukea lohduttamalla ja kannustamalla vaikeissa tilanteissa. Tuolloin auttoi myös usko, että kaikki on lopulta ”Korkeemman käres” (Heikkilä, 15–16).

Tässä yhteydessä haluan esittää kiitokseni Etelä-Pohjanmaan museolle, Vastuun Naiset ry:lle ja kotirintamanaisille yhteistyöstä. Jatkamme työtä yhteisten aineistojen parissa jälleen ensi syksynä. Anne Eilolan tänä vuonna valmistunut sosiaalityön pro gradu- työ tästä aineistosta on rohkaissut muitakin jatkamaan seminaaritöitä opinnäytteiksi. Haluan kiittää myös seminaariini osallistuneita

opiskelijoita, Annea, Jenniä, Miljaa, Satua, Tanjaa ja Sannaa, sekä yhdysmiestämme Harri Jokirantaa SONet BOTNIASSA erittäin hyvästä yhteistyöstä.

Tampereella 22.6.2004

Irene Roivainen

YTT, yliassistentti

sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos Tampereen yliopisto

Sisällysluettelo

”Lähiyhteisön muutos ja merkitys talvi- ja jatkosodan aikana”

Tanja Heikkinen & Sanna Helin

”Sota-aika ja pula

-Kuinka kansa ravitsi itsensä sodan aikana”

Milja Markkanen

”Äitien arjesta selviytyminen sota-aikana vuosina 1939–1945”

Satu Väätäinen

”Ikääntyvien naisten ja vanhusten elämää sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla”

Anne Meskanen

”Sota-ajan kriisit”

Jenni Heikkilä

Lähiyhteisön muutos ja merkitys talvi- ja jatkosodan aikana

Tanja Heikkinen (68311)

Sanna Helin (68137)

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja

sosiaalityön laitos

Tutkimusprojektioinnit

Kevät 2004

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	3
2. Tutkimuksen tehtävät ja tavoitteet	4
2.1 Tutkimuskysymykset	4
3. Teoreettinen viitekehys	5
3.1 Keskeisiä käsitteitä	5
3.1.1 Yhteisöllisyys	5
3.1.2 Lähiyhteisö	6
3.1.3 Kyläyhteisö ja naapuruus	6
3.1.4 Sosiaalinen verkosto ja sosiaalinen tuki.....	7
3.1.5 Perhekäsitys 1900–1940-luvulla	8
3.1.6 Siirtolaiset.....	8
3.1.7 Sotavangit.....	9
4. Tutkimuksen toteutus.....	9
4.1 Tutkimusmenetelmä.....	9
4.2 Aineisto	10
4.3 Haastattelujen valinta	12
5. Tulosten esittely	12
5.1 “Koko kylä eli yhdessä“	12
5.2 “Meitä oli kahdeksan lasta ja tuota isä ja äiti ja mumma“	14
5.3 “Naapuriapu oli niin jotta mentihin heti, jos tilanne oli sellaanen“	16
5.4 “Ne oli kovasti ilosia ja ystävällisiä ja tyytyväisiä.“	18
5.5 “Ne oli niin ku kotoväkiä.“	20
6. Yhteenveto	21
Lähteet.....	24

1. Johdanto

Sota-aika rikkoi vakiintuneita sukupuolten välisiä työn- ja vastuunjakoja. Aika-kausi antoi tilaa uudentalaiselle naiskansalaisuudelle, jossa yhdistyivät äitiys ja palkkatyöläisyys. Naiset osallistuivat sotaponnistuksiin ennen muuta kotirintamalla, jossa he pyörittivät niin kotitalouksia, maataloutta kuin teollisuuttakin. Naisten alue, yksityinen koti, laajeni sodan aikana kotirintaman kokoiseksi kodiksi. (Nevala, 2002, 97–98.)

Naisten työpanoksen laajenemisen lisäksi heidän vastuunsa yhteiskunnassa kasvoi myös monin eri tavoin. Erityisen merkittävää oli se, että lasten kasvatus jäi nyt lähes kokonaan naisten harteille. Kodeissa naiset joutuivat yksin hoitamaan kaikki käytännön asiat. Erityisen vaikea oli evakkojen ja sotalaskien asema. Osa naisista työskenteli myös sotatoimialueella lottina, sotilaskotisisarina, sairaanhoitajina tai työvelvollisina. Naapureiden ja kyläläisten apu tuli entistä tärkeämmäksi, koska kaikki olivat samanlaisessa tilanteessa: sota yhdisti ihmiset toisiinsa. Tarkoituksenamme onkin selvittää millä tavalla sota muutti lähiyhteisöä ja millainen merkitys sillä oli perheiden elämään.

Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseo suoritti 1.7.2000–31.3.2004 museaalisen hankkeen "Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950". Tässä hankkeessa koottiin museaalista aineistoa kuten esi-neistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Hankkeen aikana on tallennettu sodan aikaisen kotirintamanaisen osan kokeneiden naisten muistitietoa naisten, nuorten ja lasten kokemuksista sodan aikana. (<http://www.vas-tuunnaiset.fi/>.)

Oma kiinnostuksemme aineistoa kohtaan juontaa juurensa molempien mielenkiinnosta sekä naistutkimusta että historiaa kohtaan. Aineisto tuntui mielekkäältä erityisesti sen takia, että siinä on ollut haastateltavina sota-ajan kokeneet naiset. Tietysti myös aineiston keruun sijoittuminen Etelä-Pohjanmaalle vaikutti asiaan, koska toisen tutkijan kotipaikkakunta sijaitsee nimenomaan tuolla alueella.

Sota-aikaa on kyllä tutkittu paljon, mutta yleensä aina vain miehisestä näkökulmasta eli miten rintamalla on pärjätty. Sota-aikaa käsittelevät historiateokset kertovat yleensä rintaman tapahtumista, kun taas kotirintama on niissä kokonaan unohdettu tai sivuutetaan lyhyellä maininnalla. Näiden haastattelujen kautta saadaan naisten ääni kuuluviin ja nimenomaan kotirintaman näkökulmasta. Sota-ajan kokeneet naiset alkavat olla melko iäkkäitä, minkä takia onkin tärkeää saada heidän muistonsa tallennettua myös jälkipolville.

2. Tutkimuksen tehtävät ja tavoitteet

Tutkimuksemme kohteena on lähiyhteisön merkitys sota-aikana, etenkin perheen, sukulaisten, naapurien, siirtolaisten ja sotavankien kannalta. Tarkastelemme lähiyhteisön muuttumista ja laajentumista sekä sen merkitystä sotavuosien aikana. Olemme kiinnostuneita siitä oliko muutos pysyvää vai vain hetkellistä, sodan aikaan liittyvää.

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksemme tarkoituksena on selvittää miten perhe (perheen muoto) muuttui sodan aikana ja millaisia vaikutuksia sillä oli perheen arkeen. Lisäksi haluamme selvittää:

- Tuliko isoimmista kaupungeista sukulaisia evakkoon?
- Millainen oli yhteys naapureihin?
- Miten suhtauduttiin siirtolaisiin ja sotavankeihin ja entä millainen vaikutus heillä oli perheen arkeen, osallistuivatko he talon töihin?
- Oliko mitään ongelmia siirtolaisten tai sotavankien kanssa?
- Onko yhteydenpito siirtolaisiin jatkunut vielä sodan jälkeenkin?

Edellä mainittujen kysymysten kautta saadaan vastauksia miten ja missä laajuudessa lähiyhteisö muuttui. Koska kyseessä oli poikkeukselliset olot sodan vuoksi, perhe muuttui väistämättä miesten lähdettyä rintamalle ja loi ihmisten elämään epävarmuutta tulevista ja siksi omalla lähiyhteisöllä oli suuri merkitys.

3. Teoreettinen viitekehys

Sodan aikaista kotirintamaa on tutkittu hyvin vähän. Yksi tutkimus, jonka löysimme, oli Naisten aseet, suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa, jonka ovat toimittaneet Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila (1993). Tutkimus käsitteli naisten sodanaikaista asemaa ja heidän työpanostaan. Tutkimus koostui myös eri teemoista, mutta erosi "Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950" – hankkeesta, siten että se oli toteutettu kyselylomakkeilla. Muunlaisia tutkimuksia kotirintaman naisista sodanaikana emme onnistuneet löytämään.

Koska tutkimuksemme aiheena on lähiyhteisön muuttuminen sodanaikana, oleellista on ollut tarkastella myös yhteisöllisyyttä käsittelevää kirjallisuutta sekä tutkimuksia. Varsinaisesti lähiyhteisö -käsitteestä löytyi huonosti materiaalia. Löysimme jonkin verran kyläyhteisöstä kertovia teoksia, mutta niiden hyödyntäminen tässä tutkimuksessa oli vähäistä.

3.1 Keskeisiä käsitteitä

Aineistoa ensimmäisiä kertoja lukiessamme nousivat seuraavat aiheet esiin: yhteisöllisyys, naapuruus, perhe, siirtolaiset ja sotavangit. Muut käsitteet, jotka olemme tähän lisänneet liittyvät meidän mielestämme oleellisesti tähän tutkimukseen. Lähiyhteisön käsitteen määrittelimme siten miten näemme sen olevan oleellista aiheen kannalta.

3.1.1 Yhteisöllisyys

Yhteisö on määritelty sellaiseksi sosiaalseksi yksiköksi, josta voidaan tunnistaa seuraavia ominaispiirteitä: yhteenkuuluvuus, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteisen päämäärän tavoittelu. Yhteenkuuluvuus ilmenee ihmisten tarpeina kuulua johonkin ja keskinäisenä riippuvuutena, sosiaalisten instituutioiden olemassa olona sekä hyväksytyksi tulemisen tunteena. Yhteisö voidaan käsittää tunne-siteiksi, jossa yhteenkuuluvuus on yhtä kuin "me-henki". (Asikainen 1999, 20.)

Yhteisöllisen toiminnan edellytyksenä on, että vuorovaikutukseen osallistuu toimijoina yksilöistä tavalla tai toisella muodostuva ryhmä. Yhteisöllisyyteen voidaan liittää piirteitä pyyteettömyydestä eli altruismista, jolloin toiseen ihmiseen kohdistuva huolenpito merkitsee aitoa kiinnostusta toisesta ihmisestä, välittämistä ja hyvántahtoisuutta. (Asikainen 1999, 21.)

3.1.2 Lähiyhteisö

Oletuksenamme on, että tutkimuksen lähiyhteisö koostuu pääasiassa perheestä, lähisukulaisista ja kenties naapureista. Siirtolaiset ja sotavangit laajensivat tätä yhteisön piiriä, koska he asuivat samassa pihapiirissä tai jopa samoissa tiloissa kuin heidät majoittanut perhe. Koska sota vei kotoa pois miesväen; aviomiehet, isät, pojat, veljet, naiset ja lapset jäivät kotiin, mikä osaltaan muutti perheen kokoonpanoa. Kaikille samanlainen tilanne mahdollisesti yhdisti naapureitakin enemmän toisiinsa.

3.1.3 Kyläyhteisö ja naapuruus

Yhteisöllisyys liittyy vahvasti myös alueellisuuteen, kuten omaan kylään. Kylää voidaankin pitää ihanteellisena paikallisyhteisönä, jossa vuorovaikutus on välitöntä ja henkilökohtaista. (Lehtonen, 1990, 219.)

Talkoot ovat olleet suomalaisen talonpoikauskulttuurin ikivanha työllä auttamisen tapa, joka on voimakkaasti ja terveesti heijastanut menneiden sukupolvien valvetunutta yhteiskunnallista vastuuntuntoa. Talkoot ja keskinäinen naapuriapu ovat kuuluneet kyläyhteisön jäsenten kunniakkaisiin ja mieluisiin velvollisuuksiin, liittyneet kiinteästi jokapäiväiseen elämänjärjestykseen ja edistäneet kylän asukkaiden yhteenkuuluvuutta. (Leiponen, 1987, 11.) Vapaaehtoinen työapu – talkootoiminta – laajeni toisen maailmansodan vaikeissa oloissa valtavaksi kansanliikkeeksi, johon osallistuivat käytännössä koko kansa: nuoret ja vanhat, miehet ja naiset, maalaiset ja kaupunkilaiset. Talkootyöllä autettiin sodan johdosta vaikeuksiin joutuneita siirtolais- ja rintamamiesperheitä, sotainvalideja, sotaleskiä ja – orpoja. Sen avulla korvattiin osaltaan myös sitä työvoimapulaa,

joka syntyi satojentuhansien työikäisten miesten jouduttua vuosikausiksi maanpuolustustehtäviin. (emt. , 7.)

3.1.4 Sosiaalinen verkosto ja sosiaalinen tuki

Sosiaalista verkostoa ja sosiaalista tukea ei pidä sekoittaa keskenään. Ne kyllä liittyvät toisiinsa, mutta tarkoittavat hieman eri asioita. Sosiaalista verkostoa sinällään ei ole olemassa, vaan se on käsite, jonka avulla voidaan kuvata ihmissuhteiden kokonaisuutta (Seikkula, 1996, 16).

Seikkula on tulkinnut Hessleä (1991; ref. Seikkula 1996, 17), joka on erottanut sosiaalisen verkoston ja sosiaalisen tuen käsitteet toisistaan, siten että sosiaalisen tuen käsite viittaa yksilöön kohdistuvaan tukeen, tukea antavaan toimenpiteeseen ihmissuhteissa. Sosiaalinen verkosto taas käsittelee tällaisista ihmissuhteista muodostuvia dynaamisia kokonaisuuksia, ja jotka ovat aina vastavuoroisia.

Sosiaalinen verkosto on yksilön sosiaalista identiteettiä rakentavien ihmissuhteiden kuvaus. Siinä käsitellään yksilön sosiaalisia suhteita yksilön itsensä kokemuksina siitä, kenen kanssa hän on tekemisissä, keneltä hän voi saada apua ongelmissa, ketkä verkostossa ovat toistensa kanssa suhteissa. (emt. , 32.)

Sosiaalisessa verkostossaan yksilö toimii eri ryhmittymissä, mikrosysteemeissä, joiden väliset yhteydet ovat tärkeitä. Yleensä verkostoa kuvataan nelilohkoisena kenttänä, johon kuuluvat (1) perhe, (2) sukulaiset, (3) koulun tai työpaikan tai sitten muut päivittäiset toistuvat ihmissuhteet sekä (4) ystävät, naapurit ja muut ihmissuhteet. (emt. , 32.)

Vertaisverkostot perustuvat ihmisten samankaltaiseen elämäntilanteeseen ja kokemuksiin. Niistä saatu keskinäinen tuki helpottaa merkittävästi erilaisissa elämäntilanteissa. Muiden auttamisen kautta ihminen kokee myös itsensä merkitykselliseksi ja tärkeäksi. (Nylund, 2004.)

3.1.5 Perhekäsitys 1900–1940-luvulla

Keurulainen on tulkinnut väitöskirjassaan Lahikaista (1977; ref. Keurulainen 1998, 55), jonka mielestä perhettä tulee tarkastella historiallisen viitekehyksen kautta aina omaan aikaansa sidoksissa olevana ja omassa yhteiskunnallisessa miljöössään elävänä yksikkönä. Agraariyhteiskunnassa eli 1900–1940-luvulla perhe oli yksikkö, jonka ympärillä kaikki keskeiset toiminnot pyörivät. Se oli tuolloin tuotantoyksikkö ja kuluttaja sekä varsinainen kotitalous, joka omisti tuotantovälineensä sekä tuotti ja kulutti itse omat tuotteensa. Perhe oli suuri, sillä siihen kuului isän, äidin ja lukuisten lasten lisäksi toisen tai molempien puolisoiden vanhemmat sekä varsin usein myös tilan työntekijöitä perheineen. Perhe oli monen sukupolven ja vieraan työvoiman muodostama yhteisö. Puolisoiden työnjako oli hyvin selvä, sillä nainen vastasi kotitöistä ja lastenhoidosta, mutta miehen vastuulla olivat taas maanviljely ja vetojuhdat, joita tarvittiin maatalous- ja metsätöissä, asuin- ja talousrakennusten kunnossapito ja korjaukset sekä maatilan kalustohankinnat. Naisten vastuulla olivat sisätyöt ja miesten vastuulla ulkotyöt ja näin työnkuvat olivatkin hyvin selkeitä. (Häggman, 1994, 36–43, 162–200.)

Sota-aikana perheen merkitystä rakennettiin uudelleen ja poikkeuksellisista oloista huolimatta perheyhteys haluttiin pitää tiiviinä ja perhe yhdessä fyysisestä erosta huolimatta. Ulkopuolelta tuleva kriisi oli erityisen omiaan vetämään yhteisön ja perheen jäseniä lähemmäksi toisiaan. Odottaminen ja toivo paremmasta toimivat selviytymiskeinoina vaikeiden poikkeusaikojen yli. Oman perheen ja suvun selviytyminen saatettiin niin ikään rinnastaa maan itsenäisenä säilymiseen. Naisen erityisenä tehtävänä kotirintamalla oli perheestä huolehtiminen. (Nevala, 2002, 97.)

3.1.6 Siirtolaiset

Siirtolaisilla tarkoitetaan tässä nimenomaan siirtokarjalaisten eli luovutetun Karjalan alueelta sodan tai rauhanehtojen vuoksi pois siirtyneitä. Kaikkiaan siirtoväkeä luovutetulta alueelta oli noin 420 000, joista 410 000 oli karjalaisia. Evakuoitujen sijoituspaikkakuntien valintaan vaikuttivat rautateiden kuljetusmahdollisuus-

det ja väestönsuojelulliset näkökohdat. Eteläisiin lääneihin oli varattu sijoitusalueita suurten kaupunkien (mm. Helsingin, Tampereen ja Turun) väestön mahdollista evakuointia varten, joten niihin ei juuri sijoitettu siirtoväkeä. Sen vuoksi siirtoväkeä ohjattiin paljon entiseen Vaasan lääneihin. Hyvien rautatieyhteyksien päässä oleviin kuntiin sijoitettiin enemmän väkeä kuin syrjäisille alueille. (Raitis, 1993, 201; 212.)

3.1.7 Sotavangit

Suomalaiset joukot ottivat jatkosodan aikana yli 60 000 neuvostoliittolaista sotavankia. Sotavangeja käytettiin töissä paikkaamassa sodasta johtuvaa pysyvää työvoimapulaa ja he olivat alusta lähtien tärkeä työvoimareservi. Heitä sijoitettiin erilaisiin työtehtäviin, joita olivat mm. metsä- ja maataloustyöt, sekä armeijan linnoitus- ja tietyöt. Jatkosodan aikana oli suomalaisissa maalaistaloissa töissä noin 40 000 sotavankia. (Mikkola, 2002, 278; Lovio, 1993, 92.)

4. Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimusmenetelmä

Käytämme tutkimuksessa narratiivista lähestymistapaa, jonka kautta olemme lähteneet tarkastelemaan haastatteluja. Ne haastattelut, jotka valitsimme tähän tutkimukseen, sisälsivät paljon haastateltujen omaa kerrontaa ja heidän tuottamaansa tarinaa sota-ajan kokemuksista. Ihmisen jälkikäteen hahmottamaa kuvaa elämänsä kulusta ja tapahtumista voidaan tarkastella tarinana. Narratiivinen lähestymistapa sopii hyvin ihmisen tarkasteluun aktiivisena, merkityksiä antavana toimijana. Juuri tarinallisuuden kautta kertomukset ilmentävät kulttuurista todellisuutta. (Hänninen 2000.)

Ensimmäinen lähestyminen aineistoon tutkimuksessamme tapahtui teemoittelun kautta. Aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Tekstimassasta on ensin pyrittävä löytämään ja sen jälkeen erotel-

tava tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. (Eskola & Suoranta 2001, 174.) Jo tutkimuksen alkuvaiheessa olimme nostaneet esiin ne teemat, jotka liittyvät läheisesti tutkimusongelmaan. Näitä lähiyhteisön laajenemiseen sodan aikana liittyviä teemoja löytyi useita, joita ovat perhe, naapurit, siirtolaiset ja sotavangit. Koko aineistoa tarkasteltaessa yhdistävänä tekijänä pidimme yhteisöllisyyden ilmenemistä.

Teemoittelun jälkeen aineisto voidaan myös tyypitellä. Tällä tarkoitetaan sitä, että eri teemojen sisältä etsitään yhteisiä ominaisuuksia ja muodostetaan näistä yhteisistä näkemyksistä eräänlainen yleistys, tyyppiesimerkki. Tyypittelyssä tiivistetään joukko tiettyä teemaa koskevia näkemyksiä yleistykseksi. Tyypittely edellyttää siis jonkinlaista tarinajoukon jäsentämistä toisin sanoen teemoittelua. (Eskola & Suoranta 2001, 181–185.)

Omassa tutkimuksessamme olemme pyrkineet löytämään mahdollisimman yleisen tyypin eli mukaan on otettu vain sellaisia asioita, jotka esiintyvät suuressa osassa tai kaikissa vastauksissa. Eli haastateltujen kokemukset voidaan yleistää eräänlaiseksi yhteenvedoksi, johon on koottu tyypillisiä vastauksia useasta eri haastattelusta (emt. ,182). Olemme koettaneet löytää aineistosta ne kaikkein olennaisimmat asiat, jotka kuvastavat lähiyhteisön laajentumista sodanaikana. Tarkoituksenamme ei ole ollut yleistää asioita liikaa vaan olemme koettaneet tuoda esiin myös poikkeavia näkemyksiä ja suhtautumistapoja. Samankaltaisuuksien hakeminen aineistosta tässä meidän tutkimuksessamme tarkoittaa sitä, että eri teemojen kautta olemme pyrkineet löytämään tyypillisiä piirteitä, jotka ovat kuvanneet sodan aikaisen lähiyhteisön muutosta ja sen merkitystä.

4.2 Aineisto

Museaalisen hankkeen "Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950" toteuttamisen tueksi pohjalaiset naiset perustivat naisjärjestöjen verkoston nimeltään Vastuun Naiset ry vuonna 1999. Yhdistys mm. kerää ja tallentaa tietoja naisten elämästä sodan aikana. Selvitystyöympä-

ristö käsittää entisen Vaasan läänin alueen. Koko hankkeen tavoitteena on selvittää kotirintamalla eläneiden naisten, nuorten ja lasten selviytymistä sota-aikana ja sodan jälkeisen murroksen aikana turvaten täten kotirintamanaisten tarinoiden säilymistä. (<http://www.vastuunnaiset.fi/>.)

Aineistomme koostuu Pohjanmaan kotirintamalla toimineiden naisten teemahaastatteluista. Teemahaastattelussa kaikkein oleellisinta on se, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa, jotka ovat kaikille haastateltaville samat. Teemahaastattelu on eräänlainen keskustelu, jossa tutkittavien ääni tulee kuuluviin. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48.) Aineistomme teemat käsittelivät muun muassa ruoka-, vaate-, energiahuoltoa, hygieniaa, tapatietoutta, kodinsisustusta, tiedotusta ja tiedonkulkua, työntekoa, harrastuksia, sairaanhoitoa, rakentamista, korjausta ja uudisrakentamista, sotavankeja ja siirtolaisia (Jokiranta & Roivainen, luennot 11.9.2003).

Haastattelut on kerätty Vastuun naiset ry: n vapaaehtoistyöntekijöiden avustuksella. Haastattelijat ovat osallistuneet koulutukseen ennen haastattelujen tekemistä. Aineistossa on nähtävissä haastattelijan vaikutus: toisissa haastatteluissa asia lähtee rönstyilemään ehkä hieman sivuun itse aiheesta, kun taas toisissa haastattelijat johdattelee haastateltavaa kohti haluamaansa vastausta. Koska kyseessä on melko iäkkäät haastateltavat, haastattelua on saattanut haitata heidän heikentynyt kuulonsa. Haastateltava ei välttämättä ole pyytänyt esittämään kysymystä uudelleen vaan on vastannut siihen, mitä hän luulee että on kysytty. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 134.)

Koska haastattelut ja litteroinnit ovat muiden tekemiä ja me olemme oikeastaan jo kolmansia, jotka aineistoa ”tulkitsevat”, tämä asettaa meille tiettyjä rajoituksia omassa tulkinnassamme. Emme esimerkiksi voi palata kysymään jotain epäselvää asiaa, se vaan jää epäselväksi. Haastattelijalla ja litteroijalla on voinut olla tietty käsitys tai tuntuma jostain asiayhteydestä, mutta se saattaa kuitenkin olla erilainen miten me olisimme asian tulkinneet. Tämä voidaan nähdä myös positiivisena asiana, koska me pystymme tarkastelemaan aineistoa objektiivisesti ja kriittisesti.

4.3 Haastattelujen valinta

Valitsimme aineistosta 18 sellaista haastattelua, joissa oli paljon kerrontaa ja jotka kuvasivat parhaiten meidän asettamaamme tutkimuskysymystä. Haastattelujen suuri määrä johtuu siitä, että osa haastatteluista käsitteli vain muutamaa kohtaa tutkimuksen teemoista. Joissakin haastatteluissa kerrottiin enemmän perheestä ja naapureista ja toisissa keskityttiin taas siirtolaisiin. Aineistosta jätimme pois kaikki sellaiset haastattelut, jotka sisälsivät paljon muutaman sanan vastauksia ja myös sellaiset, joissa haastatteliija johdatteli useasti haastateltavaa haluamaansa suuntaan eli haki vain vahvistusta omille oletuksilleen.

5. Tulosten esittely

Olemme pyrkineet kuvaamaan valitsemiemme haastattelujen perusteella sitä miten kotirintaman lähiyhteisö muodostui ja laajeni sota-aikana. Halusimme tuoda esiin aineistosta nousseita yleisiä käsityksiä kotirintaman arjesta ja lähiyhteisön merkitystä siinä. Emme kuitenkaan halunneet yleistää liikaa vaan olemme tuoneet esiin myös poikkeavia suhtautumistapoja asioihin.

5.1 “Koko kylä eli yhdessä”

Sota-aika yhdisti ihmiset tiiviimmin toisiinsa. Kaikki kokivat olevansa taistelemassa saman asian puolesta: kukin omalla tavallaan, miehet rintamalla ja naiset ja lapset taas kotirintamalla. Koko kylä eli saman asian puolesta: toisista pidettiin huolta. Sosiaalisten verkostojen avulla ylläpidettiin omaa ja toisten toivoa siitä, että sodasta selvitään, kunhan vaan pidetään yhdessä toisista huolta.

“Kyllä kaikkien oli otettava osaa tähän yhteiseen, yhteiseen kamppailuun /.../ Että se yhteishenki, eihän siitä ois tullu mitään siitä elämisestä, jos me ois vetäydytty sillä tavalla eroon, niin että ei toinen toisistamme olis tietty.” (Haastattelu 3)

Naapureita autettiin maatoissa tai rakennus- ja korjaustoissa ja osa töistä tehtiin myös talkoilla, johon osallistui kylästä sitten enemmänkin väkeä. Naapurissa käytiin useasti vierailuilla ja silloin vaihdettiin samalla kaikki kuulumiset sekä oman perheen että muiden kyläläistenkin. Poikkeuksiakin kuitenkin löytyy: osa ihmisistä selvisi talon kaikista töistä oman perheen voimin, apua ei joko pyydetty keltään tai sitä ei saatu, vaikka olisikin tarvittu.

“Haastattelija: /.../ Nyt kysyisinki tuosta yhteenkuuluvaisuudesta. Että tuntuko sodan aikana, oliko naapureiden, sukulaisten tai, ketkä niin ku kuuluis siihen meidän porukkaan, tai sillai yhteiskuu-yhteenkuuluvaisuutta? Vai oliko se niin ku koko Suomen kansa?

Haastateltava: No kyllä siihen ainaki meillä kuuluu naapurit, jotta, että kuulumisia vaihdettiin ja juteltiin ja. En mä muista yhtää, että olis ollu poikkipuolinen, mutta ehkä, siis siis..(?). Mutta me oltiin aina yhtä maata. Mutta niin, mahdollisesti niitäki oli. Mutta kyllä melekeen tuota sen, tuota sodan, jotta niin ku kaikki semmonen oli..(?). Mistä hyvin paljon puhuttiin ja..(?) keskenään ja, ja ja tosiaan voivoteltihinkä ja kun lehdet kirjoitti, jotta oli tappiota tullu, niin sehän oli nyt semmonen juttu, että sitä surtiin, mutta se mikä yks juttu oli sellaanen, niin me rukooltiin paljon, siis että tämä kaikki, kaikki tuota menis hyvin /.../ “ (Haastattelu 10)

Perhe oli sodan aikana se perusyksikkö, joka pääasiassa huolehti talon töistä, mutta siirtolaisten ja sotavankien tuleminen muutti talon sisäistä työnjakoa. Myös lähisukulaisten työpanos helpotti osaltaan työn tekemistä. Erityisesti tämä lisätyövoima helpotti sellaisten perheiden asemaa, joista mies oli rintamalla eikä talossa ollut raskaaseen työhön kykeneviä vanhoja miehiä. Lapset osallistuivat myös omalta osaltaan talon töihin sen mukaan, kun jaksoivat. Lapset joutuivat tekemään töitä laidasta laitaan raskaista peltotöistä pienempien sisarusten hoitoon.

Seurakuntaa ja kirkkoa ylipäättäen ei koettu erityisenä avunantajana sodan aikana. Enimmäkseen kirkon rooli näkyi hautajaisissa ja häissä tai muiden

kirkollisten tilaisuuksien yhteydessä. Kirkon ei koettu ainakaan aineellisesti auttavan, hengellisestä avusta ei oikein löytynyt mainintaa. Eroja löytyy kuitenkin eri paikkakuntien välillä, koska toiset alueet ovat saattaneet olla uskonnollisempia kuin toiset. Jossakin kylässä on ollut aktiivinen ”hengenmies”, joka on lohduttanut ja tukenut kyläläisiä surun kohdatessa. Luultavasti ihmiset kuitenkin itse rukoilivat läheistensä puolesta, jotka olivat rintamalla, mutta ehkä se on ollut sen verran vaikea asia, että sitä ei ole kovinkaan moni haastatteluisa ottanut esiin.

5.2 “Meitä oli kahdeksan lasta ja tuota isä ja äiti ja mumma”

Yleensä perhe koostui vanhemmista, lapsista, mahdollisesti myös isovanhemmista ja kenties jostain sukulaisista, jotka olivat tulleet auttamaan talon töissä. Muutamissa haastatteluissa haastateltavat kertoivat, että oli myös maalta lähdetty auttamaan kaupungissa asuvia sukulaisia. Pääasiassa työt kuitenkin hoidettiin oman perheen voimin. Muutamien haastateltavien talouteen on kuulunut myös palvelusväkeä, mutta se on tarkoittanut sitä, että kyseessä on ollut iso tila, jonka töitä ei olla pystytty oman perheen voimin enää tekemään vaan avuksi on tarvittu myös piikoja ja renkejä.

“/.../ ja joka talosta melkein oli rintamalla myöskin miehiä. Paitsi ei minun kodistani, koska minulle ei ole veljiä ja isä oli jo niin vanha, ettei hän osallistunu. Mutta ku isä joutu olemaan hyvin paljon erilaisissa luottamustehtävissä, semmosissa mihkä kansanhuolto määräsi. Että hän oli koko kesäkauden poissa, niin sanottuna uittopäälikkönä ja minulle lankesivat sitte kotona maanviljelystyöt, karjanhoitotyöt, kaikki kotityöt, koska sisareni, joka oli minusta kolme vuotta vanhempi, niin hän joutui sitte tämän jatkosodan aikana tuonne rintamalle lääkintätehtäviin.” (Haastattelu 3)

Varsinkin sellaisissa perheissä, joissa ei äiti pystynyt tekemään työtä esimerkiksi sairauden takia, lapset joutuivat ottamaan kovasti vastuuta itselleen talon töistä. Lasten työt olivat sitä, mitä kukin kykeni tekemään: osa pystyi auttamaan

peltotöissä ja eläinten hoidossa, mutta mukaan mahtui myös pienempien sisärusten hoitamista. Lasten tehtävänä ei siis ollut juoksennella pitkin kylänraittia vaan he ottivat aktiivisesti osaa talon töihin oman kykynsä ja jaksamisensa mukaan.

“/.../ Ja minä olin silloin kun talvisota syttyi, olin täyttänyt siis talvella aikasemmin viistoista vuotta. Mutta minun äitini sairastu hyvin vakavasti nivelreumaan ollessani kakstoistavuotias. Ja näin ollen minä jouduin ottamaan vastuuta hyvin paljon jo semmosena lapsena kotitöistä, koska äidistä ei siihen ollut. Jotta silloin ku talvisota sytty, niin minä olin jo niin kuin aikuinen ihminen. Olin aika voimakkaasti rakenteeltani näissä raskaissa töissä kehittynyt, ja sitten kun tuli välirauha, no silloin oli omat tehtävänsä. Sehän oli vaativaa työntekkoa silloinkin ja samaten koko jatkosodan ajan/.../”
(Haastattelu 3)

Perheen miesväki oli yleensä rintamalla, mutta vanhemmat miehet, jotka eivät enää ikänsä puolesta olleet kelpollisia sotimaan, olivat korvaamaton apu kotirintamalla. Heillä oli hyviä neuvoja ja monet heistä pystyivät vielä tekemään työtäkin ja sitä kautta auttamaan talon töissä.

Työnteko määritteli ihmisten elämää pitkälti sodan aikana. Ei voinut jäädä miettimään sitä, miten kauhea asia sota on ja kuinka läheisille tulee lopulta käymään. Oli vain päivästä toiseen jaksettava huolehtia talon töistä. Jaksamista ei paljon kyseenalaistettu, koska jos ei töitään hoitanut, ei niitä kukaan muukaan toisen puolesta tehnyt. Jokaisen oli hoidettava osansa. Eräs haastateltavista toteaaakin, että illalla meni nukkumaan melkein seiniä pidellen, kun oli niin poikki, mutta aamulla taas tunsu itsensä levänneeksi ja koko karuselli alkoi uudelleen. Elämä ei kuitenkaan sodankaan aikana ollut pelkkää ruumiillista työtä vaan mukaan mahtui myös henkistä aktivointia:

“No eihän sitä, sitähan ois kuollu ja nääntyny, jos ei ollu muutaki. Minähän silloin sota-aikana luin kansanvalistuksella kirjeopistolla

melkein keskikoulun aineet läpi./.../ Kato ku se oli, se ois ollu muuten semmonen, ei sitä ois ihminen, nuori ihminen kestäny, jollei ollu myöski henkisiä pakoteitä.“ (Haastattelu 3)

Haastatellut naiset ovat olleet nuoria sodan aikana ja heidän elämäänsä on mahtunut muutakin kuin työtä päivästä toiseen: he ovat halunneet sivistää itseään huolimatta siitä, että on ollut kyseessä poikkeukselliset olot sodan takia. Opiskelu tai joku muu henkinen pakotie on luonut mahdollisuuden päästä irti sodan jokapäiväisestä läsnäolosta jollakin tavalla.

5.3 “Naapuriapu oli niin jotta mentihin heti, jos tilanne oli sellaanen“

Sota-aikana ei naapureita tarvinnut olla pyytämässä auttamaan vaan se oli itsestäänselvyys. Joistakin taloista löytyi naisia tai nuoria tyttöjä, jotka olivat taitavia käsittelemään hevosia ja koneita ja tällä tavoin he auttoivat monia naapureita. Naapurissa käytiin useasti ja autettiin hädän hetkellä. Sota-aikana sama tilanne yhdisti naapureita lähemmin toisiinsa.

“/.../Minä tein hyvin paljon sota-aikana myöskin naapureissa työtä sen lisäksi että minä tein kotona, koska nyt oli näitä, niin kun jokahinen tietää, oli perheitä joissa oli nuori emäntä ja pieniä lapsia ja miehiä ei ollut ollenkaan.../Minä olin semmonen hevostyttö sitte aina, joka jouduin myöskin hyvin paljon hevosten kanssa tekemisiin ja, ja ja myöskin koneenkäyttäjänä ja. Minä kiersin pitkin talvee naapureissa puint, puintireissuilla, puimakonnoon ja, ja ja häikäpöntön kanssa./.../.” (Haastattelu 3)

Naapurien kanssa vaihdettiin kuulumisia ja juteltiin muuten vain. Jos jonkun talon ikkunasta ei valoja näkynyt, siellä käytiin katsomassa että ei kai mitään ollut sattunut. Naapurille vietiin esimerkiksi leivontapäivänä lämpimäisleipää ja jos joku sattui tulemaan kauempaa kylään leivontapäivänä, hän sai myöskin lämpimäisiä mukaansa. Jos naapurissa oli sattunut jokin onnettomuus tai vaikka hau-

tajaisiin tarvittiin esimerkiksi jauhoja tai maitoa, niin sitä annettiin kukin sen mukaan mitä omistaan pystyi antamaan. Sodan aikana kun oli puutetta vähän kaikesta. Haluttiin auttaa, ehkä senkin takia, että jos itse joskus tarvitsisi apua, sitä olisi helpompi saada, jos itsekin on auttanut toisia hädän hetkellä.

Naapurissa käynti on sodan aikaan ollut paljon välittömämpää: kyläilijän ei tarvinnut etukäteen ilmoittaa tulostaan eikä isäntäväen tarvinnut laittaa vieraalle kahvipöytää koreaksi. Vieraalle riitti kuppi kahvia mukavassa seurassa kuten seuraava pätkä eräästä haastattelusta kertookin:

“Siinä on niin paljon köyhtynyt kulttuuri, ku sitä pitää haastaa ja sitä pitää trahteerata sitte...laittaa pöytä niin koriaksi ja... Silloin otettiin ja mentihin kutimen kans naapurihin ja jos sielä oli kahvia, niin kyllä vierahallekki kupillinen annettiin ja se oli siinä./.../Sitä tarjottiin mitä oli.” (Haastattelu 13)

Erityisesti naapureista oli tukea ja turvaa, jos kyseessä oli pieni kylä. Silloin kaikesta pidettiin huolta ja otettiin osaa toisten sekä iloon että suruun. Poikkeuksia tästäkin aineistosta kuitenkin löytyi: yksi haastateltava, jonka valitsimme tarkastelun kohteeksi, toteaa, että he hoitivat perhepiirin kesken kaikki työt, koska talossa oli nuorta väkeä sen verran, että työt pystyttiin hoitamaan ilman ulkopuolista apua. Aivan ilman naapuriapua ei tällaista haastateltavaa ole kuitenkaan ollut, koska myöhemmin hän toteaa, että talkoita kuitenkin pidettiin kyläläisten kesken. Seuraava lainaus kuvaa hyvin sitä, millä tavoin ihmisten auttamiseen suhtauduttiin sodan aikana:

“/.../koko kylä eli yhdessä. Siis se oli niin, että ei siellä sellaisia rajoja tunnettu. Ja mikä ihmeellisintä, että silloin sota-aikanakin, niin kyllä meillä oli tämä yhteinen myöskin, jos jäi vähän vapaa-aikaa, niin sitä oli sitä aikaa toisille. Nimenomaan tämmösenä talkoojuttuina. Talkoillahan näitä töitä tehtiin. Ja vaikkei talosta oltu jostain pyydettykään, mutta kun tiedettiin, että siellä apua tarvitaan, niin sitte järjestettiin vaan, että jahas, sinne mennään nyt tekemään se ja se työ. Tämä oli kaikki tällasta.” (Haastattelu 3)

Ihmiset tarjosivat apuaan ilman pyytämättä ja menivät jonnekin taloon tekemään talkoilla jonkun sellaisen työn, joka tiedettiin että se pitää saada tehdyksi. Ihmiset ovat puhtaasti hyvästä sydämestään lähteneet auttamaan naapuria ja se on vahvistanut koko kylän yhteenkuuluvuutta.

5.4 “Ne oli kovasti ilosia ja ystävällisiä ja tyytyväisiä.”

Kun siirtoväkeä sijoitettiin taloihin, pyrittiin siihen, ettei perheitä hajoteta. Jos perhe oli suuri tai siinä asui useampaa sukupolvea, yritettiin heille löytää sellainen majapaikka johon kaikki mahtuivat. Usein kävi niin, etteivät kaikki mahtuneet saman katon alle ja esimerkiksi mummut ja vaarit majoitettiin erilliseen rakennukseen, joka sijaitsi talon pihapiirissä. Myös samalta paikkakunnalta lähteneet siirtolaiset pyrittiin sijoittamaan mahdollisimman lähelle toisiaan. Näin sopeutuminen uuteen yhteisöön helpottui, kun oli muita samassa tilanteessa olevia joilta sai tukea ja turvaa.

Monet perheet yrittivät laittaa parastaan vaikka kaikille ei aina patjaa tai sänkyä löytynytkään. Sitten vain keksittiin tilapäisiä ratkaisuja ja tehtiin siskonpetejä tuvan lattialle. Joustamista vaadittiin sekä siirtolaisilta että oman talon väeltä, eikä erimielisyyksiltä aina välttytty. Vastaanotto vaihteli paljonkin taloittain ja paikkakunnittain. Toiset kohtelivat siirtolaisia ystävällisesti ja ymmärsivät heidän hankalan tilanteensa ja toisissa taloissa kohtelu oli kurjaa ja ihmeteltiin miksi Karjalasta oli lähdetty muiden nurkkiin pyörimään. Suhtautumista siirtolaisiin oli yhtä monenlaista kuin oli taloakin, mutta pääsääntöisesti siirtolaisiin suhtauduttiin positiivisesti ja heidät otettiin mukaan perheen arkeen.

“Ei, kyllä ne oli kyllä, yleensäkin oli kyllä meillä päin sillä tavalla, että evakot sai melkein parhaat paikat. Ne oli sitten ihan niin kun väen kanssa samassa. Niin kun tämäkin Nurmela, joka meillä oli kauan, niin ne oli ihan samassa meidän kanssa.” (Haastattelu 3)

“/.../ yks emäntä oli sanonu, että mitä lähitte, olсите pysyny sielä. Niin tämä siirtolaisemäntä oli sanonu, että eikö emäntä oo kuullu, että ny on sota, että meiät ajettiin.” (Haastattelu 5)

Erilainen kulttuuri ja karjalaisten puhuma murre aiheutti joskus hankalia ja hauskojakin tilanteita. Aina ei osattu tulkita toisten puhetta ja siitä syntyi väärinkäsityksiä. Lapsille sopeutuminen yhteisön uusiin jäseniin tapahtui aikuisia helpommin. Lapset olivat ennakkoluulottomampia uusia leikkikavereita kohtaan kuin heidän vanhempansa ja he löysivät nopeasti yhteisen kielen millä kommunikoida murre-eroista huolimatta.

“Ja ku me kuunneltihin sitä niiren puhetta ja ei me yhtää mitään ymmärretty, ku aina tuli se sie ja mie ja miu ja mau ja.” (Haastattelu 1)

“No ei, ei siis mistään juhlien järjestelysistä eikä sillain, mutta tietysti itse kanssakäymisessä vain, keskinäisessä kommunikaatiossa. Siis nythän nämä, varsinkin vanhemmilla ihmisillä, niin niillähän oli merkillinen murre, /.../ Nehän puhu niin ihmeellistä kieltä, että siinä olikin oltava tarkkana, että käsitti ja ymmärsi, mitä se oli. Mutta onneksi sitten oli tätä nuorempaa väkkee, jotka sitten selvitti, mitä se nyt tarkoittaa, mitä se sana tarkoittaa. Että tämmösiä tuli hauskoja juttuja, että kyllähän se oli huvittavaa.” (Haastattelu 3)

Monissa perheissä siirtolaiset ottivat osaa talon töihin. Lisätyövoima olikin erittäin tervetullutta, sillä raskaat peltotyöt vaativat paljon työvoimaa. Joissakin taloissa ruoanlaitto hoidettiin niin, että kukin perhe teki omat ruokansa. Siirtolaiset saattoivat saada oman keittonurkkauksen, vaikka muuten olisi asuttu ja nukuttu saman katon alla tai viereisissä huoneissa. Talon emäntä saattoi olla hyvin tarkka omasta keittiöstään eikä päästänyt sinne vieraita, vaikka muutoin sallikin siirtolaisten liikkua talossa aivan vapaasti. Osa siirtolaisperheistä eli omavaraistaloudessa niin etteivät he syöneet talon pöydässä. Toisissa taloissa ei ollut niin tarkkaa kenen pöydässä siirtolaiset ruokailivat vaan käytännön syistä ruokaa laitettiin yhdessä. Tällainen jaottelu meidän ja teidän pöytä kertoo hyvin siirtolaisiin suhtautumisesta ja kuvaa heidän asemaansa talossa.

“Ja se mummu (karjalainen) hoiti sitte koko perheen ja teki ruuat ja kaikki ja sitte niille lähetettiin täältä maalta valmiit puut. Ja vinttikamarin siihen ison semmosen pönttömuurin etteen hella, ku äiti ei

huolinu niitä samalle hellalle tänne alakertaan, niin niille lähetettiin hella ja se mummu siellä laitto sitte ruuat niille ja.“ (Haastattelu 4)

Suhtautuminen karjalaisiin siis vaihteli ja siihen vaikutti monet tekijät. Jo sodan luoma ilmapiiri kiristi tunnelmia entisestään. Kaikesta huolimatta jotkut haastatelluista kertoivat, että he olivat saaneet siirtolaisista ystäviä, joiden kanssa on jatkettu yhteydenpitoa vielä vuosien kuluttuakin. Siirtolaisista saatiin myös sukulaisia, sillä avioliitot siirtolaisten ja paikallisväestön kanssa eivät olleet harvinaisia.

5.5 “Ne oli niin ku kotoväkiä.”

Sotavankeja sijoitettiin pääsääntöisesti maataloihin ja he asuivat samoissa tiloissa muun perheen tai palvelusväen kanssa. Sotavankeihin suhtauduttiin yllättävän positiivisesti, huolimatta siitä, että he olivat neuvostoliittolaisia ja Suomen vihollisia. Vankeja pidettiin luotettavina ja heidän kanssaan tultiin hyvin toimeen, eikä heitä tarvinnut kenenkään pelätä. Vangeilla ei ollut tiukkaa valvontaa ja he saivat melko vapaasti kulkea kylällä. Monet haastateltavista kertoivat, että neuvostoliittolaiset sotavangit opettelivat puhumaan suomea ja näin kommunikointi ja tutustuminen olivat helpompaa. Kun sotavankeihin tutustuttiin paremmin, huomattiin, että he ovatkin aivan tavallisia ihmisiä, joilla on vaimo ja lapset kotona odottamassa.

“ Kyllä hän (sotavanki) oli aivan mahrottoman mukava mies.“
(Haastattelu 63)

“ Sehän oli hyvin laadullinen mies, eihän siit ollu mitään moittimista.“ (Haastattelu 38)

Osalla haastatelluista ei ollut omakohtaisia kokemuksia sotavangeista, mutta osasivat silti kertoa asiasta. Monien naapurissa oli ollut vankeja sijoitettuna ja heidän olemisiaan ja tekemisiään seurattiin tiuhaan. Sotavanki saattoi auttaa myös naapurin peltotöissä tai ottaa osaa muunlaisiin talkoisiin. Ja näin ollen hän

tuli tunnetuksi muillekin. Heidän työpanoksensa oli merkittävä, koska raskaaseen työhön kykeneviä miehiä oli kotirintamalla vähänlaisesti.

“Haastattelija: Oliko naapurissa sotavankia?

Haastateltava: Oli, siinä oli, siinä oli, kun mennähän kirkonkylähän meiltä, niin siinä oli. Jotta niil oli maat meirän mairen kans siä meirän kyläs. Niin ne tuli sinne ja ku me kattottihin, ku se sotavanki fälttäs hevoosilla, ja kun eihän se tienny kuinka niille hevoosille. Se oli, sille oli vissihin sanottu, jotta jotta silloin, kun pitää hevoosen mennä, niin (--), näin ja sitte “pryy”. Niin se sanoo sen aina väärippäin. Jotta ku se sai sen hevoosen menemähän, niin se huuti, jotta “pryy”. Se hakkas suittilla näin, ja hevooset lähti. sitte se huuti “pryy”, ku se yritti viä lisätä vauhtia. Ja me sitä aina seurattihin, ku se ei tahtonu.” (Haastattelu 1)

Monet haastatelluista muistelivat tuntemiaan sotavankeja lämpimästi ja kertoivat, että olisivat halunneet pitää heihin yhteyttä vielä jälkikäteenkin. Tieto siitä, että vanki oli päässyt elävänä kotiin, olisi ollut monelle helpottavaa, mutta toivotua kirjettä ei vain koskaan tullut.

6. Yhteenveto

Naisten ponnistelut kotirintamalla ovat saaneet ansaitsemaansa huomiota tämän hankkeen ansiosta. Heidän merkittävä panoksensa Suomen selviämissä sota-ajan kovista ajoista, antaa toivoa myös tämän päivän yhteiskuntaan. Sota-aika muutti perheiden koostumusta, erottivat isät lapsista ja miehet vaimoista. Naiset jäivät yksin, useimmiten lasten kanssa huolehtimaan perheen kotitilasta ja kaikista töistä.

Naapureilta saatu tuki ja turva, kaikenlainen työapu olivat korvaamatonta. Monissa taloissa naapureiden apu oli välttämätöntä, koska äiti oli jäänyt yksin pienten lasten kanssa eikä voinut sen takia läheskään kaikista talon töistä

huolehtia. Talkoilla taas hoidettiin isommatkin työtehtävät, joihin saattoi osallistua jopa naapurikylän väkeä.

Karjalasta tulleet siirtolaiset ja neuvostoliittolaiset sotavangit muuttivat väliaikaisesti kyläläisten elämää. Siirtolaisten ja sotavankien tulo toi oman lisänsä kyläläisten arkeen eri kulttuurien kohdatessa. Sotavankien tehtävänä olikin olla apuna maatilan töissä, mutta myös siirtolaiset antoivat oman panoksensa työtehtävien hoidossa.

Lähiyhteisöllä ja yleensäkin sosiaalisilla verkostoilla oli suuri merkitys sekä aineellisen että henkisen selviytymisen kannalta. Tutkimuksemme kannalta oleellista on ollut havaita, että lähiyhteisö laajeni sota-aikana. Enimmäkseen tämä muutos oli väliaikaista, varsinkin siirtolaisten ja sotavankien osalta, mutta naapurien ja muiden kyläläisten kanssa tehtävä yhteistyö jatkui pitkälti vielä sotien jälkeenkin. Miehen kaatuminen tai haavoittuminen rintamalla muutti kuitenkin lopullisesti varsinkin perhettä mutta myös lähiyhteisön merkitystä. Tuen ja avun tarve muuttui pysyväksi, koska talossa ei välttämättä ollut sodan jälkeenkään raskaammasta työstä huolehtivaa miestä.

Suurimmalle osalle haastatelluista erityisesti naapurien tuki on ollut tärkeää. Heidän kanssaan on pystynyt jakamaan ilon ja surun aiheet. Heihin on voinut turvautua, jos on tarvittu ihan aineellistakin apua. Voi vain koettaa verrata tämän päivän yhteiskuntaan, että kuinka monelle meistä naapurit ovat sellaisia joilta voi mennä pyytämään apua ja tietää sitä saavansa. Sodan aikaiseen lähiyhteisöön katsottiin kuuluvan oman perheen lisäksi myös paljon muita. Oliko tähän syynä sodan luoma ilmapiiri vai yleisempi tuolle ajalle ominainen suurempi yhteisöllisyyden arvostus? Haastatteluissa ainakin kuvailtiin monesti sitä miten sota-aika koettiin suurena yhdistävänä tekijänä ja oltiin ikään kuin yhtä suurta perhettä, joka taisteli yhteisen asian puolesta.

Koska sota ajasta on kulunut monta kymmentä vuotta, voi olla mahdollista, että haastatellut eivät enää muista tai halua muistaa joitakin ikäviä asioita. Tämän takia on hyvä huomioida, että haastatteluista saa ehkäpä liiankin positiivisen kuvan tuon ajan tapahtumista. Mukaan on varmaankin mahtunut hankalia

tilanteita, joista ei ole helppo puhua vielä tänäkään päivänä. Mielestämme lähi-yhteisön laajeneminen ja sen merkitys ihmisten selviytymiseen sodasta on ollut erityisen tärkeää. Muilta saman kokeneilta on voinut saada tukea ja ymmärrystä poikkeuksellisessa elämäntilanteessa.

“Ja toinen toistaan, toinen toistansa hoivattiin ja, ja minä luulen että kukaan ei ainakaan sillä alueella niin jäänyt osattomaksi, että jolla oli niin sitä annettiin.” (Haastattelu 62)

Lähteet

Asikainen, Paula (1999) Yhteisön aktivointi. Acta Universitatis Tampensis 650 Tampere: Tampereen yliopisto.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2001) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Hessle, Sven (1991) Social support och sociala nätverk. Teoksessa Birgitta Bergsten ym. (eds.) Etik, solidaritet och välfärd. Göteborg: Daidalos.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Häggman, Kaj (1994) Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Jokiranta, Harri & Roivainen, Irene, Tutkimusprojektiointojen luennot 11.9.2003.

Keurulainen, Marita (1998) Elämää perheinä 1990-luvun Suomessa. Acta Universitatis Tampensis 598 Tampere: Tampereen yliopisto.

Lahikainen, Anja-Riitta (1977) Perheen kehitys teollistumisen aikana: sosiaalipsykologinen tarkastelu. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia nro 1.

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Leiponen, Kauko (1987) Kansa talkoissa. Helsinki: Kirjayhtymä.

Lovio, Maisa (1993) Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa: Raitis, Riikka. & Haavio-Mannila, Elina. (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 71–100.

Mikkola, Pirkka (2002) Neuvostoliittolainen sotavanki Suomessa. Teoksessa Suomi 85, itsenäisyyden puolustajat: kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös, 278–281.

Nevala, Seija-Leena (2002) Kansakunta pienoiskoossa – lotta- ja suojeluskuntaperhe. Teoksessa Gordon, Tuula, Komulainen, Katri & Lempiäinen Kirsti (toim.) Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 93–117.

Nylund, Marianne (tulossa 2004) Sosiaalisten verkostojen tutkimus ja sosiaalityön käytännöt. Janus 12 (2).

Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY.

Raitis, Riikka (1993) Piirakoita ja kovaa leipää: siirtokarjalaisten muistoja evakuoinneista, jälleenrakennuksesta ja sopeutumisesta uudelle paikkakunnalle. Teoksessa: Raitis, Riikka. & Haavio-Mannila, Elina. (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 201–246.

Seikkula, Jaakko (1996) Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Internet – lähteet

Vastuun naiset ry:n kotisivut. [viitattu 21.11.2003] saatavilla www-muodossa:
<URL: <http://www.vastuunnaiset.fi/>>

Sota-aika ja pula

- kuinka kansa ravitsi itsensä sodan aikana

MARKKANEN MILJA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Tutkimusprojektinnot kevät 2004
Irene Roivaisen ryhmä

SISÄLLYS

1. Johdanto.....	3
2. Tutkimuksen tavoite.....	6
2.1 Tutkimuskysymykset.....	6
3. Teoreettinen viitekehys.....	7
3.1 Keskeiset käsitteet.....	8
3.1.1 Pula-ajan ruoka.....	8
3.1.2 Yhteisö.....	8
3.1.3 Yhteisöllisyys ja ruoka.....	10
4. Tutkimuksen toteutus.....	10
4.1 Tutkimusmenetelmä.....	10
4.2 Käytössä oleva aineisto.....	11
4.2.1 Teemahaastattelu.....	11
4.3 Käytettävien haastattelujen valinta.....	13
5. Tulokset.....	13
5.1 Tyypilliset ruoka-aineet.....	13
5.2 Ruuan säilytys ja tuoreus.....	16
5.3 Korvikkeiden käyttö.....	18
5.4 Musta pörssi.....	20
5.5 Elämää maalla ja kaupungissa.....	22
5.6 Ruoka ja yhteisöllisyys.....	25
5.7 Elintarvikkeiden säännöstely ja luovutusmääräykset.....	28
6. Yhteenveto.....	31
7. Lähteet.....	32

1. Johdanto

Valitsin tutkimusseminaarityöni aiheeksi ruuan. Halusin tutkia, miten sota-aikana ihmiset ovat tulleet toimeen poikkeusoloissa, kun hyvin monista ruoka-aineista on ollut suurta pulaa ja monen ruoka-aineen saantia säännösteltiin.

Päiväkohtaiset ruoka-annokset ovat sodan pahimpina aikoina olleet hyvin pieniä. Korteilla saatavilla ruoka-annoksilla on tullut juuri ja juuri toimeen. Esimerkiksi vuonna 1942 ostokorteilla jaettujen annosten päiväkohtaiset kalorimäärät olivat kevyttä työtä tekeville 1000 kilokaloria ja raskasta työtä tekeville 1500 kilokaloria (Nainen sodassa 1995, 148). Vertailun vuoksi esitän nykyisin käytettävissä olevat suositukset: 65-kiloinen kevyttä toimistotyötä tekevä nainen tarvitsee päivässä 1900 kilokaloria ja 75-kiloinen kevyttä toimistotyötä tekevä mies tarvitsee päivässä 2400 kilokaloria. Alle 1200-1400 kilokalorin saaminen päivässä on pidemmän päälle hyvin epäterveellistä (Kutri.net – kevyen elämän eväät.) Sota-aikana on siis usein kirjaimellisesti taisteltu inhimillisen selviämisen rajamailla.

Nykyajan olosuhteista käsin on joskus vaikea ymmärtää, miten sota-aikana kaikkein köyhimmät ihmiset ovat ylipäänsä pysyneet hengissä. Ruoka-annokset ovat olleet hyvin pieniä ja usein myös varsin niukkaravinteisia sekä ruokavalio yksipuolista. Samaan aikaan on tehty raskasta ruumiillista työtä useita tunteja päivässä. Onkin laskettu, että sotavuosien aikana jokainen suomalainen on laihtunut keskimäärin 6-7 kiloa (Kallioniemi 1997, 226).

Nykyään länsimaissa ei kenenkään tarvitse kärsiä nälästä ainakaan ruuan puutteen takia. Ruokaa on tarjolla niin paljon, että suuri osa siitä päätyy suoraan kauppojen hyllyiltä käyttökelpoisena roskiin. Vielä 50-60 vuotta sitten tämä olisi kuulostanut varmasti hyvin uskomattomalta ja typerältä toiminnalta. Ruokakulttuuri onkin kokenut suuren muutoksen melko lyhyessä ajassa. Ennen ihmiset käyttivät kaiken vähänkään syötäväksi kelpaavan viimeiseen pisaraan saakka. Jos ruoka ei mennyt ihmisten käyttöön, niin sitten ainakin eläinten.

Syötäväksi kelpaamattomille osille keksittiin usein jotain muuta hyötykäyttöä, esimerkiksi eläinten luista valmistettiin saippuaa.

Alun alkaen tarkoitukseni oli tutkia lähinnä ruuan yhteisöllistä merkitystä: miten ruokaa sota-aikana tuotettiin, miten ruuan tuottaminen piti yhteisöä koossa sekä mitä yhteinen ruuan tuottaminen yhteisölle merkitsi. Tutkimusaineistoa hankkiessani törmäsin kuitenkin suureen ja yllättävään ongelmaan. Kyseenomaisesta aiheesta ei ole tehty aiemmin omaa tutkimusta. Lähes kaikki löytämäni kirjat olivat vain ohjekirjoja kotitalouksille ja lähinnä kotitalouksien emännille. Kirjoissa neuvottiin, kuinka tehdä ruokaa ja muita kotitalous- ja käyttötarvikkeita pula-aikana saatavilla olleista raaka-aineista. Kirjoissa neuvottiin muun muassa hyvin yksityiskohtaisesti, kuinka kotiloissa voi tehdä saippuaa, kuinka tehdä teetä voikukista sekä millaisia korvikkeita voi missäkin ruuassa käyttää. Useat kirjat olivat myös hyvin vanhoja. Monet niistä oli kirjoitettu juuri sota-aikaan tai välittömästi sodan loppumisen jälkeen. Pienintäkään viitettä ruuan yhteisöllisestä merkityksestä ei näistä kirjoista löytynyt.

Tarkemmalla aineiston etsinnällä onnistuin löytämään kirjallisuutta, joka käsitteli myös sota-ajan ruokaa. Edelleenkaan en kuitenkaan onnistunut löytää yhtään kirjaa, joka olisi käsitellyt pelkästään sota- tai pula-ajan ruokaa ja sen merkitystä yhteisölle ja sen toiminnalle. Ruokaa käsittelevät osiot olivat vain melko lyhyitä osuuksia muun sota-ajan informaation keskellä.



Näin jälkeenpäin ajateltuna on täysin ymmärrettävää, ettei sota-aikana tai pian sen jälkeenkään ole tehty tutkimusta ruuan yhteisöllisestä merkityksestä. Tuolloin ensisijaisen tärkeää on ollut se, että ihmiset ylipäänsä selviytyisivät vaikeiden aikojen yli kunnialla ja Suomi pääsisi kokemansa sodan jälkeen taas jaloilleen. Sen sijaan yllättävää on, ettei kyseenomaisesta aiheesta ole tehty omaa tutkimustaan vielä näin myöhään jälkeenpäinkään. Pula ruuasta ja monesta muustakin jokapäiväisestä ja välttämättömästä käyttötarvikkeesta on kuitenkin ollut hyvin suuri osa sota-ajan ihmisten elämää ja rajoittanut ainakin jossain määrin kaikkien ihmisten toimintaa. Pulan jokapäiväisistä tarvikkeista on täytynyt vaikuttaa myös yhteisöjen muotoutumiseen ja käyttäytymiseen. Luulisi, että varsinkin puute ruuasta, josta ei voi loputtomiin tinkiä, on pakottanut ihmiset lähempään kanssakäymiseen toistensa kanssa, kun hätä on ollut yhteinen ja ruokatarvikkeita on vaihdeltu naapurusten ja omien tarpeiden mukaan.

Aineiston vähäisyyden takia jouduinkin miettimään tutkimuskysymykseni ja sen rajaamisen uudelleen. Käytettävissä olevan aineiston perusteella en todennäköisesti pystyisi tekemään koko tutkimustani vain ruuan yhteisöllisestä näkökulmasta. Täten jouduin päättämään ratkaisuun, jossa laajennan tutkimuskohdettani hieman yleisemmälle tasolle ja tarkastelen pula-aikaa ja ruokaa hieman laajemmassa sekä yleisemmässä merkityksessä, kuin vain yhteisölliseltä tasolta.

Tutkimukseni ulkopuolelle aion jättää muutamia seikkoja, joita ruokaan laajasta näkökulmasta katsottuna voisi liittää. En aio perehtyä lainkaan esimerkiksi kotieläinten ruokintaan. Myöskin joidenkin ravintoaineiden käyttö lääketarkoituksiin jää tutkimuksestani pois vähäisen aineiston takia. Tästäkään aiheesta ei eteeni sattunut minkäänlaista aineistoa, vaikka erilaisten ruoka-aineiden ja luonnosta saatavien yrttien käyttö lääkeaineina on varmasti ollut melko yleistä. Vain jossain haastattelussa muistan asiasta mainittaneen. Sokeriin liotettua alkoholia oli käytetty yskänlääkkeenä (haastattelu 11).

Myös tupakasta puhutaan monessa kirjassa nautintoaineena ruuan yhteydessä. Itse en tähän aiheeseen aio tutkielmassani perehtyä. Tutkimukseni ulkopuolelle jäävät myös juhlaruoka sekä siirtolaisten ruokakulttuuri.

2. Tutkimuksen tavoite

Tutkimukseni tavoite on selvittää, miten ihmiset ovat selviytyneet sota-ajan yli, kun lähes kaikesta on ollut suurta pulaa. Tutkimuksessani paneudun ruokatarvikkeiden puutteesta johtuvaan erityistoimintaan ja siihen, miten ruokaa on poikkeusoloissa hankittu, valmistettu ja käytetty. Pyrin selvittämään millaisia tavallisuudesta poikkeavia keinoja sota-aikana on jouduttu käyttämään, jotta on saatu kasaan jokapäiväinen ravinto koko perheelle. Pula ruuasta sota-aikana on jollain tavoin vaikuttanut jokaisen ihmisen elämään, sosiaalisesta asemasta huolimatta. Kaikki ovat joutuneet kiinnittämään ruuan hankintaan erityistä huomiota. Myöskin alkeelliset säilytysolosuhteet ovat tuoneet ruuan hankintaan ja käyttöön oman värinsä.

Aion selvittää myös, miten kaupungissa ja maalla asuvien ihmisten ruuan saanti on eronnut toisistaan. Maaseudulla on lähellä ollut luonto, josta on voinut hankkia hieman ylimääräistä ravintoa, kuten sieniä ja marjoja. Kaupunkilaisilla tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan ole ollut.

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni pyrkii selvittämään, miten sota-aikana on tultu toimeen vähäisillä ja yksipuolisilla ruokavaroilla, kun perhekoot ovat olleet nykyistä paljon suurempia ja ruuan tarvitsijoita on ollut paljon.

Tarkoitukseni on hakea vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

Mitä ruoka-aineita sota-aikana on ollut saatavilla?

- mistä aineista ei ole juurikaan ollut pulaa?
- millaisia ruoka-aineita on käytetty eniten?
- mitkä ovat olleet yleisimmät ruokalajit?
- mistä ja miten ruokaa on hankittu?

Mistä ruoka-aineista on ollut eniten pulaa?

- millaisia ruuan korvikkeita sota-aikana on käytetty?

Mitä pula ruuasta on merkinnyt yhteisölle ja sen toiminnalle?

- miten pula ruuasta on muuttanut yhteisön toimintaa?
- onko yhteinen, kaikkien kokema pula jotenkin lähentänyt yhteisön jäseniä toisiinsa?

Miten ruokaa on säilytetty?

- aineet ja keinot ruuan säilömiseen?

Miten kaupungissa ja maalla asuvien ruuan hankinta on eronnut toisistaan?

Millaista mustan pörssin käyttö on ollut?

3. Teoreettinen viitekehys

Käsittelen tutkimustani pula-ajan ja ruuan puutteen näkökulmasta. Ruoka teemana oli esillä jokaisessa lukemassani haastattelussa. Jotkut kertoivat aiheesta runsassanaistemmin, toiset niukkasanaistemmin. Jokaista haastateltua pula ruuasta ja joidenkin ruokatarvikkeiden heikko saatavuus oli kuitenkin

kosketanut jollain tavalla. Kaikki haastatellut olivat jossain määrin joutuneet sopeuttamaan elämäänsä ruuan puutteeseen. Toisia pula oli kuitenkin kosketanut huomattavasti syvemmin kuin toisia.

3.1 Keskeiset käsitteet

3.1.1 Pula-ajan ruoka

Pula-aikana ruoka-aineita on ollut tarjolla niukasti ja rajoitetusti. Vähäinenkin ruokamäärä on yritetty käyttää siten, että sillä tulisi toimeen mahdollisimman kauan. Ruoka-aineiden käyttöön on täytynyt kiinnittää tarkkaa huomiota. Ruokaohjeita muunneltiin sen mukaan, millaisia ruoka-aineita milloinkin oli tarjolla. Ruokaa saatiin riittoisammaksi myös lisäämällä siihen erilaisia korvikkeita (Helaakoski-Tuominen 1941, 14-15.)

3.1.2 Yhteisö

Sosiologiassa perinteisesti käytetty teoria yhteisöistä on Ferdinand Tönniesin käyttämä jako kahteen eri yhteisötyyppiin. Ferdinand Tönniesin mukaan on olemassa Gemeinschaft- ja Gesellschaft- yhteisöjä. Gemeinschaft-tyyppinen yhteisö on traditionaalinen yhteisö. Se perustuu luonnolliselle tahdolle, tunneperusteisille suhteille. Sen perusta on menneisyys-ulottuvuudessa. Gemeinschaft-yhteisö on esimerkiksi perinteinen kylä- tai perheyhteisö. Sen toimintaa kontrolloivat tavat ja uskonto. Vuorovaikutus tapahtuu paikallisesti. Gesellschaft-tyyppinen yhteisö taas on moderni yhteisö. Se on päämääräperusteinen ja perustuu molemminpuolisille hyötysuhteille ja rationaalisuudelle. Gesellschaft-tyyppinen yhteisö on esimerkiksi suurkaupunki,

valtio ja kansakunta. Sen toimintaa kontrolloivat erilaiset sopimukset ja lait. Vuorovaikutus on paikallisen ylittävää, pinnallista ja eriytynyttä. (Sulkunen 1998, 231.)

Omassa tutkimuksessani käsittelemäni sota-ajan yhteisö vastaa lähinnä traditionaalista Gemeinschaft-yhteisöä, jonka suhteet perustuvat luontaiselle kanssakäymiselle ja kiintymykselle. Vuorovaikutus tapahtuu paikallisesti, koska kyläyhteisön jäsenet asuvat lähellä toisiaan.

Yleensä yhteisön määritelmässä korostetaan ihmisten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisön jäsenillä on siis oltava jotain yhteistä, joka sitoo heidät toisiinsa ja pitää yhteisöä koossa. Tämä voi tapahtua joko symbolisella tai toiminnallisella tasolla. Täten on eroteltavissa kaksi yhteenkuuluvuuden prosessia (Lehtonen 1990):

1) Yhteisyys vuorovaikutuksessa kehittyvänä ilmiönä. Jäsenten ryhmäidentiteetti muotoutuu konkreettisen toiminnan seurauksena ja tuloksena voi olla toiminnallinen yhteisö (vrt. talkootyöt).

2) Yhteisyys tietoisuudessa vahvistuvana yhteenkuuluvuuden tunteena, jonka tuloksena kehittyy symbolista yhteisyyttä. Se voidaan ymmärtää ryhmäidentiteettiä vahvistavana tietoisuusmuotona (vrt. yhteisesti koettu pula ruuasta). (emt., 23)

Yleisessä kielenkäytössä yhteisöistä puhuttaessa viitataan yleensä johonkin suhteellisen pieneen ryhmään. Yhteisö on ryhmämuodostelmien yleisnimike. Yhteisön perustana voivat olla niin taloudelliset, poliittiset, kuin alueellisetkin seikat. Sen lisäksi se voi perustua muun muassa sukulaisuuteen, samoihin intresseihin, yhteisiin toimiin, mieltymyksiin ja tunteisiin. (emt., 15.) Yhteisö voidaankin käsittää kolmella tavalla (emt., 17):

- 1) alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä
- 2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä ja

- 3) yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä

Yhteisö voi perustua vain yhdelle tai kaikille edellä mainituille seikoille. Ennen kaikkea yhteisö on vuorovaikutusjärjestelmä.

3.1.3 Yhteisöllisyys ja ruoka

Ruuan tuottaminen ja hankkiminen on ennen vanhaan tapahtunut usein yhteisön jäsenten kesken. Suomessa on pitkään ollut vallalla talkooperinne, jossa töitä tehdään yhdessä suuremmalla porukalla. Esimerkiksi perunoita nostettiin monesti koko kylän voimin. Talonväen ei useinkaan tarvinnut pyytää muita kyläläisiä perunannostoon. He ilmestyivät paikalle, kun tiesivät perunannoston olevan käsillä. Usein kierrettiin talosta taloon niin kauan, kuin kaikki korjuutyöt olivat tehty. Palkaksi työstään auttajat saivat yleensä ruokapalkan ja tiedon, että itse saisivat muilta kyläläisiltä apua, kun sitä tarvitsevat (Raitis & Haavio-Mannila 1993, 89-90.)

4. Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänäni käytän teemoittelua. Tämä sopii mielestäni varsin hyvin aineistoni ja tutkimusongelmani kanssa, koska aineistoni on laadullinen ja tutkimusongelmani käytännönläheinen (Eskola, Suoranta 1998, 179).

Lähdin tutkimuksessani liikkeelle haastatteluaineistoja lukemalla ja kartoitin niiden perusteella tutkimusaiheittani sekä kysymyksenasettelujani. Seuraavaksi nostin haastatteluista esiin tutkimusongelmaani valaisevia teemoja. Tämän jälkeen selvitin tutkimuskysymysteni kannalta kaikkein hedelmällisimmät kohdat, joita voisin käyttää sitaatteina tutkimuksessani (emt. 175-176.)

Tekstien katkelmia voi käyttää neljällä eri tavalla:

- tekstikatkelmilla voidaan perustella tutkijan tekemiä tulkintoja
- sitaatti voi olla aineistoa kuvaava esimerkki
- sitaatilla voi elävöittää tekstiä
- aineistosta voidaan myöskin pelkistää tiivistettyjä kertomuksia (emt. 175.)

4.2 Käytössä oleva aineisto

Ensisijaisena aineistonani käytän Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon 1.7.2000-31.3.2004 suorittamaa museaalista hanketta ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938-1950”. Aineisto on hankittu teemahaastatteluilla. Haastattelujen tarkoituksena on säilyttää sota-aikana eläneiden naisten kertomuksia ja muisteluita jälkipolville. Hankkeen aikana on tarkoituksena kerätä myös kaikenlaista sota-ajan esineistöä, kuten valokuvia, kirjeitä rintamalta, vaatteita ja ruokaohjeita. Näistä aineistoista on myöhemmin tarkoituksena järjestää näyttely.

4.2.1 Teemahaastattelu

Käyttämäni haastatteluaineisto on kerätty teemahaastatteluilla. Teemahaastattelua kutsutaan myös puolistrukturoiduksi haastatteluksi.

Teemahaastattelu nimensä se saa siitä, että haastattelu on kohdennettu tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan (Hirsjärvi & Hurme 1995, 36).

Kohdennettu haastattelu (the focused interview) eroaa monessa suhteessa muista tutkimushaastattelun lajeista, jotka ensi silmäyksellä voivat tuntua samanlaisilta. Laajasti ottaen sen ominaispiirteet ovat seuraavat. Ensinnäkin tiedetään, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen... Toiseksi yhteiskuntatieteilijä on alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Tämän sisällön- tai tilanneanalyysin avulla hän on päätenyt tiettyihin oletuksiin tilanteen määrävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. Analyysinsa perusteella hän kolmannessa vaiheessa kehittää haastattelurungon... Neljänneksi ja viimeiseksi haastattelu suunnataan tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka tutkija on ennalta analysoinut. (emt., 36)

”Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä siksi, että haastattelun aihepiirit, teema-alueet, ovat tiedossa. Menetelmästä puuttuu kuitenkin strukturoidulle haastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys.” (emt., 36.) Haastatteliija voi muuttaa kysymysten järjestystä tai niiden sanamuotoa (emt., 48) niin, että ne mukautuvat paremmin keskustelun joukkoon tai keskustelijoiden omaan kielenkäyttöön. Tämä saa haastattelun soljumaan eteenpäin luonnollisesti. Uudet kysymykset sulautuvat haastattelun joukkoon eivätkä töksähdä samoin, kuin jos kysymykset olisivat täysin strukturoituja. Uusia kysymyksiä voi esittää, ja teemasta toiseen voi siirtyä vapaasti milloin vain haastattelun etenemisen ja siinä nousseiden teemojen mukaan varsin luontevasti. Tämä heikentää haastattelun tutkija-tutkittava-asetelmaa ja parhaimmillaan saa aikaan hedelmällisen keskustelun, jossa haastateltavan oma ääni tulee paremmin ja monisävyisemmin kuuluviin (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48).

4.3 Käytettävien haastattelujen valinta

Valitsin haastattelujen joukosta sellaiset haastattelut ja kohdat, joissa ruokaa käsiteltiin omien tutkimuskysymysten kannalta hedelmällisellä tavalla. Kaikissa haastatteluissa ruoka-teemaa käsiteltiin ainakin jonkin verran. Kaikkia haastatteluja en kuitenkaan tule aineistonani käyttämään niiden vähäisen informatiivisuuden takia. Toiset haastateltavat ovat kertoneet ruuasta pidempien tarinoiden muodossa, kun taas toiset ovat vastanneet lyhyesti vain muutamalla sanalla haastattelijan esittämiin kysymyksiin.

5. TULOKSET

5.1 Ruuan saanti ja tyypilliset ruoka-aineet

Peruna, sianliha, kasvikset, juurekset sekä marjat ovat olleet yleisimpiä ruoka-aineita sota-aikana. Ruoka on pitkälti koostunut sota-aikaan juuri näistä aineksista.

Sika oli nopea kasvamaan ja sen takia monessa talossa pidettiin aina muutama sika. Sika oli tärkein lihan lähde. Tappamalla sika saatiin kerralla paljon ruokaa varastoon, kun liha voitiin suolata. Tämä oli kuitenkin parasta tehdä syksyllä tai talvella. Lämpimään aikaan lihaa ei voinut säilöä pidemmäksi aikaa.

”Ja sitte ku oli sika kasvatettihin, niin sitte syksyllä tuli kylmä aika, niin sitte se teurastettihin ja suolattihin sitte, jotta se säilyy sitte talavella kyllä.” (Haastattelu 19)

”Sianlihaa paistettihin pannus ja pantihin vetehen ja, ja annettihin kiehua ja ohrajauhot vispattihin mukahan.” (Haastattelu 10)

Liha oli kuitenkin pula-aikana monelle harvinaista ruokaa. Kaikilla ei ollut varaa omiin kotieläimiin, joita olisi voinut teurastaa ruuaksi. Korteilla lihaa kyllä sai, mutta kaupat olivat usein pitkän matkan päässä.

”Ei, lihaa ei saanu. Se oli aivan harvinaasta, kun sai lihaa. Niin sitä sai kyllä ostokortilla, mutta niin sitä ei tullu kun kaupat oli kaukana.”
(Haastattelu 27)

”Ei meillä aina lihaa ollu. Kyllä se, kyllä se kesällä sitte yleensä se liha kyllä loppu.” (Haastattelu 11)

Nykyisen ravintotietämyksen mukaan suomalaisten ruokatavat muuttuivat sota-aikaan terveellisempään suuntaan (Hietanen 1991, 315). Ruokaa oli usein tarjolla niukasti, mutta marjojen ja vihannesten määrä ruokavaliossa lisääntyi runsaasti samalla, kun lihan osuus väheni. Viljatuotteiden, perunan ja juuresten käyttö oli valtavaa. Suomi eli sananmukaisesti perunalla ja muilla juureksilla (emt., 315.)

”Perunoota oli ja sitä meni hehtaarikaupalla. /.../ Kun sitä kolme kertaa päiväs syötiin, niin se oli se peruna joka aterialla. Oli kokoperunoona, sitte oli perunakeittoa /.../ muusia ja silakkalaatikkoa ja perunakropsua.”
(Haastattelu 1)

”Se oli sitä ruispuuroa ja kaurapuuroa ja perunoita kuori päällä ja kuorittiin ja kastikkeen kanssa ja marjapuuroa /.../ ja maitoa sitte voileipää.” (Haastattelu 8)

Ennen ruokavalio oli perustunut pitkälti lihaan. Nyt jouduttiin käyttämään kuitenkin entistä enemmän vihanneksia ja marjoja.

”Äiti tapas kurkkua viljellä ja sitte tomaattia /.../ ja marjoja oli ja niin ku sellaasta puolukkaa.” (Haastattelu 19)

”Kaalimaitoa, ensin keitettiin kaalta vähän vesi ja sitte se vesi piti oikein sitte haihtua, jotta kaikki vitamiinit jäi siihen ja sitten maitoa siihen ja voinokare. Ja jotkut laitto vähän siihen jauhoja suurustetta sitten kans.” (Haastattelu 26)

”Puutarhas valtavan paljon marjapuskia /.../ ja raparperia. /.../ Ja puukorveellinen (puolukoita) oli aina puorin (aitan) nurkas.” (Haastattelu 1)



Kalastuskamppailun loppukiri on juuri nyt – nyt ei saa halveksia vähäisintäkään veden viljaa. Marjat metsästä kotiin – siinä perheen nuorimpien kunnioitettava.

Sato tarkoin talteen – älä menetä huonolla korjuulla sitä, minkä hyvällä hoidolla olet tuottanut. Säilö, säilö ja taaskin säilö – pullo- ja pönnukkärivit kellariisi hyllyillä eivät voi koskaan tulla liian runsaiksi.

Säilytyspalkat kuntoon heti – sillä minkä sadossa voitat, sen huonolla säilytyksellä helposti hävität. Jättesineet ovat kultaa tällä betkellä – paperit, lompot, kumiruma, lauat, jätöpaut, pallot kehoon ja käyttöön.



**Omatoiminen tuotanto –
tulevan talven turva!**

Viranomaiset kehottivat omatoimiseen ruuan tuotantoon.
(Kallioniemi 1995, 220)

Makeisia ei ollut tarjolla, koska niiden valmistaminen lopetettiin sokerin puutteen takia. Silti joskus harvoin saatiin syödä myös herkkuja. Kun lehmä poiki, saatiin ternimaidosta tehtyä uunijuustoa, joka oli monen todellista herkkua.

”Sitä uunijuustoa aina sitte ku lehmä poikii. /.../ Kanelin ja sokerin kanssa sitä syötiin, mutta kyllä se oli hyvää ilmanki.” (Haastattelu 11)

5.2 Ruuan säilytys ja tuoreus

Jääkaappeja, pakastimia tai säilöntäaineita ruuan pitkäaikaiseen säilömiseen ei ollut sota-aikana käytettävissä. Ruuan säilöntä oli vuodenaikojen sääolosuhteiden ja oman kekseliäisyyden varassa. Ruuan säilöminen suhteen suomalaisille olikin hyötyä Suomen pitkästä ja kylmästä talvesta. Talvella, kun oli pakkasta, ruuan säilöminen oli luonnollisesti paljon helpompaa kuin kesällä. Ruoka säilytettiin yleensä kylmässä maakellarissa tai aitassa.

”Haastateltava: Puolukka. Ja se survottiin aina...

Haastattelija: Missä se säilöttiin?

Haastateltava: Puukorvees, ja se vietiin aina sitte tuota niin, sinne puoriin, aittaan ja, ja sitte se jäätyy sielä ja, sieltä haettiin sitte aina.” (Haastattelu 62)

Saatavilla olevista ruoka-aineista suola ja sokeri olivat yleisimmin käytettyjä säilöntäaineita. Suolaamalla säilöttiin muun muassa lihaa ja kalaa.

”Haastattelija: Mutta sitten ku oli säilöntää, niin tuota, niitä tietysti säilöttiin lihaa ja muuta sellasta?

Haastateltava: Joo, kovasti suolaa.

Haastattelija: Jaha. Se oli ainut säilöntäaine.

Haastateltava: Ainut säilöntäaine.” (Haastattelu 5)

”Haastattelija: Käytettiinkö täälläpäin, teillä päin paljo kalaa?

Haastateltava: No joskus kesällä ostettiin se laatikko ja suolattiin se, se niin ku, jotta se koko talaven sitte säilyy.” (Haastattelu 25)

Sokeri taas soveltui marjojen, soseiden ja hillojen säilömiseen. Sokeri oli kuitenkin eniten säännöstellyimpiä ruoka-aineita. Sitä alettiin kahvin ohella säännöstellä ensimmäisenä vuonna 1939 (Javanainen 2000, 10). Sokerin puuttuminen vaikeutti säilömistä. Purkkien umpiointi olikin sokerin puutteen takia varsin tarkkaa puuhaa etteivät hillot ja marjat pilaantuisi (Utrio 1994, 151). Marjoihin, joihin ei säilöittäessä oltu lisätty sokeria, saatettiin syönnin yhteydessä lisätä hieman sokerin korviketta, sakariinia.

”Haastattelija: Ja mitäs noiden soseiden kans ku ei niihin kans liioin ollu sitä sokeria panna niin. Ne keitettiinkö vain ja kellariin pantiin purkiis?

Haastateltava: Nii ja jos sitten käyttäes pantii sakariinia mausteeksi.” (Haastattelu 91)

Jotkut olivat kuitenkin keksineet ruuan lyhytaikaiseen säilömiseen hieman omalaatuisempiakin keinoja.

”Meillä oli ainaki sitte niin hyvä lähdes, jotta kylymää vettä, jotta ku sitä pisti johonki astiahan, niin kyllä maidotki pysyy sen päivän ja ku oli lehemä kerran, niin sitä sai sitte aamuun illoon sitä maitoaki sitte sillä lailla.” (Haastattelu 19)

Alkeellisten säilytysolosuhteiden ja heikon saatavuuden takia ruoka ei usein ollut kaikkein tuoreinta. Anni Polva (1995, 112-114) muistelee, kuinka hän joutui tarjoamaan perheelleen leipiä, joihin olivat madot pesiytyneet.

Pientä hometta ruuissa ei pelätty. Ruokaa oli rajallisesti ja mitään ei haluttu heittää pois.

”Haastattelija: No sitte ku oli nuata homehtunehia ruokia mehuja, soseita nii mihinkä ne pantii ja kuinka niitä käytettiin?

Haastateltava: No mitäs niitä muita ku homes pois päältä ja sitte syötiin.
Ei sitä.

Haastattelija: Hukkahan pantu.

Haastateltava: Hukkahan pantu ruakia.” (Haastattelu 91)

”Haastattelija: Sitten /.../ ku ei ollu pakastimia eikä jääkaappia, niin homehtunu ruoka, mehu ja sose. Käytettiinkö niitä?

Haastateltava: Kyllä, otettiin vain homeet pois. /.../ Sota-aikana piti syödä, ei saanu valita.” (Haastattelu 6)

5.3 Korvikkeiden käyttö

Erilaisten korvikkeiden käyttö oli sota-aikana yleistä. Eniten korvikkeita on käytetty kahviin sekä jauhojen jatkeeksi. Kaikki ovat varmasti joskus kuulleet petusta, joka on valmistettu männyn nilasta, joka on kuivattu ja jauhettu. Yllätyksekseni sitä ei mainittu yhdessäkään haastattelussa.

Kaikkein runsainta oli puhe teen ja etenkin kahvin korvikkeista. Teen korvikkeina käytettiin muun muassa vadelman- ja puolukanlehtiä. Kahvin korvikkeista puhuttaessa olivat puheenvuorot usein varsin pitkiä ja runsaita. Kahvin puute on tuntunut olevan suomalaisille todella suuri asia. Amerikasta saakka ovat sukulaiset lähettelleet kahvipaketteja Suomeen. Tuolloin kahvinporot on saatettu keittää kahteenkin kertaan.

”Amerikan kahavistahan sitä puhuttiin.” (Haastattelu 110)

Useasti kahvin korvikkeina mainittiin muun muassa voikukanjuuri, sokerijuurikas, sikuri ja vilja.

”No se oli niinku parasta korviketta, jos viitti kaivaa voikukanjuuria ja niitä sitten kuivattiin. Tai enimmäkseen sitä ruista kai käytettiin.

Paahdutettiin niin ku kahvi. Voikukanjuuria sit suuri työ ku piti ensin kaivaa niitä ja ei niitä ennen nii paljoo ollukkaa. /.../ Jotta sitte ne piti pestä ja kuivata ja pieniä pieneksi ja sitte paahdettiin niin kun kaffinpavutkin.” (Haastattelu 91)

Kahvin korvikkeina on joskus käytetty mitä mielikuvituksellisimpia aineita. Tässä yksi hieman harvinaisempi korvikekahviovhje:

Korsukahvi
2/3 koivunkääpää
1/3 voikukanjuurta tai sikuria



*Voikukanjuurien pilkkomista.
(Utrio 1994, 216)*

Koivun pinnalla kasvava musta kääpä irrotetaan, puhdistetaan, paloitellaan ja kuivataan. Kuivattuja kääpäpalasia pannaan kiehuvaan veteen ja keitetään, kunnes juoma on tarpeeksi vahvaa (Utrio 1948, 85.)

Viljan ollessa vähissä, on jauhomäärän kasvattamiseksi ollut käytössä monenlaisia korvikkeita. Korvikkeiden lisääminen jauhoihin onkin ollut yksi käytetyimpiä keinoja saada ruoka riittämään pidemmäksi aikaa. Leipätaikinaan on lisätty muun muassa saviheinää, voikukanjuuria ja juolavehnanjuuria (emt., 27,29). Tunnetuin leipätaikinaan lisätty korvike on varmasti pettu. Myös ruumenia on lisätty leipätaikinaan. Ruumenet ovat jyvien kuoria, jotka ovat jääneet jäljelle, kun viljaa on puitu.

5.4 Musta pörssi

Mustan pörssin käyttö oli asia, josta ei mielellään puhuttu. Useammasta haastattelusta kysymys mustasta pörssistä puuttui kokonaan. Muutamat, joilta asiaa kysyttiin, olivat asiasta hyvin vähäpuheisia ja vaitonaisia.

”Haastattelija: No sitte tuosta mustasta pörssistä, mitäs sä siitä sanookkaa?

Haastateltava: No en mä tiedä siitä, muuta ku tiedän, jotta sellanen on.

Haastattelija: Joo. Jotta ei ollu tarvetta siihen.

Haastateltava: Ei ollu.” (Haastattelu 19)

”Haastateltava: /.../ Sehän (sakariini) oli kanssa lujassa, että ei sitä tahtonu saada.

Haastattelija: Oliko sekin mustan pörssin tavaraa?

Haastateltava: Oli.

Haastattelija: Ai jaaha.

Haastateltava: Se oli mustan pörssin.

Haastattelija: Joo joo. Joo. No talkoisiinko osallistuttiin ja keräyksiin?”

(Haastattelu 5)

Haastateltavien vastauksista huomaa varsin selvästi, kuinka he pitivät asiaa paheksuttavana eivätkä halua siitä keskustella. Haastattelija siirtyykin kyselemään nopeasti muista aiheista. Vielä vuosikymmenienkin jälkeen mustan pörssin kauppaa paheksutaan ja pidetään asiana, josta halutaan mieluummin vaieta.

”No kyllähän mustan pörssin kauppa oli tunnettua. Mutta täytyy sanoa niin, että ei siihen kyllä kaikki langenneet. Ne oli vähän merkillille pantuja semmoset paikat, mistä tiedettiin, että siellä tehdään mustan pörssin kauppaa. Niistä puhuttiin vähä sillai supatellen ja niistä puhuttiin vähä paheksuen. Se oli vähä periaatekysymyskin sillon. Toisilla oli se periaate,

isännillä ja emännillä, että ei missään nimessä mustaan pörssiin.”
(Haastattelu 3)

”Haastateltava: Että sitä ei kaikille käy niin...

Haastattelija: Ei sanoakaan.

Haastateltava: Ei käy.” (Haastattelu 7)

Todennäköisesti paheksunta ja haluttomuus puhua asiasta johtuivat rangaistuksista, joita mustan pörssin kaupasta saattoi saada. Sota-aikana eläneet ihmiset ovat ilmeisesti sisäistäneet nämä rangaistukset erittäin vahvasti ja saattavat vielä yhäkin niitä pelätä. Salakuljetuksesta kiinnijääminen oli vakava asia, jota pelättiin. Junissa ja linja-autoissa tehtiin matkustajien matkatavaroihin tarkastuksia mustan pörssin tavarankuljetuksen estämiseksi.

”Mä ajattelin, että oliskohan ne ollu Jussin (miehen) tuttavina. /.../ Että ne loppujen lopuksi päästi mun niinku pälkähästä. Etten mä saanu sakkoa. Enkä joutunu linnaan. /.../ Mut kuitenkin ni /.../et usko kuinka mä pelkäsin sitte. /.../ Se oli kauhea paikka.” (Haastattelu 110)

Kyseenomainen henkilö oli jäänyt linja-autoasemalla kiinni kananmunien ja leivän salakuljetuksesta. Hänen onnekseen kiinniottajat olivat ilmeisesti hänen miehensä tuttavina eikä hänelle koitunut mitään seuraamuksia. Tilanne on kuitenkin jäänyt mieleen kaikessa kauheudessaan.

Vaikka monet ”virallisessa” mielipiteessään paheksuvat mustan pörssin kauppaa, on todennäköistä, että moni heistä itsestäänkin on siihen jollain tavalla joutunut osallistumaan. Korteilla saatavien ruoka-annosten kalorimäärät ovat olleet pahimmillaan niin alhaisia, ettei pelkästään niiden turvin ole voinut pitempiä aikoja selvitä.

”Haastattelija: No korttiannokset sai?

Haastateltava: Korttiannoksia sai kyllä.

Haastattelija: No, kuinka sitten, riittikö ne?

Haastateltava: No eihän ne olis mihinkää riittäny, jousei itellä olis ollu.”
(Haastattelu 8)

Varsinkin keväisin, kun edellisen kesän ja syksyn sato on alkanut olla lopussa ja ruokahuolto on ollut pienenlaista, on moni joutunut turvautumaan mustasta pörssistä hankittuihin ruokatarvikkeisiin. Onkin arvioitu, että noin kolmasosa keskivertoperheen vilja- ja rasvatuotteista oli peräisin mustasta pörssistä (Nainen sodassa 1995, 148.)



Juliste, jolla vedottiin kansalaisiin mustaa pörssiä vastaan.
(Kallioniemi 1998, 107)

5.5 Elämää maalla ja kaupungissa

Monet maaseudulla eläneet talolliset olivat varsin omavaraisia. Omassa kasvimaassa sai kasvatettua vihanneksia ja marjoja. Luonnosta saatavat ruoka-aineet olivat myöskin lähellä. Järvestä sai kalaa ja syksyisin kerättiin sieniä. Kotieläimiä teurastettiin ja niistä saatiin lihaa.

”Mä kasvatin kaikki itte. Oli kurpitsat, tomaatit, kurkut, mansikat, kaikki viinimarjat, omenapuut ja kaikki kasvo omalla tontilla.” (Haastattelu 61)

”Oli iso mansikkamaa ja omenapuita ja pensaita, jotta kaikki tuli omasta pellostasta. /.../ Järvi oli sitte, jotta siitä sai kalaa ja meillä paistettiin sitä paljon.” (Haastattelu 7)

”Itellä kun oli karjaa niin oli sitä maitoa ja oli jauhoja että sai itte leipoa ja sillä lailla että tuota sitä niin paljon omavaraista.” (Haastattelu 62)

Kaupungissa asuvat sukulaiset lähettivät lapsiaan maalla asuvien sukulaisten luo, missä ruuan saanti mahdollisuudet olivat paremmat. Kaupungista maalle oli muutenkin tulijoita, kuten seuraava Aamulehdessä ilmestynyt ilmoitus osoittaa:

”Maalaiskoteihin haluttaisiin antaa korvausta vastaan tyttöjä ja poikia sotatilanteen ajaksi. Vastauksia pyydetään Tampereen Lastensuojelulautakunnan toimistoon klo 10-13 välillä. Puhelin 4595.” (Javanainen 2000, 33)

Muutama maaseudulla elänyt ei muistanut kokeneensa minkäänlaista puutetta ruuasta. Todennäköistä kuitenkin on, että kyseenomainen henkilö on kasvanut keskimääräistä varakkaammassa perheessä. Lähes poikkeuksetta kaikki muut haastatellut olivat kokeneet ainakin hetkittäistä puutetta ruuasta. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että aikuiset monesti tinkivät omasta ruuastaan, jotta perheen lapset saisivat tarpeeksi ruokaa. Sota-aikana on myös usein jouduttu tyytymään pieniin ruoka-annoksiin, mutta sitä ei silti ole koettu erityisenä puutteena, vaan kyseenomaiseen ajanjaksoon kuuluvana asiana.

”Kyllä se on aika jännä nii et mä oon ajatellu nyt tätä esimerkiksi ruokajuttua et mä en oo niin kun yhtään niin kun kärsiny pulaa siis minkäänlaista et mun olis ollu nälkä.” (Haastattelu 110)

Kaupungissa tilanne oli kuitenkin varsin erilainen. Korttiannokset olivat pieniä ja riittämättömiä. Kotieläimiä ja omia kasvimaita ei kaupungissa yleensä ollut ja ruuan saanti ja sen riittäminen oli usein epävarmaa. Ruokakortteja täytyi usein jonottaa tuntikausia (Arrela & Rännäli 1991, 59). Työssäkäyvät pääsivät

vain rajallisesti ruokajonoihin jonottamaan. Myös perheen pienet lapset estivät monesti ruokajonoon osallistumisen.

*Jonotusta
Tampereella.
(Kallioniemi
1998, 102)*



”Haastattelija: No kuinkas sitte ku te olitte vielä Helsingissä nii mä kysysin hiukan tosta ruuasta. Oliko siellä ruuasta pulaa?

Haastateltava: Siel oli pitkät jonot. Ja siitä kyllä kärsin kun en päässy lasten kans sinne jonoon. Niin piti mennä aina silloin ku poika oli kotona ja silloin ku mä menin sinne, kaikki oli lopussa.

Haastattelija: Voi hyvänen aika. Ei ollu ketää joka olis jonottanu teidän puolesta?

Haastateltava: Ei. Ei kukaa ollu sitte auttamassa.

Haastattelija: Ni minkälaista se oli se ruoka siellä Helsingissä? Mitä sitä syötii?

Haastateltava: Lanttuu.

Haastattelija: Vai niin ja nekin paleltu.” (Haastattelu 92)

Jotkut harvat onnekkait olivat kuitenkin pystyneet vuokraamaan kaupungilta tai joltain yksityiseltä henkilöltä oman kasvimaan, jossa kasvattivat esimerkiksi perunoita ja porkkanoita. Tämä helpotti huomattavasti kaupungissa asuvien ruokatilannetta. Kun ruuasta oli todella pulaa, saatettiin kaupungissa muuttaa jopa puistoja kasvimaiksi.

”No sitte meille Koivisto vuokras jostaki tästä läheltä tota vanhaa kirkkoo. /.../ Siinä oli se pelto ja se vuokras sieltä sitte maata. Me saatii sitte vihanneksia sinne.”

(Haastattelu 92)



*Perunannostoa Jyväskylän
keskustan Kirkkopuistossa.
(Kallioniemi, 1998, 78)*

5.6 Ruoka ja yhteisöllisyys

Ennen maatalouskoneiden yleistymistä tehtiin kaikki maatyöt joko hevosella tai itse. Tämä oli hyvin raskasta ja kaikki apu oli erittäin tervetullutta. Monet maatyöt tehtiinkin porukalla talkoovoimin. Apua ei monestikaan tarvinnut pyytää, vaan sana avuntarpeesta kulki kyläläisten keskuudessa suusta suuhun. Palkaksi talkootyöntekijät saivat useimmiten ruokapalkan. Talkoot olivat yksi seurustelun ja yhteisen ajanvieron tapa. Talkootöiden lomassa vaihdettiin kuulumisia. Kylän yhteiset talkoot tiivistivät yhteishenkeä ja pitivät yhteisöä koossa.

”Niinkun suusta suuhun, että sinne on pyydetty. Ja kun aina sitä tarjoilua oli kuitenkin, oli ainakin kotikaljaa. /.../ Aina oli jonkinmoista tarjoilua. Jotakin korppukahvia sielä, ruiskahvia, rukiista tehtiin kahvia ja kyllä se vaan hyvältä maistui siellä pellon pientareella. Että niin, mä luulen että se meni niinkun että, tämän talon emäntää tarvitsi vain mainita jollenkin, ja

sitte se meni suusta suuhun, ja kyllä aina oli sankat joukot siellä pellolla sitte.” (Haastattelu 64)

”Ja sitte tuota niin, niin kyllä apuakin aina sai naapurista, jos oli semmosta tarvetta.

Haastattelija: Miten ne tosiaan ne tehtiin nämä maatyöt, niin oliko tällstä kökkömeininkiä (talkootöitä) teidän kylässä?

Haastateltava: No oli. /.../ Semmonenki ku rukihinleikkuukökkä oli ja sitte oli perunan /.../ kaivokökkä ja turnipsin. ” (Haastattelu 10)



Talkoot olivat kotirintaman arkipäivää. (Hako & Huhtanen 1985)

Yhteisöllisyys näkyi myös toisten huomioimisena. Ne, jotka olivat ruuan suhteen omavaraisempia, auttoivat köyhempiä naapureitaan ja sukulaisiaan. Tilalliset antoivat omista ruokavaroistaan mahdollisuuksien mukaan niille

sukulaisille, naapureille ja tuttaville, joilla omaa tilaa ei ollut tai se oli hyvin pieni.

”Meillä oli sellanen periaate isällä, et jos meille ylimäärästä jää, niin se annetaan niille, jotka tarvihtee, mutta sillä ei kiskota. Ja meillä oli sellaset vakihakijat, jotka eli vallan korttiannoksen turvin.” (Haastattelu 3)

”Haastattelija: Yritettiinkö muistaa tai oliko tämmöstä niin kun huolenpitoa toisista?

Haastateltava: No kyllä, oli...

Haastattelija: Lämpiaisleivän tai muun.

Haastateltava: Justihin meinasin sanoa, että aina ku leivottiin, niin naapuriin kiikutettiin lämpimäisleipää. (Haastattelu 10)

Varsinkin kaupungissa asuvilla, jotka usein elivät pääosin vain pienten korttiannosten varassa, oli tarvetta maalla asuvien sukulaisten ja tuttavien avustuspaketeille. Avustuspaketteja maalta kaupunkiin lähetettiinkin varsin usein, kun siihen itsellä vain oli varaa.

”Siskoni kirjotti monta kertaa, et lähetä jotaki sitte niinku on jäätyneitä lanttuja vaan siel kaupungis. Ja sitte mä monta pakettia täältä läheti sukulaisille.” (Haastattelu 92)

Silloin tällöin avustuspaketteja lähetettiin Amerikasta saakka. Niissä oli usein mukana herkkuja, joita tuolloin ei Suomesta saanut.

”Amerikan paketeis, ne oli kyllä jotakin. /.../ Rusinoitakin, riisiryyniä ja, ja, ja sekahedelmiä ja, ja, ja sitten oli näitä säilykerasioita, ne oli australialaista häränlihaa, siihen oli laitettu rusinoitakin joukkoon, mitä me kauheasti ihmeteltiin lihan joukkoon rusinoita.” (Haastattelu 26)

5.7 Elintarvikkeiden säännöstely ja luovutusmääräykset

Ruuan säännöstely alkoi 12.10.1939. Ensimmäisinä kortille joutuivat kahvi ja sokeri, joiden säännöstely päättyi vasta 1954 (Utrio 1994, 88.) Vuonna 1943 kiellettiin makeisten valmistus kokonaan sekä sokerin käyttö virvoitusjuomiin ja mehuihin (Hietanen 1991, 307). Viljatuotteiden, lihan, maidon ja voin säännöstely alkoi 1940 (Utrio 1994, 88.)

Ostokortit olivat arvopapereita. Niiden katoamisesta ilmoitettiin usein lehdissä. Seuraava ilmoitus on ilmestynyt Aamulehdessä:

”Se henkilö, joka otti ostokortin n.o 45415 Ainonk. 5:n Voimasta 12.3. klo 11, palauttakoon sen takaisin.” (Javanainen 2000, 44).

Jos korttinsa kadotti, oli edessä paperisota, tai jopa poliisikuulustelu. Uuden kortin sai vasta, kun todistajien tai muiden todistusten tuella pystyi todistamaan kortin todella kadonneen oman huolimattomuuden, varkauden tai tulipalon vuoksi (Utrio 1994, 88.)



*Yleisostokortteja.
(Hako & Huhtanen
1985)*

Elintarvikkeiden säännöstelyllä oli kolme oleellista tavoitetta:

Maataloustuotannon säännöstelyllä pyrittiin takaamaan taistelevalle armeijalle ja kuluttajille niukkuuden oloissakin riittävä määrä syötävää. Tuottajaan kohdistuneen säännöstelyn oli jätettävä myös tämän omiin patoihin einettä. Oma maataloustuotanto ja elintarvikkeiden tuonti oli saatava jaetuksi tasapuolisesti kuluttajille. Tämä tapahtui kauppaa säännöstelemällä. Rajallinen oma tuotanto ja tuonti eivät riittäneet vapaasti jaettavaksi, vaan tarvittiin elintarvikkeiden kuluttajiin kohdistunutta säännöstelyä erilaisin kortein. (Hietanen 1991, 306-307)

Maataloustuotteiden tuottajille määrättiin luovutuskiintiöt, joita tuli noudattaa. Kansanhuolto valvoi, että viljelijöiden omien tarpeiden tyydyttämisen jälkeen ainakin korttiannoksiin tarvittava määrä elintarvikkeita ohjautui kuluttajille säännöstellyin hinnoin eikä mennyt rahan voimalla toimivan mustan pörssin käyttöön (emt., 311). Valvojat vierailivat taloissa henkilökohtaisesti tarkistamassa, että luovutusmääräyksiä noudatettiin.

”Haastattelija: Mitäs sulla on muistikuvaa /.../ näistä luovutusmääräyksistä? /.../ Noudatettiinko niitä kuinka tiukasti?

Haastateltava: Kyllä niitä vain piti noudattaa. /.../ Kyllä käytiin tarkastamaski, ja justihin jos, jos sitte vielä niin ku oli jotta ei pystyny niin ku luovuttamahan, niin tultihin tarkastamahan, jotta onko. Mutta kyllä sen luovuttaa piti /.../ ja lihaa. Ja sitte jyviä.” (Haastattelu 1)

”Joo, kyllä luovutukset piti hoitaa. /.../ Voita. /.../ Niin kun kotivaraksi sai tietysti jättää sitä. /.../ Mutta lihaa piti luovuttaa.” (Haastattelu 5)



Kansanhuollon virkailijoita. (Kallioniemi 1998, 104)

Niin sanotuiksi kotivaroiksi jätettävät määrät eivät olleet järin suuria. Ymmärrettävästi tuottajat eivät omista tuotteistaan halunneet mielellään luopua. Jotkut halusivat jättää itselleen hieman ylimääräistä ja piilottivat luovutettavia tuotteita, kun tiesivät tarkastajan olevan tulossa.

”Mutta mä muistan /.../ että isä ainaki pani vintille jonneki mattopinkan alle yhen säkin rukiita piiloon, ennenkö tarkastajia tuli. Että niitä varkain omia elojaan piti vähä piilotella.” (Haastattelu 8)

6. Yhteenveto

Suomalaiset elivät pula-aikana pitkälti perunan voimin. Myös muiden juuresten, vihannesten ja marjojen osuus ruokavaliossa lisääntyi suuresti. Liha oli hieman harvinaisempaa ruokaa, koska sen säilöminen oli vaikeaa. Jääkaappeja, pakastimia tai säilöntäaineita ei ollut. Sokerin ja suolan avulla säilöttiin hilloa ja lihaa viileässä aitassa. Ruokapulan ja huonojen säilytysmahdollisuuksien takia ruoka ei aina ollut kovin tuoretta. Homeista ruokaa ei kuitenkaan pelätty samalla tavoin kuin nykyään.

Korvikkeita käytettiin eniten jauhojen jatkamiseen. Myös monenlaiset korvikekahvit ovat olleet hyvin suosittuja kahvin säännöstelyn takia.

Ruuan vähyys takia jouduttiin silloin tällöin turvautumaan mustan pörssin tuotteisiin. Ne olivat kuitenkin kalliita eikä kaikilla ollut niihin varaa. Mustan pörssin käyttämisestä ei yhä vielääkään haluta juuri puhua. Tämä johtunee rangaistuksista, joita mustan pörssin käyttämisestä saattoi saada.

Maaseudulla ruokaa oli melko riittävästi. Luonnosta sai hankittua esimerkiksi marjoja ja kalaa. Monella oli oma maatila ja kotieläimiä. Kaupungissa jouduttiin maaseutua useammin tulemaan toimeen pelkillä korttiannoksilla.

Talkootyöt olivat sota-aikana hyvin yleisiä. Heinänteko tai perunannosto suoritettiin koko kylän voimin. Lähimmäisistä pidettiin muutenkin nykyaikaa enemmän huolta. Ne, joilla oli jotain ylimääräistä ruokaa antoivat omastaan niille, joilla oli puutetta.

7. Lähteet

Painetut lähteet

Arrela, V. & Rännäli, E. (toim.) (1991) Näin taisteli kotirintama – Muistoja Lapin sotavuosilta 1939-1945. Rovaniemi: Oy Sevenprint Ltd

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino

Hako, M. & Huhtanen, H. (toim.) (1985) Kotirintaman kahdet kasvot – Sotajan muistelmia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö tammikuu

Helaakoski- Tuominen, M. (1941) Pula-ajan keittokirja. Porvoo: WSOY

Hietanen, S. (päätoimittaja) (1991) Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus

Hirsjärvi, S.& Hurme, H. (1995) Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino

Javanainen, J. (2000) Talvisodan arkiset kasvot. Tampere: MC-Pilot Oy

Kallioniemi, J. (1995) Naiset isänmaan asialla 1939-1945. Jyväskylä: Gummerus Oy

Kallioniemi, J. (1997) Suomalaiset isänmaan asialla. Jyväskylä: Gummerus Oy

Kallioniemi, J. (1998) Kotirintama 1939-1945. Jyväskylä: Gummerus Oy

Lehtonen, H. (1990) Yhteisö. Jyväskylä: Gummerus Oy

Nainen sodassa - kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta (1995). Helsinki. Valitut palat Oy

Nissinen, A & Somersalo, E. (1943) Kortiton ruoka – Ja miten käytän korttiannokseni. Porvoo: WSOY

Polva, A. (1995) Elettiin kotirintamalla. Hämeenlinna: Karisto Oy

Raitis, R. & Haavio-Mannila, E. (toim.) (1993) Naisten aseet – Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY

Sulkunen, P. (1998) Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. Juva: WSOY

Utrio, U. (toim) (1948) Pois pula ja puutteet – Keinot ja korvikkeet käyttöön. Helsinki: Lehtipaino Oy

Utrio, M. & U. (1994) Pois pula, pois puute – Kun kansa selviytyi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö tammikuu

Internet-lähteet

Kutri.net – kevyen elämän eväät. Luettu 30.11.2003. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://homepage.mac.com/kutri/>](http://homepage.mac.com/kutri/)

Painamattomat lähteet

Jokiranta, H. & Roivainen, I. Tutkimusprojektiointojen luennot 2003

**ÄITIEN ARJESTA SELVIYTYMINEN SOTA-AIKANA
VUOSINA 1939- 1945**

Satu Väättäinen

46092

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja

sosiaalityön laitos

Tutkimusprojektioinnot

Toukokuu 2004

SISÄLLYSLUETTELO.....	2
1. JOHDANTO.....	3
2. ÄITIYS SOTA-AJAN SUOMESSA.....	5
2.1 Ehkäisy, ajan henkeen sopimaton asia.....	7
2.2 Kotisynnytykset maaseudulla.....	8
2.3 Vastuu lapsista ja arjesta miesten ollessa rintamalla.....	10
2.4 Suhde rintamalla olevaan puolisoon.....	10
2.5 Yhteydenpito rintamalle.....	11
3. TUTKIMUSASETELMA JA – MENETELMÄT.....	
4. YHTEISÖLLISYYS JA SOSIAALISEN TUEN MERKITYS ÄITEN ELÄMÄSSÄ SOTA-AIKANA.....	13
4.1 Yhteisöllisyydestä.....	13
4.2 Sosiaalisista verkostoista.....	14
5. ÄITIEN TUKIVERKOSTOT.....	15
5.1 Sukulaiset äitien apuna.....	15
5.2 Naapuriapu puolin ja toisin.....	17
5.3 Ystävyys sota-oloissa.....	19
5.4 Siirtolaiset arjen apuna.....	21
5.5 Sota-vangit, melkein talon omaa väkeä.....	21
5.6 Hyväntekeväisyyttä pakettien muodossa.....	22
5.7 Viranomaiset kriisitilanteessa.....	23
6. YHTEENVETO.....	25
7. LÄHTEET.....	27

1. JOHDANTO

Tutkielmani liittyy Pohjanmaalla kerättyyn ”Kotirintama naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950”- aineistoon. Tässä Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseon museaalisessa hankkeessa on tarkoitus kerätä museaalista aineistoa kuten esineistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja.

Hankkeen toteuttamisen tueksi on perustettu Vastuun naiset ry., jonka jäsenet ovat haastatelleet ja tallentaneet kotirintamanaisten kertomuksia sota-ajan naisten ja lasten elämästä.

Tutkielmani on osa Tampereen yliopiston sosiaalityön tutkimusprojektiopintoja.

Aiheeksi olen valinnut perheellisen naisen, äidin, näkökulman sota-aikaan. Miten äidit ovat selviytyneet sota-aikana. Jo ihan sen takia, että olen itse ollut kolmen lapsen kotiäitinä monta vuotta, aihe tuntui mielenkiintoiselta. Äitiys on ollut minulle iso asia, kuten varmasti kaikille muillekin äideille. Vaikkei itse koskaan tulisikaan äidiksi, on se yksi osa naiseutta, asia, jonka jokainen nainen joutuu pohtimaan jossain elämänsä aikana. Äidiksi kasvaminen on parhaimmillaan mielenkiintoinen kasvuprosessi. Itsestään oppii paljon uusia asioita ja kykyjä. Äitinä oleminen on taas hyvin arkista aherrusta.

Äitiys sodan aikana on ollut varmasti haasteellista jo ihan poikkeusolojen takia. Miehet ovat olleet rintamalla ja puutetta on ollut kaikesta, niin ruuasta kuin vaatteistakin. Jatkuva epävarmuus tulevaisuudesta ja miehen palaamisesta on täytynyt olla tuskallista. Vaikka olot ovat olleet kovin erilaiset nykyaikaan verrattuna, on sota-ajan äideillä paljon annettavaa tämän päivän äideille. Ja aikakaudesta riippumatta moni asia on varmasti hyvinkin samanlaista.

Aihe on mielenkiintoinen senkin takia, että sota-aikaa on tutkittu paljon miesten näkökulmasta ja se on ollut lähinnä sotatapahtumien tutkimista. Vähemmän on selvitetty oloja kotirintamalla ja naisten elämää sota-aikana. Naisten panos kotirintamalla on kuitenkin ollut merkittävä. Mielellään näkisi, että sen ajan naisia

arvostettaisiin enemmän ja he saisivat samat oikeudet kuin sotaveteraanitkin. Käytiin sotaa sitten rintamalla tai kotirintamalla, suuria uhrauksia se on vaatinut jokaiselta.

Tunnistettavuuden välttämiseksi olen muuttanut aineistosta ottamissani katkelmissa esiintyvät nimet. Osa haastateltavista elää pienillä paikkakunnilla, joten pelkkien etunimienkin perusteella voi asianosaisen tunnistaa. Kättilöistä on puhuttu niin kauniisti ja arvostavasti, että heidän tunnistamisensa tuskin loukkaa ketään.

2. ÄITIYS SOTA-AJAN SUOMESSA

Kun sota syttyi, oli Suomi hyvin maatalousvaltainen maa. Yli puolet väestöstä sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Suurin osa tiloista oli pientiloja, joita hoidettiin oman perheen voimin. Koneita ei tuohon aikaan maatiloilla juuri ollut, joten suuri osa raskaistakin maatoista tehtiin miesvoimalla tai korkeintaan hevosvoimin (Maisa Lovio 1993, 71- 73)

Miesten ollessa rintamalla perinteiset miesten ja naisten töiden rajat jouduttiin unohtamaan. Kotirintamalle jääneet miehet olivat rintamalle kelpaamattomia joko ikänsä, sairauksiensa tms. takia. Näin ollen naiset joutuivat ottamaan vastuun omien naisten töiden lisäksi myös perinteisistä miesten töistä. Perheet tosin olivat isompia kuin nykypäivänä ja samassa taloudessa tai ainakin hyvin lähellä asui monesti isovanhempia ja usein myös muita sukulaisia, joten ihan yksin eivät äidit jääneet puolison lähdettyä.

Suomeen perustettiin vuonna 1941 suomalaisuus aatteen nimissä Väestöliitto edistämään väestön kasvua ja kohottamaan kansallista itsetuntoa. Sitä perustettaessa arvioitiin, että Suomen väkiluvun turvaamiseksi tulisi ”suomalaiseen ihanneperheeseen kuulua vähintään kuusi lasta”. Näin huimaa tavoitetta ei kuitenkaan kirjattu liiton ohjelmaan. (Nätkin 1997, 62–63). Lasten synnyttämistä pidettiin isänmaallisena tekona. Tapana palvella isänmaataan, kuten eräs elämäkertakirjoittaja kuvaa kirjassa Naisten aseet (s.44)

Väestöpoliittisesti naisen tärkein tehtävä oli kasvattaa kunnan kansalaisia, ei pelkästään paljon vaan myös laadukasta väestöä (Nätkin 1997, 187)

Lasten syntyvyyttä kannustettiin myös vuonna 1945 hyväksytyssä maanhankintalaissa, jossa ostettavan tilan hinta aleni perheen lapsiluvun mukaan. Lakia kutsuttiinkin ”akantappolaiksi”(Nätkin 1997, 64). Muita uusia lapsiperheen tukia olivat 1948 alkaen maksettavat lapsilisät, jotka maksettiin suoraan äidille sekä äitiyspakkaus, joka oli ”valtion lahja Suomen äideille” (emt. 76,78).

2.1 Ehkäisy, ajan henkeen sopimaton asia

Sota-ajan Suomessa lapsia syntyi perheisiin paljon nykyistä enemmän. Väestön kasvua pidettiin toivottavana asiana ja näin ollen ei nähty mitään syytä ehkäistä lasten syntymistä avioliittoon. Ehkäisy ja raskauden keskeytys eivät sopineet ajan henkeen. Raskauden keskeytyksen saattoi saada vain jos siihen oli selkeät lääketieteelliset syyt (Nätkin, 1997, 172)

Ehkäisy ei ollut varmastikaan mikään ongelma sodan melskeessä. Miehet olivat rintamalla eikä maaseudun Suomessa ollut tilaisuuksia saatikka moraalisesti mahdollista harrastaa kovin aktiivista sukupuolielämää. Sodan loputtua ja miesten palattua koteihinsa synnytetttiinkin Suomeen suuret ikäluokat.

Ehkäisystä löytyy yllättävänkin monia tarinoita kotirintama-aineistosta. Oli haastatteluita, joissa haastateltava ohittaa asian sanomalla, ettei siitä paljon puhuttu siihen aikaan, mutta myös kertomuksia tietämättömyydestä. Seuraava haastateltava kertoo tietämättömyytensä takia joutuneensa noloon tilanteeseen, kun miehet tilasivat asioille lähtevältä mieheltä ”kortonkeja”.

Hva:Niin minähän en tienny yhtään mitä ne onkaa. Minä aivan erehdyin kerta kaikkiaan, kun niillä oli semmosessa sinisessä pienessä pullossa jotakin, kun ne olivat partansa raakannu, niin ne näin, minä näin kun ne näin sively sitte parta näin. Niin mä aattelin, että se on sitä.

Hja: Partavettä.

Hva: Niin, partavettä vaan. Minä luulin siksi. Ja minä olin jo, hyvät ihmiset, niin äiti-ihminen ja minä, minä..... Mä sanoon, että muista sitte tuua niitä kortonkia. Ja isäntää nauratti. Voi kuinka isäntä veti suunsa makeaan nauruun...(?) En yhtää mä tienny mitä ne on. Ja ja Reino sanoo, että hän nauro niin, että hän ei meinannu autoon päästä. Hän nauro niin, että kyllä nyt (hva) munas ittensä isän aikana ja pahasti. (8)

Eräs kotirintama- aineiston haastateltava puolestaan kertoo kysyneensä lääkäriltä ehkäisyä, kun lapsia syntyi puolentoista vuoden välein ja hän oli jo vähän väsynyt.

”Ei sitä (ehkäisyä) ensinkään hoidettu. Sitä varte lapsia tuli vaa. Kaikki otettiin vastaa. Mullel enskää kukaa, vaikka mää kysyn lääkäriltä, ei ne kieltäyty kokonaa. Et mää oon terve ihminen tekemää lapsia. Kuus. Kuus lasta. Kahtena ensimmäisenä mää en kysynykkää, mutta sitten mää rupesin piinaamaa. Mulle tuli heti, heti puolentoista vuoden välein tuli aina toinen poika. Nii ei, ei... Ei ne suostunu terveelle ihmiselle. Mää en tiedä mite ne toiset sitte sai, maksoko ne liikaa sitte vai millä lailla. Millanen juttu se oli. Mut en mä oo koskaa eikä mun miehenikää kyllä se ajatellukkaa sitä keskeytystä. Nuorinta lasta ku minä odotin, sillon se oli vähä tuskallista. Mää olin vähä väsyny sillon ku. Vähä pikkusta vaille neljäkymmentä olin. Mutta ei, kyllä se hyvin syntyki ja iso poika tuli. Emmää tiedä, emmää oikee hyväksynykkää sitä keskeytystä. Täytyis jotain muuta konstiä” (haastattelu 92)

2.2 Kotisynnytykset maaseudulla

1940-luvulla synnytyksistä noin puolet tapahtui synnyttäjän kotona ja kättilön avustuksella vaikka vuosien 1900–1950 aikana raskaus saikin Suomessa lääketieteellisen sisällön: raskaus määriteltiin sairaudeksi ja synnyttävä nainen potilaaksi ja synnytys sairaalahoitoa vaativaksi tilaksi (Nätkin 137, 47). Varmasti synnyttäjän asuinpaikalla oli merkitystä. Maaseudulla ei ollut sairaaloita lähellä joten siellä kotisynnytykset olivat tavallisempia. Aineistostakin tämä käy ilmi, kun maalla asuneet naiset kertovat synnyttäneensä kotonaan, mutta kaupungissa asunut nainen sanoo kuulleensa kyllä kotisynnytyksistä ja arveli niiden olevan yleisempiä juuri maalla.

Kättilöiden ja synnyttäjien välille syntyi usein sisarellinen suhde. Kättilöä kutsuttiinkin sota-aikana äitiyssisareksi. Näin oli erityisesti 1940- ja 1950- luvuilla, mutta myös sairaalasyntytysten yleistyttyä. Kuitenkin varsinkin kotisynnytysten yhteydessä koettiin sisaruksellisuutta. (emt., 137). Kotirintama-aineistossa on monta kertomusta kotisynnytyksistä.

Hja: Mites teidän omat synnytykset, olivatko ne kotona?

Hva: Kotona kaikki. Kaikki on syntynyt kotona, tää viimeinen on syntynyt laitoksella, tämä Riikka-Johanna. (*Oliko teillä siellä kättilö vai*), kyllä, oli Puurusen neiti, oli kättilönä. Onko teille tuttu se? (*Kyllä mä tiedän*). Joo, Aino Puuruinen, asuu siinä keskikyläs, siinä, siinä on se taloo mihinä se asuu, siinä. Se oli joka kerta meillä. (61)

Sisaruksellinen suhde kättilöön tulee ilmi tarinassa, jossa sekä haastateltava että haastattelija tuntevat saman kättilön ja kilvan kehuvat häntä.

Hja: No tuota kuka sitte ku te saitte lapsia vielä täällä Seinäjoellaki nii kuka hoiti synnytykset?

Hva: Ave Riihimäki.

Hja: Minä tunnen tunsin Ave Riihimäki...

Hva: Nii.

Hja: Ja tunsin Ave Riihimäen todella hyvin....

Hva: Joo. Se oli mulla apulaisena silloin ku syntyi lapset.

Hja: Kotonako te synnytitte?

Hva: Kotona syntyi. Mulle sattui nii, että ku nuorin poika syntyi, nii silloin Lapuan tota oli kiinni synnytyslaitos, se oli heinäkuussa. Ja sitte Lapuallaki se oli kiinni. Minun olis pitänyt Vaasaan mennä.

No mä en halunnu. Se syntyi tossa Ilmarisenkadulla syntyi vanhin. Nuorin tyttö -43, silloin oli Ave meillä ja sitte poika oli tota -46 syntyi, nii se oli ja silloin ja sitte tämä nuorin. Kolme lasta hän oli syntyi.

Hva: Juu ja se oli hyvä kätilö.

Hja: Ja miellyttävä ihminen.

Hva: Miellyttävä ihminen ja osas järjestää kaikki niin sitte.

Hja: Ja varmaan Ave Riihimäki on sanotaan nyt suuren joukon seinäjokelaisia päästänyt.

Hva: Kaikki ovat kehuneet.(92)

2.3 Vastuu lapsista ja arjesta miesten ollessa rintamalla

Äitien arki on ollut sota-aikana fyysisesti paljon raskaampaa kuin nykyisin. Aikaakin arjen pakollisiin askareihin meni paljon nykyistä kauemmin. Ruoka laitettiin alusta lähtien, eikä nykyajan helpottavia puolivalmisteita tai valmisruokia ollut apuna. Kotitaloustöitä helpottavia kotitalouskoneita ei ollut niin kuin nykyisin, joten pyykkienpesut, siivoukset ja muut kotitaloustyöt tehtiin ilman sen suurempia apuvälineitä. Tosin aikaa ja tehokkuuttakaan ei laskettu samalla tavalla kuin nykyisin.

Töitä tehtiin raskaan ollessakin viimeiseen asti. Eräs haastateltava muistelee kaivaneensa ojia appensa kanssa, vaikka raskaus oli jo pitkällä.

Matti syntyy sitte lokakuun ensimmäänen päivä ja, ja siinä syksyllä sitte aina, niin Reinon isä, niin se kaivoo ojia sielä, niin sanoo, jotta tuu tuu vain hakkaamaan niitä ojamaita ja. Ajatella ja se oli elokuu ja Matti syntyy sitte lokakuun enspäivä. Niin mä sanon, jotta sellasta se aika oli.(25)

Lisäksi oli pula kaikesta, niin ruoka-aineista kuin vaateiden valmistukseen käytettävistä kankaista. Ruokaa ei ollut haaskattavaksi asti vaan hieman pilaantuneetkin elintarvikkeet käytettiin, esimerkiksi rapsuttamalla homeet pois.

Maaseudulla ei tarvinnut mennä tyhjin vatsoin nukkumaan, kuten eräs haastateltava kertoi. Omalta tilalta saadut tuotteet pitivät ruokatilanteen hyvänä. Oli mahdollisuus tuottaa ruokaa itse. Puute olikin maaseudun ihmisille hieman eri asia kuin kaupunkilaisille. Maalla oli pulaa esimerkiksi sokerista, kahvista, kankaasta, vaatteista, kengistä ja pyöränkumeista. Kaupunkilaiset taas kärsivät puutetta muun muassa lihasta, kananmunista, voista ym. Puutetta oli siis peruselintarvikkeista. Aina ei saanut edes korttiannoksia, joten tämä pakotti etsimään ruokaa muualta. Täydennystä hankittiin mustasta pörssistä ja ruuanhankinta matkoilta maaseudulle. (Tuovi Räikkönen. 1993. 172, 174, 175)

Kaikki käytettiin loppuun asti, niin vaatteet kuin muutkin tavarat. Kaupoista ei saanut juuri mitään ja vaikka oli kansanhuollolta lupa ostaa, niin tarvittavaa tavaraa ei välttämättä ollutkaan. Tämä teki äideistä kekseliäitä. Vanhoista vaatteista tehtiin uusia kankaita kääntämällä, verhoista juhlamekkoja lapsille. Oli pakko osata, ja jos ei osannut, oli opeteltava. Kaikki säästettiin myöhempää tarvetta varten. Tapa, josta sen ajan ihmiset eivät päässeet pula-ajan helpotuttuakaan.

Terveystenhoito ei ollut vielä näin kehittyntä kuin nykyään. Lapsikuolleisuus oli suurempaa ja sellaisiin tauteihin, joista nykyään selviää lääkekuurilla, saatettiin kuolla.

2.4 Suhde rintamalla olevaan puolisoon

Elämämme on muuttunut kovasti entisajoista. Vaikka ennen oli enemmän puutetta ja taloudellista turvattomuutta oli elämä silti kokonaisempaa. Työ ja koti olivat samassa ja eri-ikäiset ihmiset elivät yhdessä, nuoret oppivat vanhemmilta elämisen olemassaolon perussääntöjä tehden työtä yhdessä aikuisten kanssa. (Grönberg, Vepsä, 1983,14)

Koska sodan aikainen elämäntapa oli paljon nykyistä yhteisöllisempi, oli sodan tuoma hajaannus tässäkin mielessä perheen kannalta raskasta. Toisaalta ihmiset olivat kuitenkin tottuneempia koviin olosuhteisiin, luonnonvoimien ja köyhyyden vaikutuksiin elämän kulkuun. (Pekkarinen 1998, 49–50).

Puolison lähtö sotaan oli raskas paikka. Ei ollut mitään takeita siitä palaisiko hän takaisin. Mutta varmasti raskasta on ollut arjen uudelleen muotoutuminen. Perheestä yksi oli poissa ja huoli toimeentulosta ja varsinkin maalla myös arjen töiden hoitumisesta oli ilmeinen. Emännät joutuivat isänniksi ja pääasia oli selviytymisessä. Heidän selviytymisensä perustuu pitkälti heidän uupumattomaan työntekoonsa. Naisten ahkeruus olikin talonpoikaisyhteiskunnan arvojen sekä perinteisten rooliodotusten mukaista. (Maisa Loivio.1993. 96,98). Miesten palatessa roolijako palautui ennalleen. (emt. 96).

2.5 Yhteydenpito rintamalle

Yhteyttä puolisoon pidettiin kirjeiden avulla. Miehen ja vaimon kirjoittelu oli usein hyvinkin vilkasta. Kirjeillä hoidettiin maatalaan hoitoon liittyviä asioita, neuvoja ja kuulumisia sekä kerrottiin omista hellistä tunteista puolisoa kohtaan avoimemmin kuin yleensä oli tapana. Kuoleman läheisyys herkisti ehkä tunteiden avoimempaan ilmaisuun. Kirjeiden avulla ylläpidettiin avioliittoa ja tuettiin puolisoa koti- ja sotarintamalla.(Elina Haavio-Mannila. 1993. 308–309).

Puoliso oli mielessä kotirintamalla. Haastelijan kysymykseen kylvö- ja kyntötöistä, haastateltava alkaa muistella tuntemaansa huolta rintamalla olleesta miehestään.

Hja: Joo. No miten käs nää sitte, ku kyntötyöt ja kylvötyöt ja, ja kaikki tämmöset?

Hva: Taikka, joo ja mutta kyllä siinä ny äestääki piti itteki silloin, ku kerkis ja se oli sellasta, jotta se oli se toinen ajatus vain aina se sota ja tullahanko sieltä ja. Se oli aina se toinen mures ja, mutta se oli hyvä, ku sai ne lähettää ne kirjeet, oli se kenttäposti.(25)

Rintamalle lähetettiin myös ruoka- ja vaatepaketteja. Haastateltavat kertovat lähettäneensä kutomiaan sukkia ja lapasia sekä ruokaa, joka säilyi perille asti. Rintamaltakin tuli miesten tekemiä puhdetöitä, kuten leluja lapsille.

3. TUTKIMUSASETELMA JA – MENETELMÄT

Tarkoitukseni on tutkia äitien arkea sota-aikana. Millainen merkitys on ollut lähiyhteisön, kuten perheen, sukulaisten, ystävien ja naapureiden tuella. Kriisitilanteessa läheisten arvo korostuu ja sota-aika jos mikä on varmasti saanut ihmiset tukemaan toisiaan. Mistä äidit ovat saaneet apua arkielämän asioihin, lastenhoitoon, synnytyksiin ym. äidin elämään liittyviin asioihin. Miten he ovat pärjänneet kun mies on ollut rintamalla tai kun ovat jääneet leskeksi.

Myös suhde poissaolevaan puolisoon on mielenkiintoinen aihe. On ollut varmasti raskasta miettiä palaako puoliso takaisin vai ei, mutta varmasti lähes yhtä raskasta on ollut selvitä yhtäkkiä arjen töistä, lapsien kasvattamisesta ja hoitamisesta ilman puolison apua. Miten on pidetty yhteyttä rintamalla olevaan aviomieheen.

Valitsin aineistosta haastatteluita, joissa haastateltava oli sodanaikana perheellinen nainen eli naimisissa ja äiti. Haastatteluista valitsin kuusi, lähinnä sen mukaan kuinka puheliaita haastateltavat ovat olleet eli kuinka paljon haastattelussa oli aihettani koskevaa materiaalia. Enemmänkin olisin voinut haastatteluita ottaa mukaan, mutta huomasin että olin saavuttanut tietynlaisen kylläntymisen eli saturaation. Uudet tapaukset eivät enää tuottaneet tutkimusongelman kannalta enää mitään uutta tietoa. (Eskola, Suoranta, 62)

Tutkimusmenetelmänä käytän teemoitteluja. Ensimmäinen lähestyminen aineistoon tapahtuu yleensä tematisoinnin avulla. Aineistosta voidaan poimia tutkimuksen kannalta keskeiset aiheet. Teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka tutkimustekstissä näkyy niiden lomittumisena toisiinsa. (Eskola, Suoranta, 174–175)

Savolainen(1991,454) kuvaa neljä erilaista pelkistämisen tapaa. Teksti katkelmaa, sitaattia voidaan käyttää:

- 1) perustelemaan tutkijan tekemää tulkintaa
- 2) se voi toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä
- 3) se voi elävöittää tekstiä
- 4) aineistosta voidaan pelkistää tiivistettyjä kertomuksia. (emt., 175)

Teemoittelu on suositeltava aineiston analyysitapa jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemisessa. Tällöin tarinoista voi poimia käytännöllisen tutkimusongelman kannalta olennaista tietoa. Teemoitteluja voi tarvittaessa jatkaa pitemmällekin. Teemoittelun avulla tekstiaineistosta saadaan esille kokoelma erilaisia vastauksia tai tuloksia esitettyihin kysymyksiin. (emt., 179)

Teemoittain järjestetyt sitaatit ovat usein mielenkiintoisia, mutta kovin pitkälle menevää analyysiä ja johtopäätöksiä ne eivät yleensä osoita.(emt., 180)

Aineistosta löytyi paljon kuvauksia äitien tukiverkostosta. Äidit kertoivat sukulaisten sekä omien että miehen avusta arkielämässä. Ystävät ja naapurit ovat mukana kertomuksissa. Myös siirtolaiset ja yhdessä tapauksessa venäläinen sota-vanki on koettu apuna arjesta selviytymiseen. Vapaaehtoiset auttajat sekä viranomaiset löytyvät myös haastateltavien naisten puheista.

4. YHTEISÖLLISYYYS JA SOSIAALISEN TUEN MERKITYS ÄITEN ELÄMÄSSÄ SOTA-AIKANA

4.1 Yhteisöllisyydestä

Yhteisö on osoittautunut hankalaksi käsitteeksi, jonka täsmällinen määrittely on vaikeaa. Yhteisöllisyys taas viittaa moneen: paikalliseen yhteenkuuluvuuteen, kansalliseen yhteisyyteen, sukuun ja perheeseen, yhteisiin intresseihin ja niin edelleen. Yhteisöllisyys voidaan täsmentää kolmeksi ulottuvuudeksi:

- 1) Sosiaalisille verkostoille (perhe, suku, ystävät tuttavat sekä naapurit)
- 2) alueelliseen sosiaaliseen sidokseen (esim. kylä, kaupunki, kaupunginosa, kortteli) ja
- 3) yhteisille intresseille (esim. työ, ammatti)

perustuvaan yhteisöllisyyteen.(Anttonen, 1989. 137, 138, 139).

4.2 Sosiaalisista verkostoista

Sosiaalisten verkostojen käsitteellä on useita läheisiä, joskus jopa rinnakkaisia käsitteitä. Näitä ovat esimerkiksi sosiaaliset suhteet/ siteet/ sidokset, sosiaalinen tuki, sosiaalinen turvallisuus/ turvattomuus ja sosiaalinen vuorovaikutus. (Nylund, tulossa)

Sosiaalisen tuen etsiminen on yksi elämänhallintastrategia. Sosiaalinen tuki koostuu ihmissuhteista, joissa ihminen voi saada konkreettista apua, kannustusta, informaatiota tai muuta huolenpitoa.

Sosiaalisen verkoston tasoja ja toimijoita on käsitteellisesti määritelty monin tavoin. Sosiaalisiksi verkostoiksi ymmärretään yleensä yksilön kaikki sosiaaliset kontaktit.

Ne voidaan luokitella ensisijaisiksi ja toissijaisiksi. Ensimmäiseen kuuluvat perhe, suku, ystävät ja naapurit. Toissijaisiin kuuluvat esimerkiksi itseapuryhmät. Organisoitunut vapaaehtoistoiminta on tämän jaottelun mukaan kolmas verkosto ja ammattiauttajat neljäs (Matthies et al. 1996, 178).

Sosiaaliset verkostot jaotellaan edelleen erilaisiin verkostotyyppeihin niiden ominaisuuksien tai tehtävien perusteella: läheisten kumppanusten verkosto, vaihtoverkosto, vuorovaikutusverkosto, yhteisölliset verkostot ja sosiaaliset tukiverkostot.(emt)

Turvaa haemme silloin kun tunnemme turvattomuutta itseen tai lähiympäristöön liittyvissä asioissa. Ihmiset turvautuvat perheeseen ja sukulaisiin sekä Jumalaan selvästi useammin kuin ammattiauttajiin. Poikkeuksena on sairastaminen, jolloin turvaudutaan lääkäriin yhtä usein kuin perheeseen ja sukulaisiin. Myös ystäviltä ja sukulaisilta haetaan apua muulloin paitsi terveyteen ja talouteen liittyvissä asioissa.

Naiset turvautuvat perheeseen, sukulaisiin, ystäviin ja tuttaviiin kaikissa oman ja läheisen elämän vaikeuksissa useammin kuin miehet. (Matthies 1996, 180,181)

Anttosen mukaan sosiaaliset verkostot, etenkin perhe ja suku, toimivat edelleen auttamisen instituutioina silloin kun näiden yhteisöjen naispuoliset jäsenet suostuvat hoivaajiksi. Maaseudulla ystävien ja naapureiden merkitys on jokin verran suurempi kuin kaupungeissa.(Anttonen 1989. 149)

Hänen mukaan sosiaalisia verkostoja koskevat tutkimukset vahvistavat arkiajattelun itsestäänselvyyden: perhe on arkielämän keskeisin auttamisen instituutio ja yksilöllisyyden selkäranka myös modernissa maailmassa.(emt. 150)

5. ÄITIEN TUKIVERKOSTOT

5.1 Sukulaiset äitien apuna

Omat ja miehen sukulaiset ovat olleet monessa tilanteessa apuna. Heihin on turvauduttu ensimmäisenä, jos omin voimin ei ole pärjätty. Aineistossa on kertomuksia siitä kuinka asuttiin yhdessä tai sitten sodan ajaksi muutettiin omien tai miehen vanhempien kotiin pienten lasten kanssa. Myös omaan kotiin tuli äiti, sisko tai muu sukulainen asumaan ja auttamaan kun esimerkiksi oli juuri syntynyt lapsi. Äitinsä luona kävi pyykillä yksi haastateltava, jonka oma talo oli jäänyt keskeneräiseksi sodan syttyessä.

Myös apua peltotöihin ja muihin raskaampiin töihin saatiin lähellä asuvilta sukulaisilta.

Hja: Ja tota, sitte ku mies oli siellä sodassa, niin tekö teitte niitä peltotöitä ja muita sitte?

Hva: Joo, ja sitte sisko, siskoo ja siskoon mies oli, asuuvat Huissilla, niin ne oli sitte, jotta ne ja äiteeni velii, niin aina sitä piti olla vaivaamas.(25)

Eräs haastateltava, joka asui sodan aikana kaupungissa, kertoo että omasta kodista maalta sai elintarvikkeita ja että lapset pääsivät sinne pois sodan jaloista pahimmaksi

ajaksi. Ruokaa tuotiin maalta niin paljon kun vaan uskallettiin tuoda viranomaisilta piilossa.

Hja: Niin. Sitte mennään tuohon ruokapuoleen, että. Oliko jotakin, korttiannokset nyt tietysti oli ja määräyksiä oli. Mutta oliko mitään yleisohjeita, että muuta ohjeita, muuta että piti vain elää korttien varassa?

Hva: No kyllä tuota niin sitä piti itte yrittää jostain...Mulla oli koti sillä lailla, että me saatiin sieltä aina, ku vain uskalti tuoda.

Hja: Joo. Juuri niin.

Hva: Maitoa ja. Sitte lapset oli pahimpina aikoina siellä . (6)

Paljon on kuvauksia siitä kuinka sukulaisten kesken kierrätettiin lasten vaatteita ja muita tavaroita. Kaikki oli ”kortilla”, joten paljon ei vaatteista välttämättä jäänyt kierrätettävää. Omat sukulaiset olivat tässä etusijalla eli jos jotain jäi, se annettiin mieluummin omille sukulaisille kuin esimerkiksi naapureille.

Hja: Joo. Entäs kyläläiset keskenänsä, vaihteliko he vaatteita?

Hva: No melekeen sukulaaset, niin jotta ne niin ku vaihdettiin, ku monella oli vähä mukuloota ja ne jäi ja, niin sillä lailla sitte, niin paljon, ku hyväksi jäi, niin silloin piti antaa jolleki tietysti, jolla ei ollu. (25)

Hva: Joo, ne meni loppuhun asti. Kyllä min oon kyllä antanu, ku kasvoo, niin sitte siskoni lapsille, siskoni lapsille. Ehkä sitä on voitu kierrättää, mutta ei ollu tällästä ku nykyysin. Jotta oli annettu. Ne pirettihiin niin loppuun, eikä niitä niin paljon ollu.(6)

Kun kaikesta oli pulaa, niin paketteja läheteltiin kauemminkin. Yksi haastateltava kertoo lähettäneensä siskolleen ruokapaketteja Helsinkiin, jossa yhtenä talvena ei saanut

muuta kuin ”paleltuneita lanttuja” ja sisko, joka työskenteli ”kappatehtaassa” taas vuorostaan lähetti hänelle kangasta lastenvaatteita varten. Amerikasta saakka tuli sukulaisilta vaatepaketteja.

Apu oli siis usein vastavuoroista. Se antoi jolla oli jotain annettavaa. Yksi haastateltavista äideistä kertoi imettäneensä sukulaisvauvaa, joka oli hänen oman vauvan ikäinen, kun tämän äidin maito ei riittänyt ja hän itse oli ”kuin lypsylehmä”. Kun siihen aikaan äidinmaidonvastikkeet olivat vielä keksimättä, hän todennäköisesti piti vauvan hengissä.

Hva: No minä oli hyvä lypsylehmä. Varmasti saa sanoa?

Hja: Saa sanoa.

Hva: Mulla maitoa tuli niin, niin niin, sitä tuli aivan yli omanki tarpeen, jotta yhenki pojan hengen pelastin sillä, että kun ei äitin rinnoista tullu mitää ja laps huusi niin että aivan keltasena, tuli keltatauti siihen lapseen, ja se oli mun mieheni veljen lapsi. Niin, ja mulla oli justiin Eero pieni, että mulla aivan tämä parin kuukauden vanha, että mulla oli maitoa vaikka kuinka. Että minä imetin sitä sitte, niin että se pääsi alkuun sitte ...elämässä.

Hja: Ihana.

Hva: Elätin sitte kahta. Omaani ja sitä. (8)

5.2 Naapuriapu puolin ja toisin

Maalla asuneet haasteltavat kertovat naapuriavusta, kuinka aina autettiin ja pidettiin huolta toisista. Naapurin isäntä auttoi ”asioiden hoidossa”, kun lapset sairastivat. Naapurista saatiin apua lattiantekoon ja kutsuttiin saunomaan, kun oma sauna oli vielä rakentamatta. Jopa omia leipomuksia ”lainattiin” tarpeen vaatiessa.

Hja: Joo. Minkälaine naapuriapu oli? Oliko silloin naapuriapua?

Hva: No kyllä oli kyllä ja naapurit vähä huolehti. Ihmiset oli sellasia huolehtivaisia enempi ku nytte.

Hja: Varmaan.

Hva: Että otitte selvää

Hja: Hädän hetkellä.(92)

Hja: Sitte vielä tuollaista, että, kuinka sitte sodan aikana, niin miten tuollainen naapuriapu toimi? Annettiinko naa- naapurille apua, jos tarvitsi?

Hva: No kyllä, jos tarvitti, niin aina, aina minä oon ollu naapurin...(?) Minä oon kyllä auttanu, jos on tarvinneet.(8)

Hva: Ja leipää lainnattihin. Ei kauppas ollu leipiäkää, niin leipää lainnattihin ja taas vietihin, ku toinen leipoo, niin taas takaasi lainnat (25)

Naapurit autoivat toisiaan siis yleensä työllä. Joko se oli talkootyötä, apua vaikeuksissa tai lainaamalla omastaan, esimerkiksi leipomuksista. Tai sitten jos jollain oli jotain erityistaitoja, esimerkiksi ompelutaito, ostettiin naapurilta palveluita eli esimerkiksi vietiin kangasta naapuriin ja naapurinemäntä ompeli niistä vaatteita lapsille maksua vastaan..

Kaupungissa on selvästi ollut tilanne hieman erilainen. Kaikilla on ollut samanlaista pulaa, joten apua ei ole voitu antaa samalla tavalla kuin maalla. Varmasti myös se, että kaupungissa asuvat olivat vielä suurelta osin ensimmäisen polven kaupunkilaisia, eikä sukulaisia ollut lähellä auttamassa niin kuin maalla, vaikutti avun saantiin. Mahdollisesti kaupunkilainen elämäntapakin poikkesi jo silloin maalla totutusta.

Hja: No kuinkas sitte tuollainen naapuriapu toimi? Saiko naapurista apua?

Hva: Kyllä se täällä kaupungis oli vähä sellaista, jotta jokaitella oli sama pula. (6)

Hja: No kuinkas sitte ku te olitte vielä Helsingissä nii mä kysysin hiukan tosta ruoasta.

Oliko siellä ruoasta pulaa?

Hva: Siel oli pitkät jonot. Ja siitä kyllä kärsin kun en päässy lasten kans sinne jonoon.

Niin piti aina mennä sillon ku poika oli kotona (epäselvää) ja sillon ku mä menin sinne, kaikki oli lopussa.

Hja: Voi hyvänen aika. Ei ei ollu ketää joka olis jonottanu teidän puolesta.

Hva: Ei. Ei kukaa ollu sitte auttamassa.(92)

5.3 Ystävyys sota-oloissa

Ystävien kanssa apu oli hyvin samanlaista kuin naapureiden kanssa. Vastavuoroisesti autettiin kun voitiin ja apua tarvittiin. Aineistossa tulee esiin juuri apu lasten vaatteiden ompelemisessa kuten myös itselle vaatteiden saamisesta ystävältä.

Ystävyysuhteita syntyi myös sodanaikana. Yhteiset kovat kokemukset saivat ihmiset auttamaan toisiaan. Eräs äiti, joka oli joutunut ”evakkoon” eli lähtemään Helsingistä pakoon pommituksia ”joutui vaikeuksiin” ja synnytti lapsensa matkan päällä ennen laskettua aikaa. Ihmiset auttoivat toisiaan ja kovien, karmeidenkin kokemusten lisäksi on jäänyt myös mukavia muistoja ihmisten avuliaisuudesta.

Hva: Siel mul oli aika hyvä apu siellä sellanen korpikuski semmonen rouva ku oli ollu Kiinassa lähetyssaarnaajana.

Hja: Vai niin.

Hva: Se oli oli niin ihana ihminen, et se tuli auttamaan synnytykses. Ja se kävi katsomassa ja se hommas meille vielä kasteenki sitte.

Hja: Voi.

Hva: Kuulkaa se oli jollaki tavalla se jäi mulle niin ihanana muistona toiselta puolelta ja toiselta puolelta se karmea kokemus.

Hja: Nii, mutta apu apukin oli sitte.

Hva: Apukin oli.

Hja: Lähellä.

Hva: Ja ihmiset oli hirveän ystävällisiä.

Hja: Ystävällisiä.

Hva: Siel oli auttavaisia ihmisiä. Ja mää ajatteli justii tätä Myyrmäen juttua, että niil oli vähä sama tilannee. Että ne olivat hämmästyneitä. Ne ihmiset, ne ei tienny mitä oli tapahtunu. Nii ku mekää ei oikeen ymmärretty et se ole sotaa.(92)

Leskeksi jäänyt äiti kertoo kun hän muutti sukulaistensa luota omaan kotiinsa, muutti sinne hänen kanssaan siirtolaisäiti, joka myös oli jäänyt leskeksi. Ystävyys jatkui, vaikka siirtolaisäiti muuttikin sodan päätyttyä toiselle puolelle Suomea. Sodanaikaisista ystävistä puhuttaessa mainitaan myös se, että ystävään pidettiin ainakin jonkinlaista yhteyttä myös sodan päätyttyä, vaikka ei enää lähellä asuttukaan.

Tiedettiin ystävän myöhemmistä vaiheista, asuinpaikoista, lapsista ym. ja surtiin tietoa ystävän poismenoa.

Hja: Joo. Ja sitten, oliko teillä siirtoväkiä? Sullahan oli siellä, siellä Alapääski, ja joka oli kans sotalleski.

Hva: Joo, joo, sielä oli, se sellaanen sotalleski, niin ku mä muutin sinne omahan kotihin sitte, uutehen kotihin, niin se pyyti, että eikö hän saa, jotta sillä oli yks poika, jotta hän sais tulla sinne mun, mun työ asumahan, niin se sai yhden huonehen sieltä ja. Mutta sitte se, ku sota loppuu, niin se meni sitte osti sieltä ittellensä kodin siitä rajalta.

Hja: Sitte ystävystyyt sen kans kovasti?

Hva: Joo.

Hja: Te olitte molemmat leskiä?

Hva: Joo, me, minäkin olin kaks kertaa käymäs sielä.

Hja: Jaa, että sä oot ollu oikeen käymäs sielä jälkehenki päin?

Hva: Joo, minä olin käymäs sielä, mutta sekin on kuollu ja se poikakin on kuollu.

Hja: Jaa.

Hva: Ja hautajaasihinki käskettiin, mutta ku se oli talvisydännä, niin ei sitä ny niin kauas...(12)

5.4 Siirtolaiset arjen apuna

Eräs haastateltava oli ottanut siirtolaismummon luokseen asumaan. Vaikka mummo halusi elää ”vähän niin kuin omissaan” kuten ”muutkin”, oli hänestä äidille apua lastenhoidossa.

Hva: Mutta paljohan se autto muaki. Mun piti mennä pellolleki ja Pertti oli syntynyt ja mies oli sodassa, niin niin se hoiti sitte tuota pienintä tenavaa sitte, että mä sain olla pellolla. Ja siitä oli apua sitte. Mutta en mää liioin mitää periny siltä, (??) enkä mitään, se sai olla niin kun kotonaan. (8)

5.5 Sota-vangit, melkein talon omaa väkeä

Yllättäen myös sota-vangeista oli kertomuksia apuna arjessa. Heitä ilmeisesti hieman ensin arasteltiin, mutta kun heihin tutustuttiin paremmin ja huomattiin luotettaviksi,

heitä kohdeltiin kuin muuta talonväkeä. Surtiin jopa heidän kohtaloitaan kun heidät lähetettiin takaisin.

Hja: Sitte on sotavangit. Oliko vankeja, teillä oli sotavankia?

Hva: Joo, oli sielä mun syntymäkotona oli kaksikin niin sotavankia. Sitte niitä oli, sitte jäi. Niitä ehkä vähennettiin, että yksi vain jäi. Sitte Niilesmäes oli kauhian hyvä, sellaanen hyvän tekoonen mies, niin se rupes sanomahan, jotta ottakaa te se, joka heillä oli, jotta kyllä se oli hyvä mies.

Hja: Joo. Ja oli av- hyväksi avuksi?

Hva: Joo, oli hyvä. Ja sitte sellaanen lapsirakas, rakaski. Sil oli jo omia lapsiaki niin ku pojat oli pieniä, niin se otti aina niitä sylhinsä ja.

Hja: Vankien käyttäytyminen. Se oli vissihin hyvää?

Hva: Joo, en mä ainakaa. Ainaki nuo oli, kun tykättihin. Ja tottapa nekin yritti ja sitte saivat taloon pöydäs syödä ja.

Hja: Joo. Paljo parempaa.

Hva: Niin, jotta ne aina sanoo, jotta jos heitä viet- jotta pitää mennä kotia, niin rintamalle heitä vietääs.(12)

5.6 Hyväntekeväisyyttä pakettien muodossa

Aineistosta ilmenee, että jonkinlaista hyväntekeväisyyttäkin oli. Mainintaa siitä, mistä paketteja tuli ei ollut.

Hva: Ei, en minä muista, että minä olsin saanu muuta ku pappilaan tuli kerran semmonen, niin että se pappilaan vietiin semmonen hyväntekeväisyys paketti, oikeen suuri..(?). Ja sieltä sitte jaattiin ihmisille, niin minäki sitte sain, yhen naapurin emännän

kans mentiin, niin me saimme hameet...Minäki sain yhen. Mutta siellä oli komeita turkkia ja kaikkia ollu ja, joita oli sitte annettu niille paremmille emännille ja, ja...(epäselvää). (8)

5.7 Viranomaiset kriisitilanteessa

Äitiyspakkaukset ovat olleet monille iso juttu. Niissä oli syntyvälle vauvalle tarvittavia vaatteita ja tavaroita. Pakkauksen sai valita myös rahana, ainakin jos oli jo monta lasta ennestään. Vaikka pakkaukset tuntuvat nykypäivän äidin korvaan aika vaatimattomilta, niin ne olivat tarpeellinen lisä sota-ajan äideille kun kaikesta oli pulaa.

Hva: Ja sitte ne äitiyspakkaukset alakoo kolomekytäkahareksan vuonna. Sen mä aina muistan.(25)

Kansanhuollosta haettiin sitten kuponkeja ja kortteja että saatiin säännösteltyjä tavaroita. Kenkiä ja vaatekankaita sai anoa, mutta aina niitä ei saanut. Selvästikin haastateltavat ovat kokeneet tiettyä mielivaltaa sen suhteen että kenelle on annettu ja kuka on jäänyt ilman. Pula ei loppunut vielä sodan loputtua vaan siitä kärsittiin vielä kauan sen jälkeenkin. Vaikka tytär oli pääsemässä ripille, ei kenkiä tahtonut saada. ”Johtajan” puheille meno auttoi asiaa ja vasta sitten sai luvan kenkien hankkimiseen.

Hva: Se oli, niin. Ja sitte kattottihin aina niin ku meiränki perhettä, jotta kun oli vain kaks lasta. Niin aina jäi syrjähän. Ei saanu mitää. Kyllä se kyllä kovaa aikaa oli, mutta. Ja se peleko sitte vielä, mutta sitte sehän oli niin kauan sen sodan jälkehenki. (6)

Hva: No siinä on yks, oikeen suurin kysymysmerkki, ku mun tytär pääsi ripille, niin ei saanu lupaa, siihen piti olla lupa. Meni sen johtajan puheelle itte, niin se oli sanonu, jotta puukengillä. Mun mies meni sitte, silloin ei ollu enää soras. Se sanoo, jotta laittaasikko itte tyttäres puukengillä ripille. Se sai luvan sitte.

Hja: Eli niitä sai sitte ostokortilla?

Hva: Ostokortilla sai, niitä sai. Ei muuten saanu, muuta ku pimiästä, mutta se oli sitte sitä.

... Se oli sen johtajan määräys... ja sitte siinä piti olla kaikenlaaset paperit, jos sai.(6)

Kansanhuollon kupongeilla käytiin kauppaa. Jos itse ei tarvinnut tai jos ei ollut varaa ostaa voitiin kuponki myydä jollekin toiselle tarvitsevalle. Näin kertoo yksi haastateltavista, joka myi kenkäluvan tehtailijalle, jonka poika oli menossa naimisiin ja tarvitsi sitä varten uudet kengät.

Ja tuli sitte joki (?) tehtailija sieltä (paikkakunta), niin niin kysymähän, jotta eikö teiltä saisi vaatekuponkia, jotta ku poika vihiittihin ja sellaasia herroja oltihin ja. Mä sanoon, jotta no kyllä meillä nyt, jotta niitä on mutta. Sanoo, jotta hän maksaa. Ja se maksoo niistä sitte vähä.(25)

Hätätapauksissa käytiin ”kunnan pussilla”. Miehen ollessa sodassa maksettiin kotiin kuukausipalkkaa, mutta sitä ei ainakaan sodan alussa tullut säännöllisesti.

Mites te sitten taloudellisen tilanteen saitte hoidetuksi, kun ajattelee tätä aikaa?

- No minä olin kunnan pussilla, meillä oli sitten Järvenpään isäntä siinä, meidän naapuri joka sitten hoiti tota mun asioita, että nämä sairaalamaksut tuli sitten kunnasta, enhän minä pystynyt niitä maksamaan, ei silloin saanu kuukausipalkkoja (jaa), niin että

se oli aivan pieni joku kymmenen markkaa, mitä se oli kuukaudes sitte sai silloin (*sotakuukausipalkka*), niin, että silloin alkuaikana alkuaikana ei saanu mitään hetkeen aikaan (*jotta se tuli vähän myöhemmin vasta*), se tuli myöhemmin sitte se, että minä en muista oliko se sitte niinku, olisko se, tuliko se sitte talvisodan aikana ollenkaan se kuukausipalkka, minkälaista se sitten jatkosodan aikana oli, sitte 800 kuukaudessa, palkkani mitä mä sain sitte.(61)

6. YHTEENVETO

Sota-ajan äitien elämä kuulostaa tämän ajan äidin korvissa kovasti raskaalta. Kun nykyään saamme kaupasta valmiina kaikki tarvitsemamme tavarat, vaatteet, elintarvikkeet ym., joutuivat äidit sota-aikana käyttämään kaiken kekseliäisyytensä arjesta selviytymiseen. Fyysisesti kotitaloustyöt ovat helpottuneet erilaisten koneiden myötä, aikaa kodinhoitoon ei enää mene samalla lailla kuin ennen. Arki on näin ajateltuna paljon kevyempää ja helpompaa kuin isoäideillämme.

Terveystenhuollon kehittymisen myötä me emme menetä lapsiamme synnytyksissä tai sairauksiin samalla lailla kuin vielä sota-aikana. Lapset syntyvät toivottuina kun naiset voivat päättää lastensa lukumäärän itse. Tämä suunnittelun mahdollisuus on tuonut naiselle miltei päinvastaisia ongelmia. Aikaa lapselle ja perheelle ei tunnu löytyvän kouluttautumisen ja työelämän puristuksissa.

Vaikka sota-aika oli varmasti raskas kestää, on jokaisessa ajassa omat hyvätkin puolensa. Sota-ajan maatalousvaltaisessa Suomessa ihmisillä oli turvaa toisistaan enemmän kuin nykyään. Elämä oli paljon nykyistä yhteisöllisempää, sukulaiset ja naapurit pitivät huolta toisistaan tavalla, josta nykyajan äiti on suorastaan kateellinen. Nykyiset perheet ovat pieniä ja monet asuvat kaukana sukulaisistaan, ei ole mummoja ja muita sukulaisia auttamassa pienten lasten kanssa. Kotiin lapsia hoitamaan jäänyt äiti voi tuntea jäävänsä täysin ”elämän” ulkopuolelle, toisten kiiruhtaessa aamulla töihin. Tekee äiti miten päin vain, käy töissä tai jää kotiin, on se aina väärinpäin. Joko podetaan

huonoa omaatuntoa ja riittämättömyyden tunnetta tai sitten joudutaan perustelemaan sekä itselle että muille kotiin jäämisen oikeutusta.(esim. Jokinen, 1996)

Mielenkiintoinen oli aineistosta esille noussut havainto, että myös sota-aikana kaupungissa asuneet haastateltavat toivat esiin arjen hankaluuden. Pienten lasten kanssa oli hankala seistä jonottamassa, ei ollut ketään auttamassa.

Tämän tutkielman tekeminen oli mielenkiintoinen prosessi. Itse olen sen ikäinen että olen kuullut isovanhempieni ja vielä vanhempienikin, jotka sodan aikana ovat olleet lapsia, kertomuksia sota-ajasta. Haastateltavien puheesta muistin monia isovanhempieni tarinoita. Huvittuneen muistan seuranneeni isoäitini tapaa kerätä ja säästää kaikki kankaanpaloista lähtien ja villasukkien kutomiset ”vanhoihin varsiin”. Pula-ajan kokeneen oli varmasti vaikea ymmärtää nuorempien kulutustottumuksia.

Työtä tehdessäni mietin, että kunpa saisimme edes osan sota-ajan hengestä siirrettyä tähän päivään, koko kylän kasvattamaan lapsia, naapurit välittämään toisistaan ja perheille aikaa huolehtia myös vanhuksistaan.

7. LÄHTEET

Anttonen Anneli. 1989. Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.

Gronberg Tarja, Vepsä Kirsi. 1983. Asumisen uusi suunta. Helsinki. Tammi.

Eskola Jari, Suoranta Juha. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere. Vastapaino.

Haavio-Mannila Elina. Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Teoksessa Haavio-Mannila E. & Raitis R. (toim.). 1993. Naisen aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. WSOY.

Haavio-Mannila Elina, Riikka Raitis toim. 1993. Naisen aseet, suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. WSOY.

Jokinen Eeva. 1996. Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere. Gaudeamus.

Lovio Maisa. 1993. Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Haavio-Mannila E. & Raitis R. (toim.). 1993. Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.

Matthies Aila-Leena, Kotakari Ulla, Nylund Marianne toim. (1996): Välittävät Verkostot. Vastapaino

Nylund Marianne: Sosiaalisten verkostojen tutkimus ja sosiaalityön käytännöt (julkaisematon artikkeli)

Nätkin Ritva (1997): Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Tampere. Gaudeamus.

Pekkarinen Satu.1998. Sodan kirjoitettu perhe. Teoksessa Kirsi Pohjola (toim.) Neljä artikkelia perheestä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimuksen julkaisuja. 8/1998.

Räikkönen Tuovi. 1993. Laskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia - Kotirintamataitureiden elämää. Teoksessa Haavio-Mannila E. & Raitis R. (toim.)1993. Naisen aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.

***Ikääntyvien naisten ja vanhusten elämää
sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla***

Anne Meskanen (69654)
A9c Tutkimusprojektioinnot
Roivaisen & Jokirannan ryhmä
Sosiaalipolitiikan ja
sosiaalityön laitos
Tampereen yliopisto
5.5.2004

Sisällys

1. Johdanto.....	3
2. Tutkimuksen tavoite.....	4
2.1. Teoreettinen viitekehys.....	4
2.2. Tutkimustehtävä.....	5
2.3. Tutkimustehtävän rajausta.....	5
3. Teoriatausta.....	6
3.1. Keskeisiä käsitteitä.....	6
3.2. Aiempia tutkimuksia.....	8
4. Tutkimusasetelma ja –menetelmät.....	10
4.1. Yleistä aineistosta.....	10
4.2. Haastattelut ja haastateltavat.....	11
4.3. Tutkimusmenetelmät.....	12
5. Tulosten esittelyä.....	13
5.1. Minkälaisia ikääntyvät naiset ja vanhukset olivat.....	13
5.2. Ikääntyvät naiset, vanhukset ja perhe.....	17
5.3. Vanhusten hoitaminen.....	22
5.4. Perinteiden ja tapojen siirtyminen.....	23
5.5. Ikääntyvät naiset, vanhukset ja työ.....	25
6. Yhteenveto ja katsaus muutokseen.....	28
Kirjallisuus.....	31

1. Johdanto

Tarkastelen tutkimuksessani Etelä-Pohjanmaalla sota-aikaa eläneiden vanhusten ja ikääntyvien naisten elämää. Ikääntyvillä naisilla tarkoitan tässä tutkimuksessani isoäitejä sekä naisia, joiden lapset olivat jo aikuisia. Haastatteluaineiston haastateltavat naiset olivat näiden tutkimiini naisten tyttäriä tai lapsenlapsia. Haluan heidän kertomuksiensa kautta hahmottaa, millaisia ikääntyvät naiset ja vanhukset olivat, sekä millaista heidän elämänsä oli sodan aikana kotirintamalla. Olen kiinnostunut ikääntyvien naisten ja vanhusten asemasta perheessä ja suvussa. Olen myös kiinnostunut perheiden asuinmuodoista ja yleensäkin siitä, millaisia olivat sodan ajan perheet ja keitä siihen kuului. Haluan myös selvittää, miten vanhuksia hoidettiin sodan aikana. Tarkastelen myös ikääntyvien naisten ja vanhusten osallistumista työn tekemiseen kotona ja kodin ulkopuolella. Tarkastelujeni kohteena on myös tapojen ja perinteiden siirtyminen äideiltä tyttärille. Mielenkiintoista on myös se, miten sodan aikana suhtauduttiin yleensäkin vanhenemiseen. Haluan myös tutkimuksessani hieman vertailla sodan ajan ja nykyajan ikääntyvien naisten elämää keskenään, ja löytää niistä yhtäläisyyksiä ja eroja.

Tutkimukseni pohjautuu saamaani valmiiseen aineistoon, joka liittyy Etelä-Pohjanmaalla sodan aikana eläneiden kotirintamanaisten haastatteluihin. Tarkastelen ikääntyvien naisten ja vanhusten elämää sota-ajan Suomessa näiden haastattelujen sekä oman isoäitini haastattelun pohjalta. Lisäksi käytän tutkimukseni tukena aiheeseen liittyvää kirjallisuutta.

Halusin tutkia ikääntyviä naisia ja vanhuksia sodan ajan Suomessa, koska tiedän aiheesta yllättävän vähän ja koska aihe kiinnostaa minua. En ole löytänyt aiempaa tutkimusta suoraan tästä samasta aiheesta. Kotirintamaisista yleisesti oli jonkin verran kirjallisuutta, mutta ei tieteellisiä tutkimuksia paljoakaan. Sota-aikaa eläneistä naisista eniten huomiota ovat saaneet äidit ja nuoret naiset. Halusin täten tutkimuksessani nostaa esiin myös ikääntyvät naiset ja vanhukset sekä heidän elämänsä kotirintamalla.

Vanhukset ovat yleensäkin sellainen aihe, josta puhutaan ja jota tutkitaan aivan liian vähän. Vanhusten määrä lisääntyy tulevaisuudessa ja väestön ikääntyessä yhteiskunnan ikärakenne muuttuu. Ikääntynyt väestö kasvaa sekä määrällisesti että suhteellisesti. Vuonna 1950 vanhusväestöä eli yli 64-vuotiaita oli 267 000 henkeä eli noin 6,6 prosenttia koko väestöstä ja vuonna 1990 heitä oli jo 670 000 eli 13,5 prosenttia. Määrät kasvavat edelleen ja ennusteen mukaan

vuonna 2020 ikääntyneitä yli 64-vuotiaita on jo noin 1 125 000 eli 21,5 prosenttia väestöstä. Nopeimmin kasvaa kaikkein vanhin ikäluokka eli yli 90-vuotiaat. Heitä oli vuonna 1950 1808 henkeä ja vuonna 2020 heitä tulee arvioiden mukaan olemaan noin 33 000. Muutokseen ovat vaikuttaneet useat tekijät. Suurin syy on eliniän keskimääräinen piteneminen, johon ovat vaikuttaneet terveydenhuollon paraneminen sekä elintason ja hyvinvoinnin nousu. Toisena syynä on syntyvyyden aleneminen sotien jälkeisten suurten ikäluokkien jälkeen 1950-luvulta alkaen. (Jyrkämä 1998, 142.) Tämä yhteiskunnan ikärakenteen muutos heijastuu kaikkialle ihmisten elämään, joten sen vuoksi aiheen tutkiminen on mielenkiintoista ja tärkeää.

Vanhuus on muuttunut huomattavasti ajan kuluessa. Sodan ajan ja nykypäivien vanhusten elämä on jo hyvin erilaista. Tulevaisuudessa vanhuus muuttuu edelleen yhteiskunnan muutosten mukana. Tutkimukseni avulla haluan hahmottaa tätä muutosta ja osoittaa sodan ajan vanhusten elämään liittyviä hyviä ja huonoja puolia. Haluan myös tutkimukseni avulla luoda laajemman näkökulman ikääntymiseen ja vanhusten elämään. Kotirintamalla eläneiden vanhusten ja ikääntyvien naisten elämästä ja elämäntyylistä voidaan myös saada vinkkejä vanhusten elämään tulevaisuudessa. Haluan avata vanhuus-käsitettä ja luoda monipuolisemman kuvan vanhuksista ja ikääntymisestä.

2. Tutkimuksen tavoite

2.1. Teoreettinen viitekehys

Tarkoitukseni on tutkimuksessani käsitellä sota-aikaa ja aineistoani sodan ajan ikääntyvien naisten ja vanhusten näkökulmasta. Tarkastelen vanhuutta tässä tutkimuksessani lähinnä sosiologisesta näkökulmasta. Sosiologian mukaan vanheneminen on biologinen prosessi, jota yhteiskunta ja kulttuuri vahvasti sääntelevät ja määrittävät. Sosiologiassa ollaan kiinnostuneita siitä, miten vanhenemisprosessia sosiaalisesti ja kulttuurisesti säännellään. Sosiologiassa tutkitaan myös miten väestön ikärakenne vaikuttaa yhteiskunnan eri toimintoihin. Sosiaalinen vanheneminen viittaa siihen, miten muuttuvat yhteiskunnalliset tekijät määrittävät ikääntymisprosessia. Yhteiskunnalliset tekijät toisaalta muovaavat ja toisaalta taas muokkautuvat osaksi ikääntyvien ihmisten elämää. (Jyrkämä 1998, 143, 144.) Haluan tutkimukseni avulla nostaa ikääntyvät naiset ja vanhukset esiin muun aineiston joukosta sekä selvittää millaista heidän elämänsä oli sodan aikana. Tarkastelen heidän elämänsä mahdollisimman monipuolisesti.

2.2. Tutkimustehtävä

Tutkimustehtäväni on tarkastella ikääntyvien naisten ja vanhusten elämää sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla haastatteluaineiston pohjalta. Tutkin lähinnä kolmea aihealuetta, joihin liittyy tarkentavia teemoja ja kysymyksiä.

1. Millaisia ikääntyvät naiset ja vanhukset olivat sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla?

- Millaisilta he näyttivät?
- Miten he käyttäytyivät ja millaisia he olivat luonteeltaan?
- Miten vanheneviin naisiin ja vanhuksiin suhtauduttiin?

2. Ikääntyvät naiset, vanhukset ja perhe.

- Mikä oli ikääntyvien naisten ja vanhusten asema ja paikka perheessä?
- Miten ja missä ikääntyvät naiset ja vanhukset asuivat?
- Miten ja missä vanhuksia hoidettiin?
- Miten perinteet ja tavat siirtyivät sukupolvelta toiselle?

3. Ikääntyvät naiset ja vanhukset työtehtävissä.

- Millaisia töitä he tekivät kotona?
- Osallistuivatko ikääntyvät naiset ja vanhukset työntekoon kodin ulkopuolella?

2.3. Tutkimustehtävän rajaus

Syksyn alussa minulla oli vielä suunnitelmissa tutkia Etelä-Pohjanmaalla sodan aikaa eläneitä vanhuksia sekä miehiä että naisia, mutta suunnitelmani muuttui, kun perehdyin tarkemmin aineistooni. Aineistossa oli melko vähän tietoa pelkästään vanhuksista ja heidän elämästään, joten minun täytyi laajentaa tutkimusaihettani. Otin tarkastelun kohteeksi myös ikääntyvät naiset, jolloin rajasin tutkimukseni koskemaan vain naisia, mutta laajensin naisten ikähaarukkaa ottamalla mukaan myös nuorempia isoäitejä ja vanhempia äitejä, joiden lapset olivat jo aikuisia. En kuitenkaan tutki nuoria naisia, joiden lapset olivat vielä pieniä, vaan keskityn vanhempiin naisiin ja naisten ikääntymiseen. Uskon tarkastelemieni naisten olevan noin 50-vuotiaita ja sitä vanhempia. Sodan aikana lapsia saatiin jo hyvin nuorina, joten sen ajan isoäiditkin olivat melko nuoria. Perheisiin syntyi usein monta lasta, joten kun viimeisimmät lapset syntyivät saattoi äiti olla jo melko iäkäs.

Joten tutkimani nainen voi olla äiti, isoäiti, vanhus tai lapseton ikääntyvä nainen. Tutkimuksessani sivuan myös vanhenevien miesten elämää, jotka olivat mukana kotirintaman elämässä. Pääpaino tutkimuksessani on kuitenkin naisten elämässä.

3. Teoriatausta

3.1. Keskeisiä käsitteitä

3.1.1. Ikääntyminen ja ikääntyvä nainen

Kankaan ja Nikanderin toimittamassa kirjassa kerrotaan Kathleen Woodwardin todenneen, että ikääntyminen on biologinen ilmiö, sosiaalinen konstruktio ja mielentila. Ikä on osa elämäämme ja ruumistamme aivan samoin kuin sukupuoli. Ikääntyvä nainen on ruumiillistunutta elämänhistoriaa. Hän kantaa mukanaan muistojaan ja kokemuksiaan, ja eletty elämä näkyy hänen ruumiissaan. Ikääntymisen myötä oma kokemus itsestä muuttuu. Usein yksilöllinen kokemus omasta iästä poikkeaa kronologisesta ja kulttuurisesti määritellystä iästä. Vanhenemisen ajankohtaa on siten vaikea määritellä. (Kangas & Nikander 1999, 8-9.)

Naisten vanhenemista on tutkittu muun muassa lääketieteen, psykologian, sosiaalitieteiden ja gerontologian piirissä. Lääketieteessä tutkimus on keskittynyt naisten vaihdevuosiin, hormonitoimintaan sekä muihin biologisiin ilmiöihin. Psykologiassa ikääntyminen on yksi elämänvaiheen kriisi, jonka kehitystehtävänä on luopumisen hyväksyminen ja kypsyyden ja viisauden saavuttaminen. Elämän loppuvaihe on sen mukaan taantumista ja rappeutumista. Ikääntyvä nainen saa merkityksensä suhteessa perheeseen, lapsiin ja puolisoon. Ikääntymisen aikana nainen kohtaa luopumista, tyhjyyttä ja depressiota. Sosiaalitieteissä ikääntymistä lähestytään historiallisesta ja paikallisesta näkökulmasta, ja nostetaan esiin yksilöllisiä ja kulttuurisia vaihteluja. Gerontologiassa tutkitaan vanhuutta usein sukupuolettomana ilmiönä. Geriatriassa keskitytään fyysiseen ikääntymiseen, psykogerontologiassa ikääntymisen psyykkisiin puoliin ja sosiaaligerontologiassa ikääntymisen yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin piirteisiin. (Kangas & Nikander 1999, 14-17.)

3.1.2. Yhteisö

Yhteisö on ryhmämuodostelman yleisnimitys. Yhteisyyden perusteena voivat olla muun muassa taloudelliset, poliittiset ja alueelliset seikat. Lisäksi yhteisyys voi perustua esimerkiksi sukulaisuuteen, yhteisiin toimiin, vuorovaikutukseen ja harrastuksiin. Yhteisöjä voidaan luokitella niiden tavoitteiden ja vuorovaikutuksen luonteen mukaan. Yleisimmillään yhteisö-käsite viittaa ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, yhteisyyteen, ihmisten väliseen suhteeseen ja siihen, mikä on tietylle ihmisryhmälle yhteistä. Alueellinen yhteisötutkimus rajaa kohteeseen tietyn alueen, esimerkiksi kylän, ja siinä tapahtuvat toiminnat. Sosiologisen yhteisötutkimuksen kohteena ovat ryhmämuodostelmat ja niiden ilmentämä vuorovaikutus. Yhteisö on alueellisesti rajattavissa oleva yksikkö, sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkö ja yhteisöön kuuluu yhteenkuuluvuuden tunne. Vanhin yhteisöllisen organisoitumisen muoto on suku. (Lehtonen 1990, 14-17.) Perhe on pienin ja monille ihmisille tärkein yhteisö. Yhteisönä perhe on intiimi ja melko pysyvä. Perhe on muihin yhteisöihin verrattuna suhteellisen kiinteä yhteiselämän muoto. (Sipilä 1996, 116.) Yhteisöjä yhdistää usein alueellinen rajattavuus, yhteenkuuluvuuden tunne, sosiaalinen vuorovaikutus sekä yhteinen päämäärä. Yhteisöön liittyy vapaaehtoisuus ja tasa-arvoisuus. (Asikainen 1999, 19-21.)

3.1.3. Paikallisyhteisyys

Alueellisuus on yhteisön ulkoinen tunnusmerkki. Alueellinen läheisyys voi luoda yhteisöllisyyttä. Asuinpaikkaan liittyvä yhteenkuuluvuuden tunne voi edustaa korkeinta ja syvällisintä yhteisyyden kokemusta. Kysymys ei kuitenkaan ole yhteisöllisyydestä vaan yhteisyyden tunteesta. Esimerkiksi kylät ovat kooltaan ihanteellisen yhteisöllisen toiminnan yksiköitä. (Lehtonen 1990, 218-219.)

3.1.4. Perhe sodan aikana

Perheen alkuperän ajatellaan olevan suurperhe ja kiinteä sukuyhteisö. Moderni ydinperheideaali syntyi 1800-luvulla porvarillisen elämäntavan ihanteena, mutta vakiintui 1920-1930-luvuilla koko kansan elämäntavan malliksi. (Nätkin 2003, 16-22.) Perhe käsitteenä ja instituutiona on muuttunut yhteiskunnan muutoksen myötä. Yhdestä perhemallista on siirrytty monien perhemallien maailmaan. 1960-luvulle saakka perhettä pidettiin vakaana instituutiona, jonka tehtävinä olivat muun muassa lasten hoivaaminen ja kasvattaminen. Ydinperhettä pidettiin parhaimpana perhemuotona ja muita muotoja pidettiin poikkeuksina. (Jallinoja 1998, 63-66.)

Lahikaisen (1978) mukaan perhettä tulee aina tarkastella historiallisen viitekehyksen kautta omaan aikaansa ja yhteiskuntaan sidoksissa olevana ilmiönä. Perhe on yhteiskunnan perusyksikkö, joka muuttuu yhteiskunnan muutosten myötä. 1900-1940-luvulla agraariyhteiskunnassa perhe oli yksikkö, jonka ympärillä elämä pyöri. Perhe sekä tuotti että kulutti omat tuotteensa. Perhe oli usein suuri, sillä siihen kuuluivat äidin ja isän ja lasten lisäksi myös isovanhemmat, sukulaisia ja työntekijöitä. Ihmiset katsoivat kuuluvansa samaan perheeseen sukulaistensa kanssa. Puolisoiden työnjako oli selvä. Nainen hoiti lähinnä sisätyöt eli lastenhoidon ja kotityöt, ja mies vastasi ulkotöistä eli maa- ja metsätöistä sekä rakentamisesta. Suuri lapsiluku lisäsi vanhempien arvostusta yhteisössä. Perhe eli suvun keskellä, ja suhde sukuun oli kiinteä ja läheinen. Kirkko ja uskonto olivat keskeisellä sijalla perheen elämässä. Avioliitto oli ainoa kristillisesti hyväksytty parisuhteen muoto, ja lapset hankittiin vasta avioitumisen jälkeen. (ref. Keurulainen 1998, 55, 56.)

Perheenjäsenten asema ja roolit ovat muuttuneet yhteiskunnan muutosten myötä. Mies oli ennen perheen pää ja vastasi perheen toimeentulosta. Nainen oli taloudellisesti riippuvainen miehestään. Naisen rooliin kuuluivat perheestä huolehtiminen, kodinhoitaminen sekä taloudesta vastaaminen. Nainen oli usein se, joka huolehti omista ja puolison vanhemmista sekä muista sukulaisista. Lapset olivat vanhempiensa vanhuuden ja tulevaisuuden turva. Lapset myös auttoivat äitiään kotitöissä. Lapset kävivät vain muutaman vuoden koulua käyden kiertokoulussa, kansakoulussa ja kinkereillä. (Keurulainen 1998, 59-61.)

3.2. Aiempia tutkimuksia

3.2.1. Tutkimuksia sodan ajan vanhuksista

Tutkimuksia sodan aikana eläneistä vanhuksista ja ikääntyvistä naisista pelkästään ei ole tehty tai sitten en ole onnistunut niitä löytämään. Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila ovat tutkineet kirjassaan ”Naisten aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa”(1993) sodan aikana eläneitä naisia naisten muistelujen kautta. Kirja on kokoelma naisten tarinoita erilaisista aiheista. Niistäkään en onnistunut löytämään pelkästään vanhuuteen liittyviä tarinoita. Heidän tutkimus lähti käyntiin Marttaliiton aloitteesta. Tutkimus kerättiin kyselylomakkeella ja tutkimukseen osallistui yli 1200 naista.

Muuta vähemmän tutkimuksenomaista kirjallisuutta kotirintamaisista löytyi melko runsaasti. Osa oli tarinakokoelmia ja toiset enemmän historiallisia kertomuksia aiheesta. Missään kirjassa ei ollut erikseen omana lukunaan tai aiheenaan ikääntyvät naiset ja vanhukset. Heistä kerrottiin muiden aiheiden lomassa. Esimerkiksi Jouni Kallioniemi kirjoitti kirjassaan ”Naiset isänmaan asialla 1939-1945” (1995) yleisesti elämästä kotirintamalla. Kaija Valkosen toimittama kirja ”Me kestimme: naisten ja lasten talvisota” (2000) oli kokoelma Kotiliesi-lehden kirjoituskilpailuun osallistuneiden naisten kirjoitelmia.

3.2.2. Tutkimuksia vanhenemisesta

Vanheneminen on biologisten, psyykkisten ja sosiaalisten muutosten kokonaisuus. Fyysisellä vanhenemisella tarkoitetaan elimistön biologista vanhenemista. Psyykkiseen vanhenemiseen liittyy erilaisten kognitiivisten toimintojen, kuten ajattelemisen, muistamisen, oppimisen ja havaitsemisen, heikkenemistä. Psyykkiseen vanhenemiseen voi joskus liittyä myös mielenterveyden häiriöitä joillakin vanhuksilla. Myös vanhuksen persoona voi muuttua iän myötä. Sosiaaliseseen vanhenemiseen liittyy muutoksia yksilön sosiaalisissa suhteissa ja asemassa yhteiskunnassa. Vanhuudessa ihmisen roolit muuttuvat, esimerkiksi vanhuksesta voi tulla eläkeläinen, isovanhempi tai leski. Sosiaaliseseen vanhenemiseen liittyy myös muutokset elämätavassa, toiminnassa ja käyttäytymisessä. (Ahonen et al. 1988, 35, 40, 48, 57, 63, 64.)

Sosiaaligerontologisessa tutkimuksessa on usein esitetty, että ihmisellä on monta ikää. Ainakin voidaan erottaa toisistaan yksilöllinen kokemus iästä ja kulttuurisesti määritelty ikä. Usein ihminen ei tunne itseään niin vanhaksi kuin mitä hän oikeasti on kalenteri-ian mukaan. Kronologisen eli kalenteri-ian ohella voidaan erottaa biologinen, sosiaalinen, persoonallinen ja subjektiivinen ikä. Biologinen ikä viittaa ruumiilliseen ikään eli siihen missä kunnossa ruumis on. Sosiaalisella iällä tarkoitetaan kulttuurin iälle antamia määrittelyjä ja tulkintoja. Persoonallinen ikä liittyy ihmisen itselle asettamiin tavoitteisiin ja suunnitelmiin suhteessa sosiaalisiin tilanteisiin. Subjektiivinen ikä kuvaa sisäistä tunnetta omasta iästä. (Kangas 1997, 140-142.) Muita nimityksiä iälle ovat muun muassa psykologinen, kehityksellinen, institutionaalinen, juridinen, toiminnallinen, ruumiillinen, rituaalinen sekä symbolinen ikä. Kukin näistä tarjoaa hieman erilaisen näkökulman ja tulkinnan iästä. (Rantamaa 2001, 51, 52.) Ikää määritellään siis hyvin monella tavalla. Sen vuoksi vanhenemisen määrittelemisen yksiselitteisesti ei ole helppoa. Se riippuu aina siitä mistä näkökulmasta asiaa ajattelee.

Ikääntymiseen on liitetty monia teorioita eri aloilta. Osa kohdistuu enemmän yksilötasolle ja toiset taas yhteiskunnan tasolle. Ikääntymisen modernisaatioteoria viittaa yhteiskunnan historialliseen kehitykseen ja nykyaikaistumiseen. Sen mukaan aiemmassa maatalousyhteiskunnassa vanhuksien asema ja arvostus olivat paremmat kuin nykyisessä teollisessa tai jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Yksilötason teorioita ovat muun muassa irtaantumisteoria, aktiivisuusteoria ja jatkuvuusteoria. Irtantumisteorian mukaan hyvään vanhuuteen johtaa yksilön ja sosiaalisen ympäristön irtautuminen toisistaan. Teoria pätee parhaiten ihmiselämän viime vaiheissa kuoleman lähestyessä. Aktiivisuusteorian tavoitteena on aktiivisuuden ylläpitäminen ja menetysten kompensoiminen. Jatkuvuusteorian keskeinen sanoma on ihmisen sopeutuminen iän mukana tuomiin muutoksiin. (Jyrkämä 1998, 144, 145.) Kaikissa teorioissa on hyviä ja huonoja puolia, ja ne sopivat hieman eri alueille ja eri aikoihin ihmisen elämässä.

4. Tutkimusasetelma ja -menetelmät

4.1. Yleistä aineistosta

Tutkimukseni aineistona oli kotirintamanaisten kertomuksia elämästään sodan aikana sekä isoäitini haastattelu sodan ajan ikääntyvistä naisista ja vanhuksista. KORINA on kotirintamanaisten elämänkertahaastatteluihin perustuva tutkimushanke, jota toteutetaan yhteistyönä Vastuun Naiset ry:n, Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen sekä Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskuksen (SONet BOTNIA) kanssa (http://www.sonetbotnia.net/koulutus_tutkimus.shtml). Tutkimushankkeen tarkoituksena oli kerätä sodan ajan muistoja kirjalliseen muotoon. Haastattelujen lisäksi saattoivat jotkut haastateltavat antaa sodan ajan valokuvia ja esineitä museoon näytille. Vastuun Naiset ry:n vapaaehtoistyöntekijät keräsivät haastattelut Etelä-Pohjanmaan alueella. Kaiken kaikkiaan haastatteluja suoritettiin noin 200, ja hanke jatkuu edelleen.

Valmiin haastatteluaineiston lisäksi päätin vielä itse haastatella omaa isoäitiäni. Haastatteluni ja kysymykseni keskittyivät lähinnä sodan aikaa eläneiden ikääntyvien naisten ja vanhusten elämään. Lisäksi keskustelimme nykyajan ja sodan ajan elämän erilaisuudesta ja vanhuuden muuttumisesta. Samalla haastattelin isoäitiäni KORINA-hanketta varten sodan ajan elämästä yleensä.

4.2. Haastattelut ja haastateltavat

Vastuun Naiset ry:n vapaaehtoistyöntekijät suorittivat kotirintamanaisten haastattelemisen. Sitä ennen he osallistuivat koulutukseen, joka liittyi haastattelemisen taitoihin. Haastattelijat eivät siis olleet kokeneita ammattilaisia, vaan tavallisia maallikoita, jotka olivat valmiita auttamaan haastattelujen keräämisessä. Monet haastattelijat olivat itsekkin jo melko iäkkäitä, ja heillä oli itselläkin kokemusta ja tietämystä sota-ajasta, joten he osasivat kysyä oikeita asioita ja täsmentää aiheita sopivilla lisäkysymyksillä. Haastateltavat saattoivat helpommin uskaltaa kertoa omasta elämästään maallikkohaastattelijalle kuin esimerkiksi tutkijalle. Tästä johtuen haastatteluista tuli enemmän keskusteluntyyisiä ja rönsyileviä, kun haastattelemisen ei ollut liian jäykkää ja kaavamaisa. Maallikkohaastatteluihin liittyi kuitenkin myös joitakin huonoja puolia. Esimerkiksi haastattelija saattoi keskeyttää haastateltavan puheen, ohjata keskustelua tiettyyn suuntaan tai johdatella vastauksia. Valmiin aineiston hyvänä puolena oli ajan säästyminen, kun ei tarvinnut itse kerätä aineistoa. Huonona puolena oli se, että valmis aineisto ei ehkä täysin vastannut omaa tutkimukseni aihetta. Vanhuksista puhuttiin aineistossa melko vähän, mikä oli minun kannaltani huono seikka. Olisin myös halunnut saada asioihin tarkennuksia ja lisää tietoa, mutta näin jälkeinpäin se oli hankalaa. Osittain sen vuoksi päätin valmiin aineiston lisäksi haastatella myös omaa isoäitiäni, joka on elänyt sodan aikana sekä koko elämänsä Etelä-Pohjanmaalla. Häntä haastatteleamalla sain lisää tietoa vanhuksista ja ikääntyvistä naisista sekä sain tarkennettua joitakin mietityttäviä teemoja. Ensimmäistä kertaa haastatellessani huomasin kuinka vaativaa onnistuneen haastattelun tekeminen voi olla.

Haastattelut suoritettiin teemahaastattelun menetelmällä. Teemahaastattelu on lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimuoto, jota kutsutaan myös puolistrukturoiduksi tai puolistandardoiduksi haastatteluksi. Teemahaastattelussa haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan. Haastattelun aihepiirit, teema-alueet, ovat kaikille samat, mutta kysymysten tarkka muoto, laajuus ja järjestys voivat vaihdella. Yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47, 48.) Haastattelijalla on yleensä tietty tukilista käsiteltävistä asioista, mutta ei tarkkoja kysymyksiä. Tietyt teemat takaavat kuitenkin sen, että jokaisen haastateltavan kanssa käsitellään suunnilleen samoja asioita. (Eskola & Suoranta 1998, 87-89.) Hirsjärven ja Hurmeen (1982, 8) mukaan teemahaastattelu on menetelmä, joka sallii tutkimuksen kohteeksi valittujen henkilöiden luontevan ja vapaan reagoinnin. Teemahaastattelu tiedonkeruumenetelmänä ottaa ihmisen huomioon sekä

ajattelevana että toimivana olentona. Teemahaastattelun vapaamuotoiset ja syvälliset keskustelut paljastavat asioita, joita olisi hankala saada selville muilla keinoin. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 8.)

Haastateltavat olivat sodan aikana Etelä-Pohjanmaalla eläneitä naisia. Haastattelun hetkellä he olivat jo melko iäkkäitä. Suurin osa heistä oli sodan aikana nuoria naisia, joilla osalla oli jo mies ja pieniä lapsia. Haastateltavista muutama oli sodan aikana vielä lapsi. Jotkut naisista asuivat vielä omassa lapsuuden perheessään ja osalla oli jo oma koti ja perhe. Haastattelut vaihtelivat laajuudeltaan. Sivumäärät vaihtelivat alle kymmenestä jopa kolmeenkymmeneen. Joidenkin haastattelut olivat kerronnallisia ja rönsyileviä ja toisten niukempisanaisia ja kysymyksiin sidottuja. Koska haastatteluissa puhuttiin melko vähän vanhuksista ja ikääntyvistä naisista, aineistoni koko kasvoi melko suureksi. Luin yhteensä 19 haastattelua ja otin ne kaikki mukaan tutkimukseeni. Kaikissa niissä puhuttiin jotain vanhuksista ja ikääntyvistä naisista. Joissakin asia mainittiin vain muutamaan kertaan ja joissakin taas vanhuksista puhuttiin monien sivujen verran. Luin kaikki haastattelut kokonaisuudessaan kokonaiskuvan hahmottamiseksi haastateltavien elämästä ja yleensäkin aineistosta. Sen jälkeen poimin haastatteluista omaan tutkimukseeni liittyviä kohtia ja muodostin niistä oman kokonaisuuden. Omaan tutkimukseeni liittyvää aineistoa KORINA-hankkeen haastatteluista muodostui yhteensä 24 sivua. Sen jälkeen litteroin isoäitini haastattelun ja sain siitä 12 sivua lisää aineistooni. Loppujen lopuksi sain aineistoa kasaan kiitettävän suuren määrän.

4.3. Tutkimusmenetelmät

Lähestymistapani ja näkökulmani, jolla aineistoa tarkastelin oli narratiivinen. Narratiivinen lähestymistapa sopi aineistoon, koska menneisyyden muisteleminen ja siitä kertominen on aina kerronnallista. Haastateltavat kertoivat pienen tarinan elämästään kertoessaan elämästään sodan aikana. Tiettyihin teemoihin rajautuva melko vapaamuotoinen haastattelutyöli mahdollisti kerronnallisuuden syntymisen. Haastateltavat saivat vapaasti kertoa elämästään juuri sellaisen tarinan kuin he halusivat. Eskolan ja Suorannan (1998, 22-24) mukaan ihmisten maailma on juuri tarinoiden kertomista ja niiden kuuntelemista. Narratiivisuus sopii hyvin haastatteluaineistoon, joka perustuu ihmisen oman elämän muistelemiseen.

Valitsin tutkimusmenetelmäksi teemoittelun. Teemoittelussa aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia erilaisia teemoja. Teemoittelussa korostetaan olennaisia aiheita sekä

vertaillaan tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä. Teemoittelun avulla aineistosta saadaan esille kokoelma erilaisia vastauksia esitettyihin kysymyksiin. Teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta. Teemoittelu ei saa olla pelkästään irrallisten sitaattien kokoelmien luomista. Sitaattia voidaan käyttää tutkijan tulkinnan perusteluna, aineistoa kuvaavana esimerkkinä, tekstin elävöittäjänä tai aineiston tiivistelminä. Teemoittelussa täytyy muistaa, että haastateltavien puheet eivät ole tutkimuksen tuloksia sinällään, vaan vaativat lisäksi tutkijan analyysia ja tulkintaa. (Eskola & Suoranta 1998, 175-182.) Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 173) mukaan teemoittelussa analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineistosta nousevia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalle. Analyysista esiin nostetut teemat pohjautuvat tutkijan tulkintoihin haastateltavien puheesta.

Teemoittelin aineistoni tutkimuskysymyksen aiheiden mukaan. Tarkoitukseni oli kuvata kustakin aihealueesta yleisimpiä sodan ajan vanhusten elämään liittyviä piirteitä, joita esiintyi useimmissa haastatteluissa. Jotta kuva sodan ajan elämästä ei olisi ollut liian yksinkertaistettu ja virtaviivainen, päätin nostaa esiin myös poikkeavia ja kiinnostavia piirteitä eri teemoista. Pääasiassa aineistoa analysoidessani halusin tiivistää haastatteluissa esiin tulleet asiat selkeäksi kuvaksi, josta sodan ajan vanhusten ja ikääntyvien naisten elämä näyttäytyisi sellaisena kuin aineistossanikin. Lähestyn tutkimusongelmaani siis hyvin aineistolähtöisesti eli analyysin kautta muodostunut kuva pyrkii mahdollisimman hyvin vastaamaan aineistoni haastattelujen kuvaa sodan ajan elämästä sekä sen ajan vanhuksista ja ikääntyvistä naisista. Olen tutkimuksessani muuttanut henkilöiden ja paikkojen nimiä, että henkilöitä ei voitaisi tunnistaa aineistopätkien perusteella.

5. Tulosten esittelyä

5.1. Minkälaisia ikääntyvät naiset ja vanhukset olivat

5.1.1. Ulkonäkö

Hja: ”No miltä sun mielestä sodan aikana nää vanhukset ne naiset näytti? Onko ne saman näkösiä ku nykyään?”

Hva: ”Kyllä ne saman näkösiä, eisukaa ne siitä oo sen kummemmaksi muuttunu. Kyllä ne saman näköösiä oli.”

Hja: ”Minkälaisia hiuksia niillä oli? Oliko niillä hilkku pääs tai hiukset aina kiinni vai pitkiä hiuksia vai?”

Hva: ”Kyl niil oli pitkät hiukset ja niin niin patukat, nutturalla silloo. Ei silloo ne tuollaasia lyhkääsiä käytetty paljoo.”

Hja: ”Oliko yleensä hame päällä, ei varmaan housuja...”

Hva: ”Ei housuja ollukkaan, niillä oli hameet kaikilla. Nyt on vasta ruvettu pitämään housuja. Niillä oli hameet kaikki. Mul ei oo vieläkään pitkiä housuja.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 1/12)

Ikääntyvien naisten ja vanhusten ulkonäkö ei ollut oman isoäitini mukaan kovinkaan paljoa muuttunut sodan ajasta tähän päivään tultaessa. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että isoäitini saattaa nähdä tyypillisen nykyajan vanhuksen hyvin samanlaisena kuin hän itse on, eli hieman tukevana, pitkähiuksisena, toisinaan hilkakupäisenä sekä aina hametta käyttävänä naisena. Hän on itse melko perinteisen maalaismummon näköinen. Hän ei koskaan käytä meikkiä ja on muutenkin luonnollisen ja ikäisensä näköinen. Jos samaa asiaa kysyisi hyvin nykyaikaiselta ja nuorekkaalta vanhukselta, voisi hän nähdä suuremman eron sodan ajan ja nykyajan vanhusten ulkonäön välillä. Monissa haastatteluissa kerrottiin, että sodan aikana naisilla oli usein pitkät hiukset ja joskus puolipitkät, mutta aivan lyhyitä hiuksia ei sodan aikaan naisilla juurikaan ollut. Tyypillisiä kampauksia siihen aikaan olivat letit, nutturat ja kiharat. Myös permanentteja otettiin siihen aikaan. Permanenttien avulla naiset saivat hiuksensa näyttämään vähemmän rasvaisilta. Naiset pitivät lähes aina hametta päällä, myös maatöiden aikanakin. Naisilla housut olivat suuri harvinaisuus. Jos naiset halusivat käyttää housuja, esimerkiksi ulkotöiden aikana, he joutuivat usein lainaamaan miesten housuja. Naisille ei tainnut vielä sodan aikana olla naisille valmistettuja housuja.

5.1.2. Luonne

Sodan ajan ikääntyvien naisten ja vanhusten kuvataan usein olevan ahkeria ja kovia tekemään töitä. Heillä riitti sisukkuutta ja intoa ahertaa vaikeissakin oloissa. Vanhukset tekivät töitä niin paljon kuin jaksoivat ja pystyivät. Naisten täytyi oppia hallitsemaan myös miesten töitä. Arjen aherrus vaati joustavuutta ja taitoa. Sodan aikaan piti myös olla luova. Kallioniemi (1995, 220) kirjoittaa kirjassaan, kuinka ruuanlaitossa oli oltava taitava ja tarkka, kun niukat annokset oli saatava riittämään. Naisten kekseliäisyyden ansiosta niukkojen korttiannosten jatkeeksi saatiin riittävästi ruokaa. Haastattelujen mukaan naiset olivat myös pihä. Kaikki raaka-aineet täytyi käyttää tarkasti hyödyksi mahdollisimman moneen kertaan. Esimerkiksi vanhoja vaatteita ei heitetty pois, vaan niitä

korjailtiin ja niistä tehtiin uusia vaatteita tai matonkuteita. Sodan aikana ei ollut varaa tuhlailla. Vanhukset olivat luonteeltaan myös avuliaita ja sosiaalisia.

Hva: ”Joo, joo, kyllä se varmasti vaikutti siihen, ja niin kun mä aina ajattelen omaa paappaani ja mummaani, jotta kyllä ne on ollu sitte sosiaalisia ihmisiä. Mä oon älynny sen vasta, että kun suuri lapsilauma oli, niin kun tuosta valokuvasta näkyy, ja silti täällä oli tuola erstuvas sitte oli niin sanotut koturit, joilla ei ollu paikkaa, niin sielä on ollu koturit aina. Että se järjestettiin se tila. (*Joo, vastaanotettiin aina ja autettiin.*)” (haast. 57, synt. 1927, s. 13/14)

Ikääntyvät naiset ja myös nuoremmatkin huolehtivat perheestään ja suvustaan. Vanhukset auttoivat perheen äitiä tekemällä töitä ja hoitamalla perheen lapsia. Sodan aikana tehtiin lisäksi kotiin tilaa myös siirtolaisille. Kodit olivat täynnä ihmisiä, mutta silti tila saatiin riittämään. Töitä riitti kaikille, myös vanhuksille. Kaikki panostivat yhdessä arjen sujumiseen. Tietynlainen avoin ja yhteistyökykyinen persoonallisuus vaadittiin, että ihmiset tulivat toimeen keskenään ahtaissa tiloissa. Sodan aikaan vanhukset olivat myös uskonnollisia ja uskonto oli monelle hyvin tärkeä asia. Vanhemmat ihmiset kävivät seuroissa, kuuntelivat hartauksia radiosta sekä lauloivat virsiä mielellään. Kirkolla ja kristinuskolla oli suuri valta ihmisten elämään sodan aikana. Se vaikutti muun muassa avioliiton pyhyteen ja muiden suhdetyyppien paheksuntaa. Lapset kuului tehdä vasta avioitumisen jälkeen. (ks. Keurulainen 1998, 55, 56.)

Hja: ”Äsken oli puhetta, että seuroja oli aika paljon, niin kävikö pappi muuten yleensä, sanotaan nyt vaikkapa näitten siirtolaisten luona katsomassa, miten niillä oli vaikeaa?”

Hva: ”Joo, kyllä, ”x-paikkakunnassa” käy pappi, ja sitte järjestettiin aina seurat ja ne kauhiasti tykkäsivät siitä, sai olla oikeen sitte, sielä veisata ja niistähän oli osa sellaaasia hyviä laulajia ja tuota niin, osasivat virret ja kaikki, varsinki vanhimmat.” (haast. 65, synt. 1921, s. 6/14)

Hja: ”Mistä ne voimat löytyivät? Oliko tuota esimerkiksi teillä kodissa niin.. oliko tällasia yhteisiä hetkiä joissa esimerkiksi rukoiltiin tai veisattiin tai luettiin jotain...”

Hva: ”Kyllä kyllä... Kyllä isä ja äiti on rukoillu. Ja mamma, isoäiti. ”

Hja: ”Pojat tiesivät rintamalla että kotona muistetaan.”

Hva: ”Kyllä.” (haast. 62, synt. 1924, s. 8/18)

Vaikka sota-ajan elämä vaikutti kiireiseltä ja työntäyteiseltä, näytti silloin ihmisillä olevan enemmän arvot kohdallaan kuin nykyaikana. Perhe oli ihmisille kaikkein tärkein asia, ja suurin osa ajasta vietettiin perheen parissa. Oltiin onnellisia ja tyytyväisiä pienistäkin asioista ja osattiin arvostaa elämää.

Hja: ”Oliko sun mielestä sodan aikana vanhukset tyytyväisiä elämään?”

Hva: ”Se piti olla ku ei muunlaasta elämää ollu.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 7/12)

5.1.3. Terveys ja elinikä

Hja: ”Muistaksä oliko sodan aikana nää vanhukset oliko ne terveitä, vai kuinkas oliko sairauksia kuinka paljon vanhuksilla?”

Hva: ”Kyllä se oli siihen lajiin notta nykyään ollaan sairahempia ku ennen vanhaa. Silloin piti teherä, mäki kulujin töis tuola nii ”x-tehtaalla” nii, oli kunnalliskoti, siellä justiin siinä ”Myllymäen”, siinä oli maata palijo ja siinä oli kuule aivan toises toisisnansa kiinni kuule ne oli turnusmaalla kuules ne kaikki vaivaastaloon muorit kaikki ja ne vaarit. Ne oli vanhoja ja niiren piti olla siellä. Turnusta perkaamas ja ottamas. Mä ajoon siitä pyörällä ja kattoon notta voi kauhia, viimeisiäki päiviäkin olivat nii piti vaan teherä töitä. Ennen on pitäny olla nii töis. (Vaikka oli sairaitakin.) Nii-in. Sieltä ne oli niitä kunnal...kunnalliskodin hoidokkia.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 5/12)

Vanhusten sanottiin olevan sodan aikaan terveempiä kuin nykyään. Sodan aikaan ihmiset yleensäkin sairastivat vähemmän ja sairauksista toisaalta myös tiedettiin vähemmän. Sodan aikana kun vanhukset kuolivat, eivät ihmiset välttämättä tienneet kuolemaan johtaneita syitä. Saatettiin vain ajatella, että ihminen kuoli vanhuuteen. Nykyään ihmiset ovat enemmän kiinnostuneita ja tietoisia lääketieteestä ja erilaisista sairauksista. Siksi ehkä voi tuntua, että vanhusten ja yleensäkin ihmisten sairastavuus on lisääntynyt. Sodan aikana vanhukset olivat mukana arjessa ja työn teossa lähes kuolemaan saakka. Vanhus teki töitä omien voimiensa rajoissa, mutta joka tapauksessa vanhukset elivät lähellä arjen elämää. Ihmisten eliniän tiedetään nousseen huomattavasti sodan ajasta. Silloin ihmiset kuolivat paljon aikaisemmin kuin nykyään.

Hja: ”Muistakko yhtään kuinka vanhaksi yleensä ihmiset eli sodan aikana?”

Hva: ”Kuinkahan niin oikeen oli. Mum mielestä ne niinku nuoreempana kuoli. Ny ne elää niinku kauemmi. Niin minäki muistan ainaka niin.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 2/12)

Hja: ”Joo. Kuinkas vanha sun äiti sitte oli sodan aikana?”

Hva: ”Äitee ei ollu vielä kuuttakymmentäviittä täyttäny, notta se olis marraskuus, se syksyllä kuoli, ei vielä perunoita ollu otettu pois, nii se olis täyttäny marraskuus kuuskymmentäviisi, se on kuollu nii.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 1/12)

5.1.4. Suhtautuminen vanhuksiin

Hva: ”...tottakai sitä kunnioitti, ja silloonhan nyt oli vanhempien kunnioitus toista. Minäkin sanoin ”teiksi” äitiäni ja isääni, mä teitittelin äitiäni ja isääni, ja ihmettelin niitä leipätaikinoita, mitä äiti teki ja leipoi niitä, sotaväelle niitä neliskulmaisia leipiä ja, paljon piti naisen pystyä, kyllä todella paljon piti naisten silloin revetä.” (haast. 64, synt. 1927, s. 6/25)

Sota-aikana vanhempia ihmisiä kunnioitettiin enemmän kuin nykyään. Vanhuksen elämän historia ja kokemus koettiin rikkautena ja arvokkaana pääomana. Vanhukset olivat tärkeä osa perhettä ja kyläyhteisöä. Kaikki huolehtivat yhdessä kaikkien hyvinvoinnista. Pienissä kylissä ihmiset usein tunsivat lähes kaikki kyläläiset, joten ihmiset olivat läheisempiä ja keskinäistä avun antamista tapahtui lähes päivittäin. Sota-aika vielä lähensi entisestään kylän asukkaiden suhteita ja lisäsi toisista huolenpitämistä ja välittämistä.

Hva: ”Mentiin ”Salmen” kans, serkkuni kans, nii polkupyörällä. Me oltii vieny ”Luhtakylään” yks paketti yhdelle vanhalle ihmiselle. ”Anni-täti” pyysi et viedään sille jotaki ruokaa tietysti tai leipäpussi.” (haast. 110, s. ?, 33/37)

5.2. Ikääntyvät naiset, vanhukset ja perhe

5.2.1. Sodan ajan perhe

Sodan aikana perhe oli suurempi kuin nykyään. Perheeseen saattoi kuulua vanhemmat, lapset, isovanhemmat, joitain sukulaisia ja mahdollisesti myös työväkeä. (ks. Keurulainen 1998, 55, 56.) Perheeseen sisällytettiin siis lähes kaikki, jotka saattoivat asumaan saman katon alla. Sodan aikana myös siirtolaisista tuli osa perhettä. Sodan aikana oli myös melko yleistä, että perheessä saattoi olla

kasvattilapsi. Lapsi oli saattanut menettää isänsä sodassa, jolloin äiti ei ehkä pärjännyt enää lapsensa kanssa taloudellisesti eikä henkisesti, jolloin äiti joutui usein luovuttamaan lapsen johonkin perheeseen. Perhe muodostui monista sukupolvista ja saattoi olla hyvinkin eri muotoinen. Toki jo sodan aikana oli ydinperhetyyppejä perheitä, joihin kuuluivat vain vanhemmat ja lapset, mutta myös muita elämisen tapoja ja parisuhdetyppejä esiintyi.

Hja: ”Perheen koko: vanhemmat, iso-vanhemmat, sisarukset, sukulaiset. Perheessä oli mumma teidän mukana?!”

Hva: ”Mmm... (Ja sitten oli niin ku velikin?) Joo mun veli oli siihen asti kun sen piti mennä kans sotaan. (Sitten se nii tota isännän sisarentytär, sodan aikana?! [”Sanni”?].) Niin se oli täällä. Ja sitte... (haast. 38, synt. 1918, s. 1/8)

Hja: ”Ja sodan aikana sinä olit siellä kotona, jossa perhettä oli aika runsaasti, kaikesta vanhemmat. Kuinka paljon teitä oli kotona sodan aikana?”

Hva: ”Isä ja äiti, isoäiti, sitten oli nuorin veljeni ”Matti”, kymmenvuotias. ”Maija”, kaks vuotta mua nuorempi ja minä.” (haast. 62, synt. 1924, s. 1/18)

5.2.2. Miten ja missä vanhukset asuivat

Sodan aikana vanhukset asuivat yleensä omien lastensa kanssa samassa talossa, jossain perähuoneessa tai sitten heillä saattoi olla oma pieni talo lähellä muuta perhettä. Yleensä kuitenkin ainakin yksi perheen lapsista jäi perheineen asumaan lähelle vanhoja vanhempiaan ja huolehtimaan heistä. Lapset olivat sodan aikana vanhempien turva vanhuuden varalle. Vanhuksilla piti olla joku läheinen, joka huolehtii heistä, koska yhteiskunta ei vielä hoitanut sellaisia tehtäviä. (ks. Keurulainen 1998, 55, 56, 59-61.) Yleensä lapset asuivat perheessä siihen asti kunnes he avioituivat ja saivat lapsia. Sitten he muuttuvat omaan taloonsa. Sodan aikana tapahtui kuitenkin myös sellaista, että nuoret naiset lapsineen saattoivat palata asumaan sodan ajaksi omien vanhempiensa luokse. Miehen ollessa rintamalla naisella oli usein turvaton olo asua yksin, sekä myös lasten hoitamisessa tarvittiin apua. Ihmiset saivat turvaa toisistaan, kun he asuivat lähekkäin.

Hja: ”Mitenkäs yleensä nää vanhukset, asuko ne samas talos niinku nuorempi väki ettei niinku erikseen vai...?”

Hva: ”Kyl...siloo...siloo oli sellaanen aika ni ku oli vanhat ei niitä mihinkää viety. Kun ne tuli vanhaksi nii niille annettiin oma huones sieltä samasta johona ne enne nuorenaki asui.”
(haast. mumma, synt. 1920, s. 2/12)

Hja: ”Ja isovanhemmat asuivat siellä myöskin..taikka...isoäiti teidän kanssa?”

Hva: ”Joo...Niin eikun hänellä oli oma talo.”

Hja: ”Oma talo.. Mutta lähellä?”

Hva: ”Joo, lähellä, lähellä. Joka päivä käytiin.” (haast. 63, synt. 1918, s. 1/15)

Hva: ”Mutta minä olin hyvin paljon äitin tykönä sitte ja sitten sen isäpuolen tykönä ”x-paikassa” ku se oli hirveän vaikea olla niiden kahden sairaan kanssa yksin sielä mettämökis kun sieltä oli sitten kauppaan pitkä ja *(niin että oli pitkä matka)*, niin, oli neljä kilometriä oli kauppaan sillon....” (haast. 61, synt. 1915, s. 3/16)

Yksin asuvat vanhukset olivat sodan aikana harvinaisia, mutta niistäkin puhuttiin haastatteluissa. Vanhus saattoi asua kaukana muusta suvustaan ilman päivittäistä huolenpitoa ja seuraa. Usein kuitenkin kyläläiset auttoivat yksinäisiä vanhuksia käyden kylässä ja vieden ruokaa.

Hva: ”Ja sitte yks nuori rouva asu tua tuua ratan takana aivan ihmeellisessä talossa. Siinä piti liukas keli oli vielä joulun aikoihin. Mää vein sen paketin sinne. Se oli (epäselvää) niin huonossa kunnossa, ettei päässy (epäselvää) ja tota mun oli määrä viedä se paketti sinne ja minä aattelin sillon et voi et kyllä kunnalliskoti olis tarpeen, että tollaset vanhat ihmiset pääsis sinne. Nii eikös vaa sitte rakennettiinki tää. *(Ajatella)* Et se sinne meni sit kyllä. Ajatella et monta ihmistä siä kylmissä huoneissa. *(Joo niin ku ennen)* Eikä aina ymmärtäny sit, eikä omaiset ymmärtäny lämmittää sitä eikä ikinä päässy ku oli työssä.”

Hja: ”Ei nii. No miten, tähän puutunkin, kuinka vanhukset sodan aikana, niin jos ei ollu perheessä niin sai elää sitten yksikseen jossain?”

Hva: ”Yksiksee nii ja sitte omaiset hoiti ne.” (haast. 92, synt. 1908, s. 18/24)

Vähitellen vanhainkodit yleistyivät Suomessa. Ne olivat aluksi suunnattu juuri näille yksin asuville ja huonokuntoisille vanhuksille. Vanhainkoti tarjosi yksinäisille vanhuksille kunnon puhtaan asuinsijan, seuraa sekä huolenpitoa. Monille vanhuksille muuttaminen vanhainkotiin oli kuitenkin suuri järkytys. Vanhus oli tottunut pärjäämään yksin ja elämään omissa oloissaan. Vanhainkotiin muuttaminen saattoi tuntua vapauden ja omanarvon menettämisen tunteina.

Hva: ”Vanhainkoti rakennettiin. Sitte me mentii tervetuliais kahville kahvituksee sinne. Meidän piti pitää puheita siellä ja, ja mä nolistuin. ”Taina Ritala” piti puheen sitten juu. Nii kuulkaa se oli meille ku juhlaa ku me käytii siä ja nähti, et ne vanhukset oli siäl.”

Hja: ”Saaneet oman kodin.”

Hva: ”Juu. Mutta sellainen tyyli niillä vanhuksilla oli, että ne voinu puhuu mittään.”

Hja: ”Minkähän takia?”

Hva: ”Em mää. Me ei ymmärretty sitä. Me koitettii jutella niihin, mut ei ne sanonu tyylii et ne tyytyväisiä ois ollu enempi ku vihamielisiä. Se oli niille nii järkytys vissii.”

Hja: ”Et ne pääsi puhtaisii, uusii, lämpimii tiloihin.”

Hva: ”Joo. Ne oli siel isos ruokalas, joka vielä nytki on siel ni siel ne istu sit ja me koitettii keskustella, ni ei niistä saanu mitää selvää.” (haast. 92, synt. 1908, s. 19/24)

5.2.3. Sukulaiset

Suku ja perhe olivat yhtä. Sodan aikana samaan sukuun kuuluvat asuivat usein lähellä toisiaan. Kylät muodostuivat tietyistä suvuista. Sukulaisten kanssakäyminen oli läheistä ja sukulaiset huolehtivat yhdessä suvun lapsista ja vanhuksista. Työt tehtiin yhdessä toisiaan auttaen. Suvut olivat usein suuria, koska lasten syntyvyysluvut olivat korkeita siihen aikaan. Monissa perheissä oli kymmeniä lapsia.

Hja: ”Kuinkas sitte, oliko yleensä, asuko suku lähellä, että nähtini usein?”

Hva: ”Joo, kyllä ne aika lähellä, ei ne kaukana, kaukana ollu toisinsansa. Hoiti niinku sitä vanhaa mummaa. Sitte ja tehtiin ne paperit sitte niinku nuoremmille notta se jäi notta niinku vaan niinku syytingille se vanha mumma.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 3/12)

Hja: ”Jos palataan vielä vähän aikasempaan aikaan niin..tämä minkälaista se ihmisten kanssakäyminen oli ennen sotaa, sodan aikana ja sodan jälkeen, oliko siinä muutoksia?”

Hva: ”Kun sedät ja tädit oli aivan siinä ympäristös, niin mehän nyt niin sitten paljon kuljettii ja oltiin toisissaan ja sitten tämä yhteys kun sedän perhe oli...isän suku niin lähellä ja sitten tädin.” (haast. 62, synt. 1924, s. 3/18)

5.2.4. Siirtolaiset

Hva: ”Sen täytyy sanoa, että kaikki oli, kyläyhteisö oli niinku yhtä. Kaikki tehtiin ja suunniteltiin yhdessä ja sitten mun isäni oli kyläpäällikkönä, ja Karjalan siirtoväki tuli silloin joulukuun kuudes päivä sinne meidän kylälle, niin isä oli näissä asioissa sitten aina auttamas ja huoltamas. Meillä oli iso talokoti, ja meillä oli kaksi perhettä sitten siirtolaisia, ja isoäiti tuli sitten sinne, sanotaan ny tuvan puolelle sitten asumaan ja hänelle annettiin sitten se nukkumapaikka, taikka lepopaikka ja ne saivat sitte ne huoneet sieltä sitten, että talo oli täynnä väkeä. Siihen aikaan oli vielä ne, sanotaan pohojalaasittain, ylisänkyrarit, niin joka sänky oli täynnä väkiä.”

Hja: ”Niin nämä vanhusten asuinpaikat annettiin sitten siirtoväelle?”

Hva: ”Joo, kyllä.” (haast. 62, synt. 1924, s. 2/18)

Vanhukset joutuivat usein siirtymään kodissaan toiseen paikkaan nukkumaan, kun siirtolaisia tuli samaan taloon asumaan. Vanhukset joutuivat joustamaan ja asettumaan pienempiin tiloihin siirtolaisten tieltä. Siirtolaisia tuli taloon usein suuren perheen verran, johon kuului vanhuksia, lapsia ja vanhemmat. Usein myös siirtolaisten lehmät muuttivat siirtolaisten mukana, joten myös talon omat lehmät joutuivat joustamaan reviiristään.

Melko monissa haastatteluissa kerrottiin siitä, kuinka vaikeata perheen äidin oli tehdä sellaista ruokaa, joka kelpasi myös siirtolaismummoille. Ruokakulttuuri Karjalassa oli sen verran erilainen, että perheessä syntyi helposti riitaa ruuan vuoksi. Siirtolaisvanhukset olivat tottuneet syömään erilaista ruokaa kuin mitä he nyt uudessa talossa saivat. Siirtolaiset ja talon väki joutuivat sopeutumaan moniin uusiin asioihin sodan aikana.

Hva: ”...niille tuli joskus sä... suunkopua ja äiti sanoi että kun mikään ei tuntunut maistuvan näille siirtolaisille ni hän meni navettaan ja itki lehmän kylkeä vasten niin kun ajan ahtautta, mutta kun tupaan tuli niin itkusta ei kukaan tiennyt mitään.”

Hja: ”Eli ruoka tottumukset oli erilaiset ja siinä oli vanhoista ihmisistä kysymys ja eri perheistä olevista, joilla oli hyvin erilaiset tavat jo sitten siellä kotonakin.” (haast. 54, synt. 1932, s. 12/13)

5.3. Vanhusten hoitaminen

Sodan aikaan oli tyypillistä, että perhe hoiti vanhuksia kotona. Yleensä se oli perheen äiti, joka vastasi isovanhempien hoitamisesta. Vanhukset hoidettiin kotona heidän kuolemaan saakka, jos he eivät olleet vakavasti sairaita ja jos vain perheen äiti jaksoi heitä hoitaa. Vanheneminen ja kuolema olivat siis hyvin läsnä perheen arjessa ja luonnollisia asioita. Perhe oli jäsenilleen uskollinen ja tarjosi hoivaa ja huolenpitoa. Vanhus sai viettää elämänsä mahdollisimman pitkään omassa kodissaan ja oman perheen parissa.

Hja: ”Mites sitten tuo vanhusten hoito sillon oli, kun tässäkin oli sitten niitä vanhuksia, niin miten ne hoidettiin?”

Hva: ”No tuota, kyllä siellä ”Metsosessa” ainaki siinä, kun se asuu siinä kamaris ja talonväki tuvas, sielä ei muita huoneita ollu, niin kyllä ne, ne sen siinä hoitivat ja kotia sen mun mielestäni kuoli ja sitte, samoon tuola toisella, tai ei ny(?), ne vanhukset kuollu sodan aikana, jäläkiin ne on kuollu. Kyllä ne kans kotona vain hoidettiin ja kotona kuoli.” (haast. 66, synt. 1911, s. 14/19)

Hva: ”Nii ku ”Juhan” äiteekin oli meillä. Se oli vanha ja se oli meillä. Nii, minä pes, käytin sen saunas ja pesin sen verhot ja hain sille uuret sukat ja kaikki sellaiset, ku ei itte enää pystyny. Ja sitte ku se oli, ku se tuli huanoksi, nii sitte se vietihi tuonne sairaalan hoitohon ja me käymme kattomas sitte tuota ni siä. /.../ Mä menin sitte kuule sinne, se oli maanantai päivä, ei se eläny muuta ku se maana...maanantai päivän. Mää tyynyllä sen nojas, panin sen sit istumahan ja istutin sitä. Ja se sanoo mulle se mumma notta kyllä hän on sua kuule orottanu. Se oli kumma kuule, se oli nii kiintyny siihe muhu. Ku mää sen pesin ja hoirin ja pujetin ja tälläsin ja saunas käytihi. Ja sitte ku tuli nii huonoksi nii sitte se vasta viätihi...viätihi sitte tuonne sairaalaa kunnaliskodin sairaalaan. Ja mua vaan oli kaivannu.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 8/12)

Huonossa kunnossa olevien ja paljon apua tarvitsevien vanhusten hoitaminen oli raskasta ja vei paljon perheen äidin aikaa. Vanhusten hoitaminen oli kuitenkin naisen velvollisuus. Kenellekään ei tullut mieleenkään hylätä omia vanhempiaan ja olla auttamatta heitä. Parhaimmillaan vanhusten hoitaminen oli myös todella antoisaa. Vanhukset olivat kiitollisia saamastaan hoidosta ja uskalsivat myös osoittaa sen. Myös hoitajalle vanhusten auttaminen antoi paljon, kun sai nähdä toimintansa

tuloksia ja vanhuksen tyytyväisenä. Hoitaminen lähensi vanhusta ja hoitajaa. Suhteen piti olla hyvä ja toimiva, että vanhus pystyi luottamaan hoitajaansa. Sodan aikana myös lapset osallistuivat vanhusten hoitamiseen. Äiti oli usein kiireinen omien töittensä parissa, joten lapsen täytyi olla äidin apuna arjen toiminnoissa. Lapset hoitivat monia tehtäviä kotonaan, muun muassa juuri vanhusten hoitamista, koska heidän ei tarvinnut sodan aikana käydä koulussa.

Hja: ”*Minkälaista vastuun kantamista tuli silloin lapselle? Tuliko asioita joista piti kantaa vastuuta?*”

Hva: ”Kyllä. Esimerkiksi just niin ku meilläkin oli nämä vanhukset, nämä isän äiti ja isä, niin minä muista, että kun äitille työt lisäänty valtavasti niitten siirtolaisten takia, niitä oli täs ruokittavana niin sitten piti yrittää hoivata niitä vanhuksia tuolla erstuvas ja laittaa kenkiä jalkaan ja kaikkea sellasta yrittää tehdä siellä, ni mitä pystyy ja vierä ruokaa niille ja kaikkea jota ei ollut aikaisemmin tarvinnut tehdä, kun oli koulu.” (haast. 57, synt. 1927, s. 2/14)

Jos vanhus oli hyvin huonokuntoinen ja sairas, hänet vietiin sairaalaan hoidettavaksi. Sodan aikaan ei perheillä ollut moniakaan lääkkeitä vanhusten vaivoihin, koska lääkkeet olivat sodan aikana vielä melko harvinaisia, joten oli parempi viedä vanhus kunnon hoitoon sairaalaan.

Hja: ”*Jos vanhus oli huonokuntoinenki nii hoidettiin ne kotona?*”

Hva: ”Kyllä sitte, ei, kyllä se vietiin sitte kun oli huono nii että nii vietiin sairaalaan. Kyllä se sairaalaan sitte vietiin. Piti mennä lääkärin hoitoon.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 5/12)

Hva: ”Ne vietihi, ku ei eläkettä kerra ni ja ku tuli nii huonoksi ni nehä vietihi tuonne kunnalliskotihi sitte. Siellä annettiin jotaki ressurua. Ei se häävistä oo ollu. Meijeripiimä ja mitä helevetin ressurua syötettiin. Kyllä nyt on paremmat olot vanhuksilla.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 10/12)

5.4. Perinteiden ja tapojen siirtyminen

Äidit ja isoäidit opettivat lapsilleen jo varhaisessa vaiheessa naisille kuuluvia tehtäviä. Lapset opetettiin kutomaan, keittämään ruokaa, leipomaan, hoitamaan pienempiä lapsia, pesemään pyykkiä ja hoitamaan muitakin maalaistalon töitä. Tällä tavalla vanhan sukupolven taidot siirtyivät nuoremmilla, jolloin hyvät tiedot ja taidot eivät menneet hukkaan. Lapset osasivat jo nuorena monia

töitä, jolloin heistä oli paljon hyötyä arjen touhuissa. Kouluja käytiin siihen aikoihin vain muutaman vuoden verran ja sodan aikana ei ollenkaan, joten perheellä oli suuri vastuu lasten kasvattamisesta ja opettamisesta. Isoäidit opettivat lapsia mielellään, koska heillä oli ehkä enemmän aikaa siihen kuin perheen äidillä. Lapset myös oppivat muiden työntekoa seuraamalla ja perässä tehden.

Hva: ”Hansikkaita ei joo ja sitte se oli isoäiti mulle opetti että mä osasin kantapään sillon jo tehdä viis vuotiaana. Isoäiti opetti mulle kaikki sellaiset asiat.”(haast.26, synt. 1932, s. 4/23)

Hja: ”Tehtiin makkarointa?”

Hva: ”Tehtiin makkarointa, joo, voi että, ja seki piti, seki taito piti niin varahin sitten opetella, ku äiti sen opetti, kuinka se teherään se makkara ja, paistettiin. Ja se oli hyvää.”

Hja: ”Opetettiin tyttärille taidot.”

Hva: ”Kyllä, kyllä opetettiin. Ja leipomiset ja kaikki.” (haast. 62, synt. 1924, s. 16/18)

Taitojen ja tietojen lisäksi lapset saivat usein kotoaan erilaisia hyödyllisiä tavaroita mukaansa, kun he muuttivat asumaan omilleen. Perhe auttoi lapsensa oman elämän alulle. Kaikissa perheissä ei kuitenkaan ollut näin. Isoäitinikin kertoi, kuinka hänen on pitänyt kaikki hankkia itse, hän ei saanut mitään kotoaan. Perheissä oli usein sodan aikana monia lapsia, joten perheellä ei aina yksinkertaisesti ollut varaa antaa jokaiselle lapselle jotakin perinnöksi mukaan.

Hva: ”No kyllä nii, mutta se on ollut hevonen ja, ja kun mä oon saanut kärkyt ja kaikki kotoo niin ne on ollut valmiina ne on ollut valmiina mua varten. Minä on ollu pienviljelijä. *(Todella upeaa ja täytyy sanoa että sinun kotis on ollut hyvä koti joka on valmistanut..)* Täytyy sanoa. *(... sillä tavalla kaiken.)* Niin ja tämä jos tällänen on tämä on niin ku sillon ku minä oon lähteny, kuinka tämä on ollut naapurien, nii saman ikästen sellanen suuri mun lähtöni tänne, niin mitä ne on antanut mulle lahjaksi. Aatella lapion, talikon, moukarin ja vielä rautakangen, niin on annettu mulle läksiäisissä, kun minä lähden tänne.” (haast. 55, synt. 1911, s. 8/28)

Haastatteluissa myös kerrottiin vanhusten hauskoista tavoista ja oudoista sanoista, joita he käyttivät. Vanhuksilla saattoi olla omia erilaisia tapoja toimia joissakin tilanteissa, mitä heidän lapset ja lapsenlapset sitten hieman kummeksuivat.

Hva: ”Joo, ja sitte isoäiti laittoi aina vielä suolaakin siihen, siihen kahviin ja minä en aina oikeen siitä tykänny.”

Hja: ”*Se on se vanha tapa.*”

Hva: ”Niin, vanha tapa.” (haast. 62, synt. 1924, s. 15/18)

5.5. Ikääntyvät naiset, vanhukset ja työ

5.5.1. Erilaisia työtehtäviä

Ikääntyvät naiset tekivät monia töitä kotonaan. He muun muassa valmistsivat ruokaa, leipoivat, tekivät paljon käsitöitä, kuten kutomista, kehräämistä ja ompelemista, hoitivat lapsia, tekivät saippuaa ja pesivät pyykkiä, auttoivat äitejä synnytyksissä, pitivät huolta perheen taloudesta, hoitivat ostosten tekemisen, viljelivät ja hoitivat karjaa. Naiset olivat monitaitureita. Heiltä sujuivat niin perinteiset naisten työt kuin tavallisesti miehille kuuluvat työtkin. Isoäidit ja vanhukset auttoivat nuorempia äitejä perheen töissä. Hyvin usein vanhukset hoitivat perheen lapsia, kun perheen äiti hoiti maatöitä tai oli muilla asioillaan. Vanhukset tekivät pääasiassa ihan samoja tehtäviä kuin nuoremmatkin naiset. Vanhat ja huonokuntoiset vanhukset keskittyivät lähinnä sisätöihin nuorten naisten hoitaessa työt navetassa ja pelloilla.

Hja: ”*Tässä tos äsken puhuit et sä hoidit teidän perheen muita lapsia, mitäs sun äiti sitte sillä välin teki?*”

Hva: ”Äitee oli töis, ku ruista leikkas ja soli, ku piti olla, ku käsin piti ne teherä, ei silloin koneita ollu. ”Hirvoses” oli pitkiä peltoja, ruispeltoja, äitehän oli leikkaamas...sitte tota nii lehemä sitee oli nii meleke joka paikas vaikkei ollu palijo maatakaan niin lehemä. Ja maitoa itte teherä, ei sitä mistään hajettu. ”Hirvoseski” oli, pantihin meijerihin...” (haast. mumma, synt. 1920, s. 3/12)

Hja: ”*Vieläkö silloin nämä isovanhemmat, tai siis anoppi ja appi...*”

Hva: ”Vielä, elivät vielä neki silloin ja...”

Hja: ”*No osallistuitteko te täällä, teillä oli pienet lapset, niin navettatöihin?*”

Hva: ”Kyllä, oli sielläki, olin sielläki, ja...”

Hja: ”*Kuka lasten kanssa oli?*”

Hva: ”No mamma kattoo silloin lapsia...” (haast. 67, synt. 1918, s. 3/18)

Hja: ”Mites ne synnytykset, oliko ne kotisynnytyksiä?”

Hva: ”Oli ne, oli ne koti.”

Hja: ”Oliko täällä kätilö vai?”

Hva: ”Ei oo ollu kätilöä muuta kun ”Ernon” aikana. ”Erno” on vanhin, joo, sitte taasen tuo isoäiti sitte vain oli.” (haast. 66, synt. 1911, s. 13/19)

Vaikka mies oli ennen perheen pää, vastasi nainen kuitenkin perheen taloudesta. Nainen varmisti, että perheen varat riittivät ruokaan, ja että kaikilla perheenjäsenillä oli vaatteet päällä ja hyvä olla. Nainen huolehti perheen säännöstelystä ja korttiannoksista. Nainen vastasi myös perheen jäsenten tarpeista ja huolenpidosta, kun taas miehen tehtäviä oli jakaa työt perheen kesken ja hankkia leipää pöytään. Työt sujuivat, kun kaikki tiesivät oman työalueensa.

Hva: ”Ainakin mun kotonani oli, äidin hoidossa oli navetta, eikä se kysynyt, äiti ei kysynyt isältä mitä siellä tehrään, mikä lehmä myydään ja, ja mikä pannaan teuraaksi ja mikä myydään muuten, ja tuota, eikä se kysynyt, mihinkä rahat pannaan taikka meidän, meidän rahasysteemi oli sellaanen, että meillä oli yhteinen kukkaro.” (haast. 64, synt. 1927, s. 22/25)

Muutamassa haastattelussa mainittiin vanhusten toimineen kansanparantajina. Heillä sanottiin olevan kyky auttaa sairaita ja hoitaa ihmisiä. Vanhus oli kylän yhteinen noita, parantaja, jolla uskottiin olevan yliluonnollisia taitoja. Vanhat kansanparantajat myös auttoivat kylän sairaita elämiä. Osa haastateltavista uskoi kansanparantajien kykyihin ja osa taas ei. Tyypillistä kuitenkin oli, että kansanparantaja oli vanha nainen.

Hja: ”No, olikos täällä semmosia kansanparantajia? Luunkorjaajia ja muuta semmosta?”

Hva: ”Kyllä täs, ollu täs ”Mustosen”, ”Mustonen” on tuas, aivan naapuri niin, ”Mustonenhan” muuttikin asemalle sitten, niin tuota, siinä oli tuota niin, ensin oli vanha mumma, joka, joka oli sen ”Mustosen” isän äiti, niin tuota, se oli ensin, mutta se oli vanha ja se kuoliki sitten ja, sitte oli sen ”Mustosen” emäntä tosiaan, niin se rupes sitte.”

Hja: ”Eli, sormin tunnusteli ja sitten painoi paikalleen.”

Hva: ”Niin, joo, joo.”

Hja: ”Sellasta, no tuntuiko, että hän sai avun.”

Hva: ”Kyllä se ainaki mulle, kyllä se on mua hiaronukki ja tosiaan, korjannu vähän, niin kyllä se on saanu.” (haast. 66, synt. 1911, s. 13/19)

5.5.2. Vanhemmat miehet apuna

Naiset eivät suinkaan olleet yksin kotirintamalla. Vanhemmat miehet ja nuoret pojat jäivät heidän avukseen hoitamaan miesten töitä. Joka talossa näitä työkykyisiä miehiä ei kuitenkaan ollut. Kylässä oli tapana, että kotirintamalle jääneet miehet auttoivat muitakin kyläläisiä työn teossa. He kiertelivät paikasta toiseen tekemässä maanviljelys-, metsä- sekä rakennustöitä. Myös siirtolaismiehet ja sotavangit osallistuivat tilojen töihin. Ahkerin ja työkykyisin miesten luokka oli kuitenkin poissa rintamalla, joten myös naisten piti osallistua miesten töihin. Vanhat miehet tekivät töitä parhaan kykynsä ja kuntonsa mukaan.

Hva: "...isän ei tarvinnu sotaan, isä oli 1893 syntynyt ja, eikä hänen tarvinnu sotaan, ja veljet oli vielä niin nuoria, että meitä ei talvisodassa ollut ketään, paitsi kyllä isä oli kotirintamalla jollakin tavalla ilmavalvonnassa ja sen sellaisessa." (haast. 64, synt. 1927, s. 1/25)

Hja: *"Mistä te saitte työvoimaa?"*

Hva: "No siitä naapurikylästä saatiin aina sitten sellaista väkiä, vanhempaa, jotka eivät pystyneet sotaan lähtemään, mutta, ja sitten sitä nuorempaa." (haast. 62, synt. 1924, s. 1/18)

Hja: *"No mites puitten saanti sitten lämmitykseen, niin jos miehiä ei ollu niin miten niitä puita saatiin?"*

Hva: "No kyllä täällä oli, täällä oli pappa vielä sellaaes, jonkinlaases kunnos, notta se sai hommattua sentäs puita."

Hja: *"Siitä ei ollu huolta."*

Hva: "Niin, niin ei siitä, kyllä meillä puita oli." (haast. 67, synt. 1918, s. 10/18)

6. Yhteenveto ja katsaus muutokseen

Vanhuus nykyään

Nykyään valtaosa ikääntyneistä tulee toimeen kohtuullisen hyvin, kokee terveytensä suhteellisen hyväksi ja on tyytyväisiä asumismuotoonsa. Suuri osa vanhuksista asuu omassa kodissaan, ja laitoksissa asuu vain pieni määrä ikääntyneitä. Vuonna 1995 vanhuksista (yli 65-vuotiaat) noin 23 200 asui vanhainkodeissa ja 15 000 pitkäaikaisspotilaina terveyskeskuksissa. Suuri osa vanhuksista on naisia johtuen heidän pitemmästä eliniästään. Tästä johtuen leskeys ja yksinasuminenkin ovat lisääntyneet ajan mittaan. Iäkkäillä on usein runsaasti erilaisia sosiaalisia verkostoja sukulaisiin, naapureihin ja harrastustovereihin. Mutta on myös vanhuksia, jotka tuntevat yksinäisyyttä, toimeentulo- ja terveysongelmia, kaltoinkohtelua sekä ongelmia perheen kanssa. Jyrki Jyrkämä (1995) vertaili tutkimuksessaan neljää suomalaista paikkakuntaa ja huomasi, kuinka vanheneminen näyttää varsin erilaiselta erilaisessa sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Vanhuutta oli kärjistään kahdenlaista. Oli uutta aktiivista eläkeläisyyttä ja perinteisempää kissa ja kiikkustuoli tyyppistä vanhuutta. (Jyrkämä 1998, 145, 146.)

Suomi vanhenee koko ajan ja tämä aiheuttaa muutoksia yhteiskuntaan. Toisaalta vanheneminen nähdään uhkana, eläkepommina, jolloin yhteiskunnan kyky hoitaa iäkkäitä kansalaisia huononee. Silloin vanhukset nähdään taloudellisena ja sosiaalipoliittisena rasitteena. Toisaalta taas vanhuus nähdään vapaana ja aktiivisena elämänvaiheena työelämän jälkeen, jolloin on enemmän aikaa itselle ja lähimmäisille. Hyvin toimeentulevat, terveet ja nuorekkaat eläkeläiset ovat muun muassa suuri kuluttajaryhmä tulevaisuudessa. (Jyrkämä 1998, 142, 146.)

Raunion (2000, 97) mukaan väestön vanheneminen aiheuttaa muutoksia vanhusten parissa tehtävään sosiaalityöhön. Ala-Nikkolan (1997) mukaan vanhusten huollossa siirrytään yhä enemmän laitoshuollosta avohuoltoon. Yritykset ja järjestöt lisäävät vanhuspalvelujen tuottamista julkisten palvelujen ja omaisten hoidon rinnalle. Sosiaalityöntekijän tavoitteeksi tulee osata ohjata asiakasvanhus oikeiden palvelujen pariin ja tukea vanhuksen selviämistä kotona erilaisten palvelujen avulla. (Raunio 2000, 97, 98.)

Vanhukset turvautuvat usein julkisiin palveluihin. Vanhemmissa ikäryhmissä sisarusten, aikuisten lasten ja muiden omaisten merkitys auttajina lisääntyy. Yleensä taloudellista apua ja suuria

palveluja pyydetään lähiomaisilta ja pieniä palveluksia voidaan pyytää naapureilta. Ystäviltä saadaan seuraa ja hyviä neuvoja. Sukulaisten lähellä asuminen helpottaa avun saantia. Vuonna 1992 perustoimissa apua tarvitsevia vanhuksia asui kotonaan 24 500 ja päivittäistä apua tarvitsevia 62 800. Pysyvässä laitoshoidossa oli 65 vuotta täyttäneistä vanhuksista noin 40 500. Päivittäistä apua tarvitsevista vain noin 40 prosenttia oli saanut sosiaalipalveluja, josta voidaan päätellä, että epävirallinen auttaminen on nykyäänkin todella yleistä. Vanhukset haluavat useimmin apua ja hoivaa viralliselta sosiaali- ja terveydenhuollolta, mutta perhe ja suku koettiin lähes yhtä mieluisina auttajina. (Sihvo 1996, 165-176.)

Myös perhe on muuttunut ajan kuluessa. Suomi alkoi teollistua voimakkaasti 1940-luvun loppupuolella, mikä heijastui myös perheeseen. Työpaikat sijaitsivat usein perheen ulkopuolella. Monen sukupolven perheet hajosivat työn perässä muuttamisen seurauksena. Naiset osallistuivat myös työntekoon ja saavuttivat itsenäisemmän aseman. Perhe koko pieneni ja ydinperheestä tuli yleinen perheen malli. Yhteiskunnan vaurastuessa ja hyvinvoinnin kasvaessa yhteiskunta alkoi huolehtia perheelle kuuluvista tehtävistä, kuten lastenhoidosta ja vanhusten huollosta. Vanhusten toimeentulo ja asuminen turvattiin eläkkeillä, kotipalvelulla sekä rakentamalla vanhainkoteja ja palvelutaloja, joten he olivat vähemmän riippuvaisia lapsistaan ja suvustaan. Teollistumisen myötä omavaraistaloudesta luovuttiin ja siirryttiin palveluyhteiskuntaan. Kirkon asema ja merkitys perheen elämässä väheni. Suku hajaantui pitkin Suomea työn perässä muutettaessa. (Keurulainen 1998, 56, 57, 61-63.)

Yhteenvetoa

Tutkimukseni tarkoituksena ei ollut tasapäistää sodan ajan vanhuksia tietyn tyyppiseksi joukoksi, vaan luoda jonkinlainen yleinen kuva sodan ajan vanhuksista. Yhdenlaista tyypillistä suomalaista vanhuutta ei ole. Vanhuksia on Suomessa sen verran paljon, että heitä on vaikea tyypitellä yhdeksi luokaksi. Jo asuinpaikkakunta vaikuttaa suuresti siihen millaisia vanhuksia sillä alueella asustaa. Tutkimukseni koski lähinnä vain Etelä-Pohjanmaalla sodan aikana eläneitä ikääntyviä naisia ja vanhuksia, joten kuva vanhenevista naisista muualla Suomessa saattaisi olla hieman erilainen. Kuvaan tässä maaseudulla eläneitä vanhenevia naisia enkä tiedä miten paljon kaupungilla sodan aikana eläneet ikääntyvät naiset ja vanhukset erosivat tästä joukosta. Toisaalta sodan aikana Suomi oli vielä maatalouden varassa pyörivä maa, jossa suurin osa ihmisistä asui vielä maaseudulla, joten

muodostamani kuva voi ollakin melko kattava kuvaus vanhenevista naisista sen ajan yhteiskunnassa.

Suurimpia eroja nykyajan ja sodan ajan vanhuksien elämässä ovat vanhusten oman ajan lisääntyminen, eliniän pidentyminen, nuorekkuus, yksinasuminen sekä pärjääminen taloudellisesti itsenäisesti. Vanhusten ei tarvitse enää nykyään asua muun suvun lähellä, koska eläkkeen ja muiden tukien avulla vanhukset pärjäävät yksinkin. Tämän vuoksi vanhusten yksinasuminen on lisääntynyt. Myös suvun hajoaminen työn perässä on johtanut vanhusten yksinasumiseen. Vanhusten elinikä on myös pidentynyt sodan ajasta. Siihen ovat vaikuttaneet paremmat elinolot, terveydenhuollon kehittyminen sekä hyvinvointivaltion palvelut.

Sodan aikaan vanhusten täytyi tehdä töitä lähes kuolemaan asti. Nykyään ihmiset saavat tehdä eläkkeelle päästyään ihan mitä he haluavat. Vanhuksilla on nykyään enemmän aikaa itselleen ja omille harrastuksilleen. Myös aika perheen ja ystävien parissa lisääntyy vanhuusiässä. Nykyään vanhukset ovatkin hyvin aktiivisia ja nuorekkaita. He harrastavat ja matkusteleval paljon ja heillä on paljon sosiaalisia suhteita. Nyky-yhteiskunnan nuorekkuuden ihannoiti on vaikuttanut myös vanhuksiin tarpeena peitellä vanhuuden merkkejä. Vanhat ihmiset yrittävät näyttää nuoremmilta kuin he ovatkaan. Vanhusten arvostaminen ei ehkä ole nykyään yhtä korkealla kuin sota-aikana. Se näkyy muun muassa vanhempien ihmisten työelämästä pois potkimisena heidän ollessa vielä alle eläkeikäisiä. Työelämässä vanhusten tietoja ja taitoja ei osata arvostaa oikealla tavalla.

Molemmista sekä nykyajan että sodan ajan vanhuudesta voidaan löytää hyviä puolia. Nykyään vanhuksilla on enemmän aikaa ja rahaa elämästä varten. Vanhuus on aikaa, jolloin voi toteuttaa haaveitaan ja elää juuri niin kuin haluaa. Ennen taas perhe ja suku olivat lähempänä, jolloin perheenjäsenten välit olivat läheisempiä ja elämä ehkä rikkaampaa sosiaalisesti. Vanhukset pystyivät ennen asumaan pitkään oman perheen parissa, ehkä jopa kuolemaan asti. Vanhukset saivat turvaa ja huolenpitoa omilta sukulaisiltaan. Monissa haastatteluissa tuli ilmi, että nykyinen elämä nähtiin helpompana kuin sodan aikainen.

”Kyllä niillä paremmat olot on nykyään. Jos ne johonakin on omis oloohnansa ni ne saa kuule eläkkehen. Ne saa hakia ja pankkikirja ja kaikki niille. Niil on paremmat erut ny ku enne vanahaa. Enne vanahaa ei saanu mitää. Ja sen takia niiren piti ollaki kotona sitte niiren vanhojen siinä samas perhees, kun ei ne kerran saanu mitään eläkettä. Nyt o paremmat olot ku ennen. Ja pitäny vaa, kuinkaha sitä vaa on pärjätty.” (haast. mumma, synt. 1920, s. 9/12)

Kirjallisuus

Ahonen, Seija & Jylhä, Marja & Korhonen, Anna-Liisa & Koskinen, Simo & Paunonen, Marita (1988) Vanhustyö. Jyväskylä: Vanhustyön keskusliitto.

Ala-Nikkola, Merja (1997) Sosiaalityö vanhustenhuollossa on mahdollisuuksia täynnä. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) Tehdä itsensä tarpeettomaksi. Sosiaalityö 1990-luvulla. Helsinki: Stakes Raportteja 213, 223-235.

Asikainen, Paula (1999) Yhteisön aktivointi. Toimintatutkimus sosiaali- ja terveystoimen työssä. Acta Universitatis Tamperensis 650. Tampere: Tampereen yliopisto.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Haavio-Mannila, Elina & Raitis, Riikka (toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1982) Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Jallinoja, Riitta (1998) Perhe. Teoksessa Muutoksen sosiologia. Jyväskylä: Yleisradio Oy, 63-67.

Jyrkämä, Jyrki (1998) Vanhuus ja yhteiskunta. Teoksessa Muutoksen sosiologia. Jyväskylä: Yleisradio Oy, 142-148.

Jyrkämä, Jyrki (1995) Rauhallisesti alas illan lepoon. Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 449. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kallioniemi, Jouni (1995) Naiset isänmaan asialla 1939-1945. Jyväskylä: Veteraanikirjat.

Kangas, Ilka (1997) Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat. Tampere: Gaudeamus.

Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.) (1999) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Keurulainen, Marita (1998) Elämää perheinä 1990-luvun Suomessa. Kulttuuritaustaltaan erilaisten perheiden rakentuminen ja elämänhallinta taloudeltaan taantuneessa, mutta avautuvassa ja kansainvälistyvässä Suomessa. Acta Universitatis Tamperensis 598. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lahikainen, Anja-Riitta (1977) Perheen kehitys teollistumisen aikana. Sosiaalipsykologinen tarkastelu. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia nro 1.

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16-38.

Rantamaa, Paula (2001) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 49-95.

Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Sihvo, Tuire (1996) Kansalaisvastuu ja hyvinvointipalvelut. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Ulla Kotakari & Marianne Nylund (toim.) Välittävät verkostot. Jyväskylä: Vastapaino, 165-176.

Sipilä, Jorma (1996) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Valkonen, Kaija (toim.) (2000) Me kestimme. Naisten ja lasten talvisota. Helsinki: Otava.

Woodward, Kathleen (1989) Youthfulness as a masquerade. Discourse 11: 1, 119-142.

Internet-lähteet:

Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskus (SONet BOTNIA) [viitattu 4.12.2003]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.sonetbotnia.net/koulutus-tutkimus.shtml>>.

SOTA -AJAN KRIISIT

Jenni Heikkilä
70298
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan
ja sosiaalityön laitos
Tutkimusprojektipinnot
Kevät 2004

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	3
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	4
2.1 Kriisin käsitteestä	
2.2 Voimavarat ja selviytyminen	
2.3 Sosiaalinen tuki	
2.4 Aikaisempaa tutkimusta	
3. TUTKIMUSASETELMA JA -MENETELMÄT.....	7
4. TULOSTEN ESITTELY.....	10
4.1 Pelot kotirintamalla	
4.2 Järkyttävät kokemukset	
4.3 Selviytymiskeinot	
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	18

LÄHTEET

1. JOHDANTO

Sota-aika Suomessa muutti suomalaisten naisten elämää merkittävästi. Vastuu arjen pyörittämisestä jäi entistä enemmän naisten harteille miesten lähtiessä rintamalle, ja pula elintarvikkeista ja muista tuotteista hankaloitti elämää ja tuotti huolenaihetta. Arkipäivän asioiden lisäksi huolta ja tuskaa aiheuttivat myös puolison rintamalla olo ja pelko hänen ja muiden läheisten miesten puolesta sekä huoli omasta ja lasten tulevaisuudesta sekä yleinen sodan ilmapiiri.

Tässä tutkimuksessa tutkin sota-ajan läpikäyneiden naisten elämää kriisin ja siitä selviytymisen näkökulmasta. Pysin tutkimuksessani selvittämään ja kuvaamaan millaisia vaikeita kokemuksia kotirintamalaisilla oli sodan aikana, ja miten he niistä selviytyivät ja mitkä olivat päällimmäiset selviytymiskeinot ja voimavarat.

Tutkimukseni liittyy ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmalla sodan aikana ja jälkeen (1938-1950)”-hankkeeseen. Tässä museaalisessa hankkeessa on kerätty tietoa haastattelemalla pohjanmaalaisia naisia heidän sodan aikaisesta elämästään ja kokemuksistaan kotirintamalla.

Valitsin aiheekseni kriisin ja selviytymisen näkökulman, koska asia on jatkuvasti ajankohtainen jossain muodossa. Haluan liittää Suomen historiaan liittyvän aineiston nykyaikaan, sillä elämän kriiseistä selviytymisen strategiat lienevät samantyyllisiä riippumatta vuosikymmenestä, ja liittyvät ihmisten arkielämään. Myös sodat ovat läsnä nykyajassa vähintään yhtä vahvasti kuin ennenkin, ja siviilien kokemuksista sota-aikana ei ole tehty kovin paljon tutkimusta.

Tutkimuskysymyksiäni ovat: mitkä olivat pelot ja kriisit kotirintamalla sodan aikana, miten ne ilmenivät ja mitkä olivat keinot niistä selviytymiseen? Mistä naiset saivat voimavaroja raskaan tilanteen kestämiseen ja mikä oli lähiyhteisön merkitys

selviytymisessä? Oliko yhteisön tuki ja yhteiset kokemukset sekä arjessa jaksamisen pakko kaikkein kantavin voimavara?

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Kriisin käsitteestä

Sota-ajan voi nähdä eräänlaisena kriisinä sen kokeneiden kotirintamanaisten elämässä. Kriisin käsitteelle on useita eri määritelmiä, esimerkiksi kriisi on tapahtuma tai välikohtaus, joka vaatii osakseen välitöntä huomiota (Sleigh 1997), tai kriisi on yksilön, perheen, ryhmän tai muun ryhmittymän elämäntilanne, johon kuuluu muutoksia (Heiskanen 1995). Se voidaan määritellä myös tapahtumien tavanomaisessa kulussa tapahtununeeksi huomattavaksi, negatiiviseksi ja äkilliseksi muutokseksi, joka voi myös olla yhteisöllinen, eli kohdata koko yhteisöä (Murtomaa ym, 1998). Kriisin siis ajatellaan olevan negatiivinen ja elämää kokonaisvaltaisesti heilauttava asia, joka sisältää myös selviytymisen mahdollisuuden. Kriisitilanne aiheuttaa pelkoja ja siihen liittyy usein myös järkyttäviä tai muuten negatiivisia kokemuksia. Näiden määritelmien valossa sota voidaan nähdä kaikkia kansalaisia koskettavana kriisitilanteena tai –aikana.

2.2 Voimavarat ja selviytyminen

Selviytymisessä on kyse ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksesta, jossa ihminen yrittää poistaa uhkaa tai stressiä. Selviytymisprosessi alkaa jo usein siinä vaiheessa, kun uhka on odotettavissa. Selviytyminen voidaan myös ajatella tarinaksi tai tilanteeksi, jossa vaikeudet on pystytty voittamaan ja niistä on opittu jotain ja vahvistuttu entisestään. Selviytymiseen liittyy kolme teemaa: selviytymistä vaativa tilanne, selviytymisen keinot ja voimavarat.(Heiskanen 1996)

Voimavarat taas ovat selviytymistä tukevia tekijöitä, jotka auttavat elämässä eteenpäin. Keskeisenä ja tärkeänä voimavarana nähdään sosiaalinen verkosto, sosiaalisuus ja vuorovaikutus, jotka ovat selviytymisen perusmotiiveja. Etenkin

naisten selviytymiskertomuksissa punaisena lankana kulkee ensisijaisesti suhde toisiin ihmisiin, ystäviin ja läheisiin, eli lähiverkoston. Naisen selviytymistä haittaavat tekijät ovat juuri päinvastaisia, eli ystävien ja läheisten tuen puuttuminen ja yksinäisyys. Toinen selviytymistä tukeva tekijä on tulevaisuudenusko ja elämää eteenpäin visiointi, jota voisi sanoa toivoksi ja toiveikkuudeksi. Naisilla myös lapset ja arjen eteenpäin vieminen tukevat selviytymistä, on pakko jaksaa lasten vuoksi.(Heiskanen 1996)

Sosiaalisen verkoston merkityksestä toisen maailmansodan siviileihin on tutkinut Frasier (1977, ks Punamäki 1981 s.17). Hänen mukaansa toisten ihmisten läheisyys, sosiaalinen tuki ja toisaalta sosiaalinen paine auttoivat ihmisiä selviytymään tai ainakin peittämään traumaattiset kokemuksensa ja niinpä isoissa pommisuojoissa ja kaupungeissa olleiden ihmisten mielenterveys ei ollut vakavasti kärsinyt sodasta.

2.3 Sosiaalinen tuki

Sosiaalinen tuki voidaan määritellä voimavaraksi, jolla pidetään huolta muista ihmisistä. Se sisältää erilaisia vuorovaikutuksen muotoja ja sisältöjä, ja se on yksi parhaista ongelmien hallintakeinoista. Tukea voidaan saada perheeltä, ystäviltä, työtovereilta tai ammattiauttajilta. Sosiaalisen tuen muotoja ovat henkinen tuki, johon kuuluvat toisen ihmisen arvostaminen, luottaminen, välittäminen ja kuunteleminen; arviointituki, johon sisältyvät vahvistamine, palaute ja sosiaalinen tasavertaisuus; tietotuki, joka on neuvoja, ehdotuksia, ohjeita, sekä apu, jota on taloudellinen tuki ja omalla työllä auttaminen (Laakso, 2000). Sosiaalinen tuki ei ole keino kaikkien häiriöiden poistamiseen, mutta oikea tuki oikeilta ihmisiltä voi merkittävästi auttaa ihmistä selviytymään ongelmista ja parantaa hyvinvointia. Ihmisten välinen tukea antava vuorovaikutus suojaa stressin aiheuttamilta seurauksilta ja nopeuttaa selviytymistä kriisitilanteista ja surusta (Laakso, 2000)

2.3 Aikaisempaa tutkimusta

Suomen sotiin liittyvä tutkimus tutkii sotaa yleensä miesten näkökulmasta. Sodan aiheuttamista kriiseistä on kuitenkin tehty tutkimusta, esimerkiksi Raija-Leena Punamäki (1981) on tutkinut israelilaisten ja palestiinalaisten lasten reaktioita sodasta. Myös Sodan psykologia- niminen teos (toim. Alho ym. 1983), käsittelee sodan siviilien reaktioita. Siinä useat psykologian asiantuntijat pohtivat sotimisen syitä ja sen aiheuttamia sosiaalisia ja psykologisia seurauksia sekä ihmisen selviämismahdollisuuksia. Kuitenkin em. teos ja Punamäen tutkimus ovat verrattaen vanhoja, ja tuoreempaa tutkimusta aiheesta ei ole tehty paljoa.

Kriiseistä ja niistä selviämisestä on tehty paljon tutkimusta, esimerkkinä Salli Saaren (2000) kriisejä ja niistä selviämisen keinoja ja tapoja käsittelevä teos ”Kuin salama kirkkalta taivaalta”. Kriisejä käsittelevä tutkimus on etenkin psykologian alalla laajaa.

3. TUTKIMUSASETELMA- JA MENETELMÄT

Tutkimukseni tarkoituksena on kuvata niitä pelkoja ja kriisiluontoisia kokemuksia, joita kotirintaman naiset kokivat talvi- ja jatkosodan aikana vuosina 1939-1940 ja 1941-1944. Kuvaan myös selviytymiskeinoja, joiden avulla naiset selvisivät kokemuksistaan ja jaksoivat pitää yllä kotirintamaa ja työskennellä raskaan tilanteen vaatimalla tavalla. Tarkastelen tilannetta sekä koko sodan ajan kotirintamalla olleiden naisten näkökulmasta että evakkotaipaleen läpikäyneen naisen näkökulmasta.

Aineistona käytän kymmentä haastattelua, jotka on kerätty teemahaastattelun keinoin. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumetodi, ja kaikilta haastateltavilta on kysytty samoihin aihepiireihin liittyviä kysymyksiä. Aihepiireinä olivat mm. ruoka-, vaate- ja energiahuolto, hygienia, harrastukset, työnteko, sosiaalinen toiminta, sotavangit ja siirtolaiset sekä tiedotus sota-aikana. Tutkimukseeni liittyviä kysymyksiä ei haastattelussa oltu suoraan kysytty, mutta useat haastateltavat oma-aloitteisesti kertoivat tunnelmista, peloista ja järkyttävistä kokemuksistaan sodan aikana. Joudun myös osittain lukemaan kuvauksia ja vastauksia tutkimuskysymyksiini ikään kuin ”rivien välistä”.

Aineiston ovat keränneet Vastuun Naiset ry:n vapaaehtoiset haastattelijat vuonna 2002. Vastuun Naiset ry on pohjanmaalaisten naisten naisjärjestöjen verkosto, joka otti tehtäväkseen kotirintamanaisten kokemusten tallentamisen Korina- hanketta varten. Haastatellut naiset olivat sotien aikana noin 5- 25 vuotiaita. Kaikki olivat viettäneet sota-ajan pohjanmaalla, ja lähes kaikki olivat syntyneet siellä. Lukuisista haastatteluista olen valinnut aineistokseni ne, joissa on kuvauksia sodan ilmapiiristä, peloista ym. tutkimusongelmaani valottavista aiheista. Käyttämiäni haastattelut vaihtelevat kerronnaltaan, tarinoiden pituudelta ja aihealueiltaan.

Toinen tutkimuksessa käyttämäni aineisto on Karjalan kannaksella syntyneen naisen, Irja Kaveniuksen itse kirjoittamat muistelmat sota-ajalta. Irja oli sodan syttyessä noin 15-vuotias. Hän lähti evakkotaipaleelle Räisälän kylästä muutaman muun naisen kanssa ajaen mukanaan kylän maitokarjaa. Evakkomatkan päämääränä oli Pohjanmaan Ilmajoen pitäjän Koskenkorvan kylä. Irjan muistelmia ei ole julkaistu kirjana, mutta ne on lahjoitettu museaaliseen käyttöön ja joihinkin muihin tarkoituksiin ja lähes kaikki tarinat on julkaistu Räisäläinen-lehdessä.

Käytän tutkimuksessani narratiivista lähestymistapaa. Heikkisen *et al.* (1999) mukaan narratiivinen tutkimus voidaan ymmärtää väljäksi metodiseksi viitekehykseksi, jonka ydin on siinä, että huomio kohdistetaan kertomuksiin todellisuuden ja maailman merkitysten välittäjänä ja tuottajana. Totuus on suhteellinen ja se rakennetaan sosiaalisessa prosessissa. Narratiivinen tutkimus ei pyri yleistettävään tai objektiiviseen tietoon, vaan paikalliseen, henkilökohtaiseen ja subjektiiviseen tietoon. Ihmisen elämään liittyvät ilmiöt ovat prosessimaisia; niitä voidaan tulkita kielen avulla ja ne ovat aikaan ja paikkaan sidottuja. Ihminen on luonnostaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja tässä vuorovaikutuksessa käsitys muokkaa puolestaan yhteistä kokemusta. Kun ihminen kertoo tarinaansa, hän samalla elää sitä (Vuokila-Oikkonen 2002).

Narratiivien tutkimuksessa kiinnitetään huomiota kertomisen muotoon ja tekstiin. Siinä ollaan kiinnostuneita niistä tapahtumista, joista kerrotaan ja kiinnostuksen kohde on kertomuksen sisältö. Tutkimuksen tavoitteena on erilaisten kertomusten tai äänten kuuntelu ja analysointi. Tämä lähestymistapa sopii tutkimaani aiheeseen, koska en pyri etsimään yleistettävissä olevia malleja sodan kriisien kohtaamisesta, vaan kuuntelemaan yksittäisten kertojien subjektiivisia kertomuksia sodan ajalta. Kuvauksia ei voi myöskään ottaa ”faktoina”, vaan narratiiveina, sillä jo aika ja sen kuluminen vaikuttaa muistoihin ja muokkaa niitä henkilön itsensä näköisiksi tarinoiksi.

Aineiston analysointitapana käytän teemoittelua ja tyypittelyä. Teemoittelulla tarkoitetaan laadullisen aineiston pilkkomista ja ryhmittelyä erilaisten aihepiirien alle. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa.

Teemoittelun jälkeen aineisto voidaan tyypitellä. Tällä tarkoitetaan sitä, että eri teemojen sisältä etsitään näkemyksille yhteisiä ominaisuuksia ja muodostetaan näistä yhteisistä näkemyksistä eräänlainen yleistys, tyyppiesimerkki.(Stakes 2004) Tarkoitus on siis löytää ilmiötä hyvin kuvaavia tyyppisiä aineistosta, ei kuvata ilmiön laatua kokonaisuudessaan.

Tekstejä lukiessani pyrin löytämään teemoja, joilla haastateltavat kuvasivat kokemuksiaan sodan aikana. Löysin tarinoista kolme erilaista teemaa. Niitä olivat pelot, järkyttävät kokemukset tai kriisit ja selviytymiskeinot. Näistä jokaisesta löysin alatyyppejä, joihin palaan tulosten yhteydessä. Esimerkkinä kuitenkin esim. järkyttävästä kokemuksesta läheisen kuolema tai evakkoon lähtö. Valitsin teemoista tyyppit siten, että ne olivat usean haastateltavan mainitsemia ja olivat selkeä esimerkki teemasta. Pyrin valaisemaan tyypittelyäni ja analyysiäni aineistosta ottamieni sitaattien avulla.

.

4. TULOSTEN ESITTELY

4.1 Pelot kotirintamalla

Pelkoa tarkastellaan usein ihmisen itsesuojelumekanismina ja pelkäämisellä ajatellaan olevan tärkeä merkitys hengissä pysymiselle. Ihminen reagoi pelolla joutuessaan outoon tilanteeseen, jossa tuntee itsensä epävarmaksi ja heikoksi. Tasapaino itsen ja ympäristön välillä on horjahtanut: kokemus tilanteen hallinnasta on puutteellinen tai menetetty. Yksilö ei voi vaikuttaa siihen mitä tulee tapahtumaan. (Kasvatustieteellinen tiedekunta, Oulun yliopisto)

Aineistossa naiset kuvaavat monenlaisia kotirintamalla koettuja pelkoja, joista useimmin mainitut olivat pommitusten, pimeän ja läheisen kuoleman pelko.

Läheisen ihmisen kuolema oli peloista hyvin yleinen. Tyypillisesti pelättiin puolison kaatumista rintamalla. Myös isän ja veljien puolesta pelättiin. Joillain oli huoli lapsista ja heidän selviämisestään pula-aikana.

”Ei sitä osaa sanoa... mitenkä sen sanoos... vaikialta tuntuu, se ainainen peleko sitte, että jos mies kun kaatuu, niin jää sinne reissulle.

Ahaa. Toi että pelko oli se, semmonen...

Niin, no pelko, niin pelko, se mulla ainakin painoo.

Se oli pahempi kun se töitten paljous.

No oli, oli.

Ja vaikka työtkin rasittivat, ja huolta oli.

Kyllähän nekin rasitti, mutta aina sydän, saa sanoa, jotta sydän kylmänä aina orotteli, että mitä kuuluu...”

Niin millasena sitten koitte tämän sodan ilmapiirin?

No sen, kauhia peleko aina päällä ja jännitys, että koska tuloo sellaanen tiato rintamalta, että mies on kaatunu. Sellaastahan se oli. (haastattelu 65)

Pimeän pelko ja pommitusten pelko liittynevät varmasti toisiinsa, sillä pommitusten vuoksi asuntoja ei saanut valaista iltaisin, ja ikkunat tuli peittää pimennysverhoilla. Myös pimeässä liikkuvia desantteja pelättiin, kuten jotkut haastatellut kertovat. Pimeää pelkäsivät etenkin lapset.

”Oliko pelkoja tai minkäl...?”

Pelko ehdottomasti. (*Ja siitä...*) Ja tämä justiin tämä, tämä pimennys notta niin kun lapsia täytyy niin kun jollakin tavalla rauhoittaa vaan notta ei niin kun tullut sellasen kauhuu minkä takia niitä ikkunoitakin (pelj...?) mutta kyllä se niin kauhiaa oli että kun joka rakoa sai peljätä, kun niitä piti peittää, noita ikkunoita ja kaikkea.” (haastattelu 55)

Pelko ilmahyökkäyksistä oli esillä monessa haastattelussa. Sekä karjalaiset evakkomatalla että pohjanmaalaiset kotirintamanaiset joutuivat piiloutumaan pommituksilta erilaisiin paikkoihin.

”No oli sota-asioistaki ja tosiaan sitte se pommi, pommituksen peleko, että ku sieltäki lähti meiän kylältä linja-autolla, jos tuli ilmahälytys, ei muuta ku väki sitte metsään puun juurelle piiloon niin kauan ku hälytys kesti”

”No kyllähän siitä näin ainakin puhuttiin, mutta se oli, minä sen muistan ainakin, se oli niin kovaa se pelko täällä, silloin muistan, Seinäjokia pommitettiin, kun mä täällä olin silloinkin niin, kun katos vaan lamppu täräji ku Seinäjokia pommitettiin, kyllä se, oli se kovaa.

Niin, se ei oo niin kauhean kaukana..

Niin, ei se, ei se niin kaukana.” (haastattelu 65)

”Heinäkuussa oli Malmilla kova pommitus - ilmahälytyskin kesti useita tunteja. Silloin oli tarpeen Nordlingin talon alla oleva kalliosuoja, kylmä ja kostea loukko, jonne me lähitienoon asukkaat työnnyimme suojaa hakemaan. Jossain välissä oli kuitenkin käytävä katsomassa ja syöttämässä eläimiä. Kun vaara ohi-merkki tuli, lähdin kiireesti juoksemaan lehmien luo. Mutta samassa tuli uusi hälytys, kuului kovaa rytinää, ja ihmiset alkoivat rynnätä takaisin pommisuojaan. Olin ehtinyt mennä jo pitemmälle ja kääntyessäni takaisin ilmapaine paiskasi minut

maahan. Koulussa oli opetettu, että sellaisessa tilanteessa täytyy siepata jotain hampaiden väliin ja puristaa lujasti yhteen. Niinpä ryömin ojaa myöten takaisin väestösuojaan puupalikka hampaitten välissä” (Irjan muistelmat)

4.2 Järkyttävät kokemukset

Järkyttävät kokemukset tai stressitapahtumat ovat ihmiseen voimakkaasti vaikuttavia tapahtumia

Sota-aikana järkyttävät kokemukset liittyivät yleensä kuolemaan ja suruun menetetyistä läheisistä. Osalta haastatelluista rintamalla menehtyi oma puoliso, osalta isä tai veli. Sotaan lähdettiin kyläkunnittain, ja pahimmassa tapauksessa useita kyläläisiä kaatui, ja suru oli koko kylän yhteinen. Sankarihautajaiset olivat suuria ja paikalla oli paljon saattoväkeä.

No minkälaiset asiat sitten kaiken kaikkisesti tuntuu sodan aikana, kun oli niitä kaikkia vaikeimpia asioita?

No ne nyt ainakin, kun, kun tuota niin tuli niitä vainajia, sankarivainajia haettiin pois. (haastattelu 65)

”No muistatko yhtään olitko sinä tuota talvisodan aikana siellä sankarihautajaisissa kirkonmäellä?”

Joo. Kyllä minä olin seillä usiemmanki kerran, ku niitä haudattiin. Kun niitä keräänty sitte niin, niin paljon aina. Ja sitte, sitte niitä yhtä aikaa sitte. Minä muistan, se oli mulla ensimmäinen kerta, kun mä olin siellä kirkolla ja oltiin siellä, oltiin siellä niitä nuoria paljon oli ja vanhoja siellä oli kauheen paljon, koska siellä oli vainajiakin, kun ensimmäinen oli niin, niin paljon niitä että niitä oli kaksikymmentäyhdeksän arkkua. Ja niitä ei saatu sitte kirkkoon sisälle kun, kun tuota niitä oli niin paljon, niin ei olis mahtunu sinne. Niin ne siinä pihalla siunattiin sitte ja siitä kannettiin sitte hautaan...Se oli se sankarihauta siinä kirkon vieressä ja. Se oli niin kaivettu se hauta, että ne kävelemällä, arkkujen kanssa käveli sinne, sinne, niin jotta lie...(epäselvää) sitte tehty se hauta, hauan reunat. Ja ne kävelemällä veivät ne kaikki sinne rivviin sitte. Että kymmenen tuli aina

kahteen rivviin ja yheksäntoista tuli sitte siihen yhteen rivviin. Ja siinä meni se, oli se Ähtärin kappeliki. ”.(haastattelu 2)

Aineistossa haastateltavat eivät kerro yksityiskohtaisemmin läheisten kuolemista, vaan lähinnä mainitsevat ohimennen isän tai veljien kaatumisesta rintamalla. Sen aiheuttamia tunnelmiakin muisteltiin suhteellisen lyhyesti.

”Me oltihin.. se oli kuulkaa kova paikka!
Kyllä ne on vaikeita asioita joka hetki kun kuolema tulee, se tulee äkkiä..
 Niin, niin!
Ja on sopeuduttava hetkessä että mikä tilanne on..
 Joo-o, se oli niin kauhia paikka. Eikä mitään jaksanu..”

Jotkut mainitsevat elämän vaikeudesta puolison ja isän kaatumisen jälkeen. Vaikeudet olivat myös toimeentulon turvaamiseen liittyviä.

”Niin, joo, joo ja (poika) kärsii siitä niin paljon, ku isä kuoli niin nuorena. Se kärsii siitä paljo. Se oli, ku niin nuoreksi jäi ja sitte, ku sen on pitäny teherä sitä työtä niin sitte, ku tota niin, se jäi tähän sitte niin, kukas sitä olis sitte tehny, minä ja se ja sitte lopuksi se sanoo mulle, notta eikö hän saa mennä töihin mihinkään, notta niin ku, sais sitte sitä niin ku rahaa enempi. Eihän sitä tälläses pienemmäs tilas ny niin paljo ollu.” (haastattelu 68)

Kuoleman lisäksi toisena suurena järkyttävänä kokemuksena mainittiin läheisistä eroon joutuminen. Tämä koski myös evakkoja, jotka Kannaksen pikaisessa tyhjentämisessä saattoivat joutua eroon läheisistään. Samalla oli myös pelko läheisten puolesta. Evakkotaipalelle ainoana perheestään karjaa ajamaan joutunut Irja kuvaa tunnelmiaan seuraavasti:

”Ikävintä meille matkalaisille oli, kun tuli tieto Elisenvaaran pommituksista ja tuhoutuneesta evakkojunasta. Pelkäsimme läheistemme olleen junassa toisten onnettomien kanssa. Surimme kaikki yhdessä ja jokainen kohdallaan. Kun itkien lypsin Herttaa, huomasin luontokappaleen silmästä vierähtävän ison kyynelkarpalon. Niin sekin otti osaa yhteiseen murheeseen. Itkuni lomassa kerroin

Hertalle, että nyt minulla ei ole enää ketään muuta kuin sinä, Mansikki ja Helinä. Matkan oli jatkuttava eteenpäin, kohti tuntematonta”

Kotirintamalla läheisistä eroon joutuminen mainittiin useimmiten eroon joutumisena sotaan lähtevistä miespuolisista läheisistä. Kuitenkin Pohjanmaalle oli saapunut evakoita ja sotavankeja, jotka otettiin yhteisön jäseniksi ja läheisiksi, ja heistä eroaminen koettiin surullisena.

” Se oli luotettava nuorimies, oikeen nuoren olonen. Siinä se oli vissiin parissakymmenissä. Ei ainakaan vanhempi.

Joo.

Niin tuota, ne tykkäs se mummo siitä sitte siitä pojasta, että se sama pitää olla aina sitte heillä, että se on ku oma poika. Ja se anto sen oman poikansa pyöränki sille, jolla se sai kulkee sitte sitä matkaa, niin. Että se rakastu siihen poikaan niin, ja piti niin, ja poikahan siellä tykkäs olla, ja. No yhtenä aamuna tuli sitte se poika, minä kysyn siinä, niin jotta no, mitä sinä nyt sieltä päin tulet, kun se tuli sieltä, sieltä nyt sieltä talosta, missä töissä oli. Niin se siitä meidän pihan läpitte käveli, niin minä sanon, jotta mites sinä nyt näin sieltä päin tulet. Niin kehu, että heitä nyt kootaan tuota isommalle leirille, että mihin he vievät, että ne nyt heitä teloittavat. Minä sanoin, ja itki vielä kovasti, niin minä sanoin, että no elä nyt itki, että en minä usko, että teille ei tehdä siellä yhtään mitään, mutta jos ne nyt vaihtaa taas, että tullee toisia sitte tänne. Että kun ei ne piä kauaa yhdessä paikassa. Niin tuota, no ei ollakaan, sieltä tulee se vanha emäntä sitte aika kyytiä. Sil oli sitte viemisiä sille pojalle. Se oli keränny voita ja piirakoita, ja leipää ja kaiken maailman ruokaa kassit sitte, että se vei sinne pojalle ja, ja menee, et hän pyytää, että ne antas sen takasi sen pojan hänelle, että ei vietäsi sitä ja. Mutta ei se saanu sitä takasi, mutta sai poika se sitte ne evvää. Että se oli niin, se emäntä tykkäs siitä pojasta. Luotettava poika ja nöyrä poika että. Se tykkäs siitä niin kovasti, että hän ei tyhyjänä sitä paa lähtemään ja. Se oikeen itki kun piti luopua siitä pojasta, että kuka heillä nyt töitä tekee. Se oli kova paikka.” (haastattelu 2)

Kolmas traumaattinen kokemus oli kodin jättö ja evakkoon lähtö.

Sodan syttymisen seurauksena joutui yli neljäsataatuhatta suomalaista lähtemään kotoaan. Suurin osa evakoista oli karjalaista maataloussiirtoväkeä. Jatkosodan syttyminen merkitsi sitä, että menetetyt maat vallattiin takaisin ja Karjala liitettiin takaisin Suomeen, jolloin karjalaiset saivat palata takaisin kotiin. Kesällä 1944 oli taas lähdettävä uudelle evakkomatkalalle, pois puna-armeijan suurhyökkäyksen tieltä, joten monet joutuivat kokemaan saman menetyksen kahteen kertaan.

Vaikka evakkoonlähtö koski vain karjalaisia, heidän puolestaan tunnettiin sääliä ja sympatiaa myös pohjanmaalla.

” Sitäkään ei oikein niin kun ymmärretty silloin. Se oli niin merkillinen se, että vasta jälkeen päin minullekin on ymmär- tullu niin ku ymmärrys siitä, miten paljon karjalaiset menetti. Ja ajatella, vasta sitten kun minä itse menin Ruotsiin, ja minulle tuli ystäviä, niin karjalaisista jotka olivat ennen joutuneet jo kaks kertaa lähtemään Karjalasta, jättämään kaiken. Niin kun tiedät, kun välirauhan aikanahan sinne mentiin takasi ja rakennettiin, ja taas jouduttiin lähtemään.” (haastattelu 3)

Uutinen evakosta ja itse lähtö koettiin raskaana, johon vielä saattoi olla lisätty suru perheestä eroon joutumisesta. Kotipaikan jättö, useilla evakoilla vielä kahteen kertaan tuntui raskaalta, ja niin karjalaisten kertomuksissa omasta lähdöstään kuin myöspohjanmaalaisten kertomuksista karjalaisten surusta välityy epätoivo.

”Kesän kaunein aika vuonna 1944 oli juuri koittanut. Juhannus lähestyi. Siitä huolimatta lähtökäsky oli taas tullut. Tuntui uskomattomalta, että meidän piti jälleen jättää se, mikä ihmiselle on tärkein: koti ja kotiseutu. Miksi tämä kohtalo? Tuo kysymys oli varmasti useimpien ajatuksissa”
 ”Tarkoitus oli lähteä iltayöstä matkaan. Hyvästelin perheeni, joka jäi vielä kotiin. Lähtiessäni kotipihasta maantielle katsoin kotia jäähyväiskatsein. Sydämen pohjassa myllersi oudosti, mutta asiaa ei voinut muuksi muuttaa.” (Irjan muistelmat)

Vieraassa paikassa evakossa oleminen ja omista kulttuurisista tavoista luopuminen tuntui vaikealta. Kertomuksista huokuu menetyksen lisäksi myös mahdolliset negatiiviset asenteet evakkoja kohtaan. Tämä ei suoraan ilmene kertomuksista, mutta on luettavissa rivien välistä sekä joissain kohdin kotirintamanaisten haastatteluja että Irjan muistelmista. Irja mainitsee useassa kohtaa tavoista luopumisen lisäksi ”toisten nurkissa elämisen” ja ”vieraalla maalla olemisen”.

”Joulu tuli ajallaan, mutta se oli erilainen kuin aikaisemmat joulut - se oli sotajoulu vieraalla maalla. Kotijoulu piiraineen ja muine tuttuine ruokineen jäi meille, ”toisten nurkissa eläjille”, unelmaksi.”

Sekä karjalaiset että pohjanmaalaiset mainitsevat karjalaisia kohdanneista raskaista menetyksistä . Talvisodan päätyttyä Moskovon rauhansopimuksen ehdot tuntuivat

Irjan muistelmien mukaan lopullisilta, kun toivo Karjalaan palaamisesta oli mennyt. Tässä vaiheessa ei ollut vielä tietoa jatkosodasta, takaisinpaluusta Kannakselle, eikä uudesta evakkomatkasta.

”Maaliskuun 13. päivänä 1940 talvisota vihdoinkin loppui. Helpotusta tuova rauha oli saatu aikaan. Rauhanehdot olivat varsinkin meille karjalaisille käsittämättömän raskaat: kodit ja kotiseudut jouduttiin jättämään viholliselle. Myös vanhemmilleni se oli erityisen raskasta. Näin heidän elämäntyönsä oli nollattu - pakkorauha riisti kaiken oleellisen ihmisen elämästä. Kaikki oli menetetty. Miten tästä eteenpäin?”

4.3 Selviytymiskeinot

Merkittävin voimavara kotirintamalla näytti olevan yhteisön antama sosiaalinen tuki. Yhteisön tuki tuli haastatteluissa selvästi esiin voimavarana ja selviytymiskeinona. Naiset kokivat yhteisen työn, tuen ja ponnistelun auttavan jaksamaan vaikeissa olosuhteissa ja kovan työtaakan alla. Kertomuksissa ilmenee useassa kohdin myös se, että työntekeä oli kunnia-asia kotirintamalaisille, ja saattoi jopa itsessään olla voimavara ja yhteisön jäsenten välisen auttamisen ja tuen ohella keino selviytyä. Työ koettiin myös yhteisöä lujittavana asiana ja kaikki tekivät työtä yksimielisesti. Työ ja yhdessä tekeminen ja auttaminen olivat usein mainittu sosiaalisen tuen muoto.

”No mihin sä ajattelet, että perustui esimerkiksi se voima, että naiset jaksoi vielä kotona, Suomessa sitten?”

No en tiedä, oliko se sitten se, jotta kun miesten kerran pitää mennä, niin meidän pitää tehrä nyt, naisten kaikki. Ainaki siinä kyläs, niin siinä oli kaikki niin, niin yksimielisiä ja sitte jotta, voi mitähän minä saisin teherä.

Kaikki oli valmiit tekemään.

Niin, kaikki oli valmiit sittenta jotakin tekemään. Ja sitten ku oli siirtolaaset sielä koululla, niin sielähän niitä sitte lohorutettiin, sieltäkin monelta sitte kaatui omaasia ja... niin sinne tuli sitte se tieto, tuli tiedoksi ensiksi” (haastattelu 65)

Toisten kannustaminen ja lohduttaminen, eli sosiaalisen tuen muotona henkinen tuki oli hyvin tärkeässä asemassa (Laakso, 2000). Koska hätä ja kriisi oli koko yhteisön yhteinen, toisten yhteisön jäsenten keskuudessa oleminen, tukeminen ja yhteisön ja sosiaalisten verkostojen koossa pysyminen olivat tärkeitä voimavaroja.

”Joo, kyllä, ja sen piti tehdä tosiaan, ihan jokahitten, ryhdistäytyä. Sitä joku sanookin aina, jotta ryhdistäydy nyt, kun oikeen oli paha olla ja itketti.

Silloon oli lupa itkeä.

Oli, sai itkeä.

Ja näyttää surunsa.

Joo, sai näyttää surunsa ja se aina helepotti”

”Ja kodissa on yleensä tuettu toistansa ja kun on ollu niin paljon yhteistä hätää ja huolta.

Niin, joo, notta sitä on, sitä on ihmiset ajatellu sitä, notta pitää, pitää päästä vain, että eteenpäin, vaikka ollahanki tota ja, notta pitää olla liki... liki niitä omaasia.

Joo, kyllä, ja tukea toistansa.

Niin, tukia toistansa ” (haastattelu 65)

Usko ja elämänkatsomus ovat joskus tärkeitä tuen ja lohdun lähteitä vaikeassa tilanteessa. Muutamat naiset mainitsivat uskonnollisen vakaumuksen kantaneen eteenpäin ja olleen voimavarana. Kuitenkaan uskonnollista vakaumusta, ja esimerkiksi kirkollisissa toimituksissa (muissa kuin hautajaisissa) käyntiä ei niin voimakkaasti mainittu selviytymiskeinona, kuin voisi olettaa. Tämä vaikutti kiinnostavalta, sillä Pohjanmaan usein mielletään kuuluneen herätysliikkeiden vaikutuspiiriin. Voidaan ajatella, että uskonnollisuutta ja uskonnollisia toimituksia ei ehkä niinä aikoina mielletty niinkään henkilökohtaiseksi, vaan yhteisölliseksi asiaksi, ja muistoissa sota-ajalta uskonto mielletään osaksi sosiaalista tukea ja yhteisön voimavaraksi ja tueksi, joka auttoi selviytymisessä. Jotkut haastateltavat mainitsevat kuitenkin uskon Jumalaan voimavaranaan.

”Joo, joo, niin on. Kyllä se sellaista on, notta... Mihinkäs sitä sitte turvaas, jos ei Jumalaan.

Niin, missä se ihmisen turva olis sitten?

Niin, joo. Kyllä siihen sitä kumminkin pitää turvata, kaikkien, ennen kun täältä lähretään.”

Toivo ja usko sodan päättymisestä ja elämän muuttumisesta taas paremmaksi oli yleisesti selviytymiskeinona mainittu. Tulevaisuudennäkymiin oli pakko uskoa, jotta jaksaisi poikkeuksellisia oloja. Karjalaisilla selviytymiskeinona näytti olleen toivo kotiinpääsystä ja evakkoajan päättymisestä, mutta samalla painoi huoli kotiseudun kunnosta.

”Sodan edistyminen kiinnosti kovasti, koska kotiinpaluu häämötti. Elämää kotiseudulla alettiin suunnitella. Mutta minkälaisessa kunnossa olisivat paikat? Vieläkö kotitalo olisi pystyssä ja olisiko eläimille kunnossa olevat suojat?” (Irjan muistelmat)

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Siviiliväestön peloista ja kriiseistä Suomen sotien aikana ei ole tehty paljoa tutkimusta, vaan psyykkisten reaktioiden tutkimus on keskittynyt lähinnä rintamalla sotineiden miesten pelkoihin ja selviytymiseen. Kuitenkin siviiliväestöä kohtasivat vastaavanlaiset, joskin varmasti paljon lievemmät pelot ja järkytykset. Koko sotatilanne ja –aika voidaan nähdä kaikkia kansalaisia koskettaneena kriisitilanteena, jonka vaikutukset kestivät pitkään ja muuttivat elämää yksilöstä riippuen. Suurimman kriisin kotirintamalla kokivat varmasti läheisensä menettäneet naiset ja lapset, sekä kotinsa menettäneet karjalaiset.

Pelkoina kotirintamalla koettiin pääasiallisesti pommitusten ja pimeän sekä lähiomaisten kuoleman pelkoja. Järkyttävinä kokemuksina, stressitapahtumina, mainittiin eniten kuolemaa, lähiomaisten tai muiden läheisten ihmisten menetystä tai heistä eroon joutumista joko rintamalle lähdön, tai jonkin muun syyn takia. Kodin menetys ja pois omasta kulttuurisesta tai sosiaalisesta ympäristöstä joutuminen, eli evakkoon lähtö oli karjalaisia suuresti koskettanut kriisi. Se oli jäänyt myös pohjanmaalaisten mieliin surullisena tapahtumana heidän otettuaan osaa karjalaisten menetyksiin, ja karjalaisten liittyttyä osaksi heidän yhteisöään.

Voimavaroja ja selviytymiskeinoja kotirintamalla olivat pääasiallisesti yhteisön tarjoama sosiaalinen tuki, joka ilmeni henkisenä tukena, eli lähinnä lohduttamisena ja kuunteluna, sekä apuna eli työnä ja toisten auttamisena työnteolla. Työn yhdessä tekemisellä lienee ollut suuri merkitys, ja samoin sillä, että kaikki ovat ”samassa junassa”, eli kovan työtaakan ja paineen alla kotirintamalla.

Yhteisön, ja mahdollisesti myös Suomen tulevaisuuden vuoksi työskentely saattoi olla voimavara, vaikka sitä ei suoraan tarinoissa mainita. Uskonnollinen vakaumus

lienee ollut toisille tärkeämpi kuin toisille ja se mainitaan voimavarana pohjanmaalaisten haastatteluissa. Jumalan ohella uskottiin myös sodan loppumiseen ja parempaan aikaan. Karjalaisille usko oli tärkeää myös siksi, että takaisin ”omalle maalle” pääsy hämmötti ja toi toivoa. Tulevaisuudessa monet näkivät myös läheisten paluun rintamalta, ja kurjuuden ja pula-ajan päättymisen. Yhdessä tekstissä tulee ilmi karjalainen luonne ja sisukkuus voimavarana.

Yleisesti sota-aika nähtiin kaikkiin vaikuttaneena asiana ja monille raskaana kokemuksena, vaikka voimakkaan negatiiviseen sävyyn siintä ei missään haastatteluissa puhuttu. Syynä voisi osittain olla ajan kulumisen tai kulttuuriset tekijät, esim. valittamisen välttäminen ja pärjäämisen korostaminen. Myös asioiden unohtaminen on mahdollista. Aineistoa analysoidessa ja tuloksien tulkinnassa tulee ottaa huomioon myös aineiston muistelullinen luonne.

Muistelu on sekä menneen mieleen palauttamista että sen tulkintaa. Muistelijan näkökulmasta kysymys on pyrkimyksestä muistaa oikein, muistaa asiat juuri niin kuin ne olivat. Tämä ei ole käytännössä mahdollista, koska muisti esimerkiksi valikoi, muokkaa ja muuntaa tallentamaansa aineistoa ja koska siihen vaikuttavat myöhemmät tapahtumat ja yhteisöllisesti hyväksytyt menneisyyden tulkinnat. (Ukkonen 2000)

Sota-ajasta on kulunut huomattavasti aikaa, joka vaikuttaa muistojen muovautumiseen. Sodassa on myös saattanut olla tilanteita ja tapahtumia, joista ei haluta tai uskalleta puhua. Myös haastatteliija, hänen persoonansa ja tyyliinsä johdatella haastateltavaa vaikuttanevat kertomuksiin.

Omaa elämäänsä kertaavat muistelijat uskovat usein vakaasti muistojensa totuuteen, he kertovat muistavansa asiat ja tapahtumat hyvin selvästi/elävästi, juuri niin kuin ne olivat tai tapahtuivat (Ukkonen 2000). Siksi muistoihin ja tarinoihin tulee suhtautua jokaisen muistelijan subjektiivisina tämän hetken kokemuksina ja muistoina enemmän kuin historiallisina faktoina.

Haastatteluissa kerronnan runsauden välillä oli selkeitä eroja.

Toiset kuvaavat tapahtumia ja esim. järkyttäviä kokemuksia hyvin runsain sanankääntein, kun taas toiset tyytyvät mainitsemaan asian parilla sanalla.

Haastattelijan ja tilanteen lisäksi myös kulttuuri ja kokemukset vaikuttivat. Karjalaisten muistelut olivat jonkin verran pohjanmaalaisia runsaampia, mikä voi johtua paitsi ”karjalaisesta puheliaisuudesta”, myös koettujen kriisien määrästä ja vaikutuksesta nykyelämään. Luonnollisesti eri ihmisten kokemukset olivat hyvin erilaisia saman yhteisön sisälläkin.

Kuitenkin kuvaukset sodasta ja sen tapahtumista, kokemuksista ja ilmapiiristä ovat jokaiselle sen kokeneelle itselleen tosia ja useissa haastatteluissa toistuu kuvaus sodan aiheuttamasta ilmapiiristä. Sota koettiin koko yhteisöön vaikuttavana raskaana ja suurena, huolta aiheuttaneena asiana, joka ei ole pyyhkiytynyt mielistä, ja joka saattaa vaikuttaa sen kokeneisiin läpi elämän. Eräs kotirintamanainen muistelee sodan yleistä ilmapiiriä seuraavasti:

Sen mä vaan muistan, että ne kesät ennen sotia, niin ne oli niin aurinkoosia ja ne oli niin valoosia, sellaanen muisto. (Lämpimiä kesiä.) Niin ja sitten on sellaanen kumma tunne, että kun muistaa sota-ajan kesätkin, niin aivan niin kun ne olis ollu harmoota, eikä aurinko olisi paistanu koskaan. (Ja satoi paljon.) Niin. (Mutta siinä oli myöskin kylmää, koska niitä hallojakin oli sitten niinä kesinä.) Joo, joo, mut sellaanen ihmeellinen tuntu, että kun niitä muisteloo, niin aivan niin kun olis ollu harmaata eikä aurinko olisi paistanu koskaan. (Ankeutta, joka sitten leimas koko sitä aikaa.) Joo. (haastattelu57)

LÄHTEET

Alho, Kimmo ym. toim. (1983) Sodan ja rauhan psykologiset kysymykset. Suomen psykologiliitto

Heiskanen, Tarja (1996) Elämän palapeli. Suomen mielenterveysseura

Heiskanen, Tarja (1995) Suomalaiset selviytyjät. Helsinki: Tammi.

Laakso, Hilka (2000) Äidin suru alle 7-vuotiaan lapsen kuoleman jälkeen. Tampereen yliopisto, Lääketieteellisen tiedekunnan väitöksiä.

Murtomaa, M, Narumo, R, Poijula, S, Rousu, S, Saari, S (1998) Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita.

Punamäki, Raija-Leena (1981) Konfliktin lapset: Israelilaisten ja palestiinalaisten lasten asenteet ja tunne-elämä sodan varjossa. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuksen laitos.

Saari, Salli (2000) Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Keuruu: Otava

Sleigh, Julian (1997) Kriisikohtia. Helsinki, Suomen antroposofinen liitto.

Ukkonen, Taina(2000) Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona. Elore 2/2000.Suomen kansantietouden tutkijain seura, Joensuu

Vuokila-Oikkonen, Päivi(2002) Akuutin psykiatrisen osastohoidon yhteistyöneuvottelun keskustelussa rakentuvat kertomukset. Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos, Oulun yliopisto

Internetlähteet

Kasvatustieteellinen tiedekunta, Oulun yliopisto. Mitä pelko on? wwwedu.oulu.fi/sampo/99-2000/cumu/pelot.html. Luettu 24.4.2004

Stakes. www.stakes.fi/sva/käsittelyjakäyttö. . Luettu 24.4. 2004